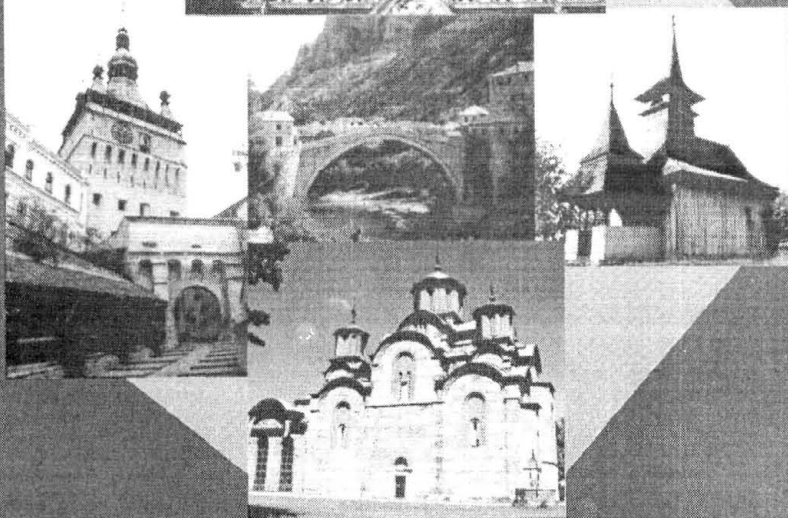
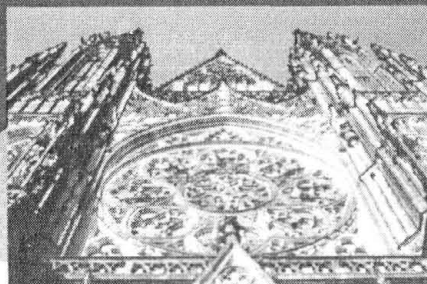

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

NEMZETI ÉS REGIONÁLIS IDENTITÁS KÖZÉP-EURÓPÁBAN

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

13. évfolyam 1. szám

2004. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

Az állományasztás néhány kérdése 3

Műhelykérdések

Ottovay László: A Könyvek Központi Katalógusa megújult formában 15

Arató Antal: Fejtő Ferenc Könyvtár Fehérvárcsurgón 18

Kovács Mária: A gyermekkönyvtár szerepe az olvasóvá nevelésben és az információközvetítésben 21

Konferenciák

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekciójának jubileumi ülése 24

Tóth Loránd: Egy kurrens nemzeti bibliográfiai műhely az ezredfordulón 25

Koltay Klára: Bibliográfiai munka a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban 30

Horváth Tibor: Zárszó 35

Bozzai Judit: A könyvtár jövője – a jövő könyvtára 38

Perszonália

Kövendi Dénes: Emberszagot érzek 42

Csík Tibor: Horváth Tiboré az első Füzéki István Emlékérem 50

Könyv

M. L. M.: Önazonosságtudat és kultúra Közép Európában 53

Bényei Miklós: Újabb adalékok a hungarika bibliográfiához 55

A Magyar Iparművészet az ezredfordulón 57

From the contents

The current issues of weeding collections (3);
Papers from the festive meeting of the Section of Bibliography of the Association of
Hungarian Librarians (Loránd Tóth, Klára Koltay, Tibor Horváth) (24)

Cikkeink szerzői

Arató Antal, a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár c. igazgatója; *Bényei Miklós*, a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Bozzai Judit*, a Berzsenyi Dániel Könyvtár munkatársa; *Csik Tibor*, az OPKM munkatársa; *Horváth Tibor*, az OPKM ny. főigazgatója; *Koltay Klára*, a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár főigazgató-helyettese; *Kovács Mária*, a Berzsenyi Dániel Főiskola docense; *Kövendi Dénes*, a KMK ny. munkatársa; *Mezey László Miklós*, a 3K szerkesztője; *Ottovay László*, az OSZK főosztályvezetője; *Tóth Loránd*, az OSZK osztályvezetője

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4200 forint. Egy szám ára 350 forint
HU-ISSN 1216-6804

Az állományapasztás néhány kérdése

Szinte mindenki, minden könyvtáros ismeri Seneca szavait azokról, akiknek hatalmas könyvtáruk van, ám alig olvasnak annak könyveiből. Az ő részük – Seneca szemszögéből – a megvetés. De angolszász nyelvterületen, szokásos idézni a 18. századi Thomas Hollis szavait is arról, hogy ha valaki új könyveket kíván beszerezni, helyesen teszi, ha megszabadul a régiektől, vagy az ugyancsak 18. századbéli Reginald Heberét, aki úgy vélekedik, hogy kicsiny könyvtár is elegendő tanulási és szórakoztatási célokra egyaránt, ha az jól válogatott. Természetesen magyar példákat, idézeteket is hozhatnánk szép számmal irodalmi és tudományos nagyságoktól. Egy talán kevésbé ismerttel szolgálnánk. Harsányi Kálmán A kristálynézők című regényéből való a következő idézet: „Tamás fölállt s a könyvesszekrény tartalmát böngészgette végig, csak úgy az üvegen keresztül. – Mennyi kincs! – Még mindig több a kelleténél. Pár év múlva már csak a fele lesz, s lehet, hogy eljutok valaha odáig, hogy beérem húsz–huszonöt kötettel. – Nem szándékozik folytonosan gyarapítani a könyvtárát? – Nem, én a folytonos csökkenés híve vagyok. Ez a könyvtár körülbelül kétezer kötetből olvadt le arra a néhány százra, amelyet maga előtt lát. Mindig rostálom, s minden kiküszöböléskor úgy érzem, hogy egy fokkal tökéletesebb élőlény néz rám onnan, az üvegtáblák mögül, ahol a fölhalmozott nagyszerű gondolatok szerveesebben összefüggő, eleven sejtrendszeré szövéődnek... A könyvtárak élőlények, édes barátom, s az erejük nem pocakjukban, nem hájtömegekben van”.

Nos, a fenti idézetek illetve utalások és persze a hozzájuk csatolható számtalan hasonló (mondjuk, Verne regényéből, a Nemo kapitány könyvtárával kapcsolatosak) kivétel nélkül magánszemélyektől származnak, és magánkönyvtárakra vonatkoznak, bár idézni őket az állományapasztással (weeding library collections) foglalkozó cikkek, tanulmányok szokták. És hát magánember a magánkönyvtárával azt tesz amit akar, egyéni bolondériáit ki sem kérheti számon rajta. (Harsányi Kálmán például, aki oly szépen szól tagadhatatlanul önéletrajzi hőse szájából a „folytonos csökkenésről”, maga sem tartotta magát e nagyszerű elvhez: halálíg intenzíven gyarapította élete egyik nagy szerelmét, hatalmas magánkönyvtárát.) Más, egészen más a helyzet a közkönyvtárak állományapasztásával. A továbbiakban erről, ezekről esnék néhány szó.

Banalitások

Aki az utolsó fél évszázad (de mondhatnánk akár századot is) könyvtári állományapasztással foglalkozó magyar szakirodalmát böngészi, különös felfedezést tehet. Ha a legrégebbi és a legújabb, legfrissebb munkák (számuk éppen nem túlsá-

gosan sok) idevágó megállapításait, „koncepcióit” összeveti, aligha lehet különbségekre. Egyszer régen (nagyon régen) kiderült (kiderítették), hogy az állománygyarapításnak van egy szorosan hozzá kapcsolódó, inverz művelete, az állományapasztás, amely „csaknem” olyan fontos, mint maga a gyarapítás, ketten együtt adják ki (ha nem is teljes egészében) a gyűjteményszervezést, az állományalakítást, ám míg a gyarapításról hosszú oldalak, hosszú fejezetek szólnak, az apasztás mindig, kivétel nélkül mindig a rövidebbet húzza. A Sallai–Sebestyénben csakúgy, mint a Horváth–Pappban, a főiskolai jegyzetekben nem másként, mint az asszisztensképző füzetekben. Rendre elmondatik ezekben a munkákban, hogy „Az állománygyarapításnak van egy kiegészítő, ellentétes irányú párja a könyvtári munkában, az állományapasztás. Miközben új és új könyvek érkeznek a könyvtárba, egyesek a régiek közül befejezik pályafutásukat, kikerülnek a forgalomból. A törlésnek, kiselejtezésnek általában négy oka lehet: 1. a mű elveszett, 2. megrongálódott (tönkrement), 3. tartalmilag elavult, 4. felesleges.... Az állományapasztás igen munkigényes feladat. A kiiktatandó művek számbavétele, a törlés szabályszerű lebonyolítása. főleges példányok megfelelő helyre való továbbítása mind hosszadalmas és körülményes munka. De a jól végzett szűrés hasznos mind az olvasók, mind a könyvtárosok számára, s nagyban emeli a gyűjtemény hatékonyságát”. (Sallai–Sebestyén). „Az állomány folyamatos alakításának a gyarapítás mellett a másik, ellenkező előjelű, de csaknem hasonló fontosságú összetevője a tervszerű apasztás. Bár a kiiktatás adminisztrációjának minden esetben azonos formai követelményei vannak, különbséget kell tenni a kényszerű kiiktatás és a tervszerű apasztás között. Az előbbi esetben az állomány csökkentését valamely elháríthatatlan elemi csapás (ún. vis maior – nagyobb erő), a dokumentum elvesztése, az ellenőrzés során megállapított hiánya teszi szükségessé, melynek következtében a kiiktatandó anyag fizikai valóságában már nem létezik a gyűjteményben, hiányát a selejtezésre vonatkozó szabályok alapján a nyilvántartások szintjén lehet rögzíteni. A tervszerű apasztás ezzel szemben a könyvtári gyűjteményszervezésnek nem csupán adminisztratív, de érdemi alkotóeleme, amely meglévő, de további megtartásra valamely okból nem érdemes dokumentumokra vonatkozik... Minden könyvtár gyűjteményének eszmei értéke nem elsősorban mennyiségében, hanem tartalmi vagy/és könyvészeti, muzeális jelentőségében rejlik” (Horváth–Papp). „Ha a könyvtár állományában lévő dokumentumok már alkalmatlanná váltak a rendeltetésszerű használatra, *tervszerű állományapasztás* vagy *természetes elhasználódás* címen vonhatók ki az állományból. Tervszerű állományapasztásra akkor kerül sor, ha a dokumentum tartalmilag elavult, ha jelentősen csökkent az iránta tanúsított olvasói érdeklődés, így példányainak egy része fölös példánynak minősül, vagy ha a könyvtár gyűjtőköre időközben módosult s ennek következtében az adott dokumentum tartalmilag már nem illik a gyűjteménybe... A természetes elhasználódás azt jelenti, hogy a dokumentum már alkalmatlan a rendeltetésszerű használatra. Elszakadozott, hiányos könyveket, megnyúlt magnetofonszalagokat, deformálódott lemezeket stb. vonunk ki ilyen címen az állományból...” (Papné Angyal Ágnes: Gyűjteményszervezés). A – számomra legalább – legkedvesebb, ám, természetesen a többiek nyomvonalában haladó leírás Fehér Miklósné (A települési könyvtár működése és működtetése): „Az apasztás a gyarapítás mellett az állományalakítás – általában háttérbe szoruló – másik fontos eszköze. Pedig csak a gyarapítás és az apasztás egyensúlya biztosíthatja azt a könyvtár számára szükséges állományt, amivel küldetését optimálisan teljesít

teni tudja. A könyvektől, a dokumentumoktól történő megválás persze érzelmi kérdés is egyben. Van aki azért nem apaszt, mert képtelen egyetlen műre is kimondani a 'halálos ítéletet'. Gondoljunk ilyenkor a gyümölcsstermesztőre, aki minden esztendőben megmetszi a fát – élőtv távolít el az élőről – s a fa nemhogy belepusztulna, hanem a következő évben még hálásabban bont virágot". Az indokok felsorolása persze Fehér Miklósnál is a szokott (kötelező) kaptafára megy: „A gyűjteményből történő kivonásra az elvesztésen kívül indokot adhat: ha az adott művet már évek óta senki sem használta, ha tartalmilag elavult, ha megrongálódott és nincs mód a javításra, ha kötethiányos, és nincs mód a pótlásra, ha fölös mennyiségű példányban van jelen a gyűjteményben”.

Banalitások, írjuk a cikk jelen alfejezete fölé. Valóban azokat tartalmaznak a sorjáztatott idézetek (amelyeket könnyedén megsokszorozhattunk volna a recens, közkezen forgó szakirodalom alapján). És jó is, hogy azok. Vajon az egyéni, eredeti ötletek közreadásának a helye lenne a kézikönyv, a tankönyv, az oktatási segédlet stb.? Nyilvánvalóan nem. Azt kell tartalmazniuk, ami a szakmai köztudalom, ami a... banalitás. Ám valóban csak erről, csak ennyiről lenne szó? És immáron fél vagy egész százada? Nemigen hihető. Ám a banalitásoknál ragaszt le minket, megfellebezhetetlenül a megfelelő jogszabály. A 3/1975. (VIII. 17.) *KM-PM együttes rendelet a könyvtári állomány ellenőrzéséről (leltározásáról) és az állományából történő törlésről szóló szabályzat kiadásáról*. Erről a rendeletről írta volt több mint tíz évvel kiadása és hatályba lépése után Sárdy Péter (akkor a minisztérium Könyvtári Osztálya helyettes vezetője), hogy „A jogi előírások, amelyeket az állomány apasztása során figyelembe kell venni, mindazok számára ismereteseek, akik ezzel a tevékenységgel a gyakorlatban foglalkoznak. A pénzügyminisztériummal közösen, 1975-ben megjelentetett rendeletet egészében igazolta a gyakorlat, az ott meghatározott keretek között minden könyvtári selejtezés megnyugtatóan rendezhető. A rendeleten túlmutató irányelvek ezen a területen aligha volnának megfogalmazhatók...” (Könyvtáros, 1986. 12. sz.)

Maga a rendelet pedig ilyesmiket tartalmaz: „A könyvtár állománynyilvántartásából a dokumentumokat *a*) selejtezés, vagy *b*) egyéb ok címén szabad kivezetni (törölni)... A könyvtár állományában meglévő, de a könyvtár rendeltetésszerű feladatainak ellátására alkalmatlanná vált dokumentumok selejtezés esetén való kivezetésére (törlésére) *a*) tervszerű állományapasztás során, vagy *b*) természetes elhasználódás folytán kerülhet sor... A tervszerű állományapasztás a könyvtár rendeltetésszerű feladatainak ellátására elsősorban tartalmi szempontból alkalmatlanná vált dokumentumoknak az állományból folyamatosan történő kivonását jelenti. Tervszerű állományapasztásra akkor kerül sor, ha *a*) a dokumentum tartalmilag elavult, a benne foglalt ismeretanyag tudományos vagy világnézeti szempontból meghaladottá vált, vagy *b*) a dokumentum iránti olvasói igény csökkenése miatt a példányszám egy része fölöslegessé vált, vagy *c*) a dokumentum egészéről (feltéve, hogy azt másolata is érdemben pótolhatja) a könyvtár által tartós megőrzésre nyilvántartásba vett másolat készült, vagy *d*) a könyvtár gyűjtőköre módosult...”

Nos, nyilvánvaló, hogy a szakirodalomból vett fenti idézeteink (az évtizeddel a rendelet előtt megjelent Sallai-Sebestyénből vett kivételével) a rendelet szellemét – akár azt is mondhatnánk minden kockázat nélkül, hogy magát a rendeletet, annak szövegét, szövegsorrendjét, szakkifejezéseit, meghatározásait, utasításait stb. – kö-

vetik annak rendje és módja szerint. De, megint csak azt mondhatjuk, nagyon helyesen. Kézikönyvek, tankönyvek, oktatási segédletek ne szálljanak szembe érvényes, hatályos jogszabályokkal, ne arra tanítsák az aktív vagy leendő könyvtárosokat, hogy miként kellene cselekedni akkor, ha a jogszabály nem lenne érvényben, vagy ha más (milyen?) jogszabályok lennének hatályosak. Persze, mondhatnánk, alternatívát azért lehetne felmutatni. Külföldi példákkal (is) lehetne élni. Valóban?

A külföldi szakirodalom néhány tanulsága

E sorok szerzője – természetesen – nincs birtokában azoknak a nyelvi, szakmai és posztgraduálisan specializált ismereteknek, amelyek egy, a témába vágó szemle elkészítéséhez óhatatlanul megkívánatnak. De nem is ilyesmire vállalkozik. Csupán futó kirándulást óhajt tenni a nemzetközi szakirodalomban, a könyvtári apasztást illetően. Itt és most, talán, ennyi is elegendő lehet.

Az első, kissé meghökkentő tapasztalat, bár erre azért a hazai szakirodalom sporadikus hivatkozásai némileg felkészítőleg hatnak, hathatnak, az az, hogy a témával (akárcsak a hazai szakirodalom) a külföldi sem szívesen, mindenesetre meglehetősen soványkán foglalkozik. Az általános nagy bevezetések, kézikönyvek (az olyanfélét is ideértve, mint az egyenesen a huszonegyedik századi könyvtárosságba bevezetni óhajtó standard munka, a G. E. Gorman és Ruth H. Miller által kiadott *Collection Management for the 21st Century. A Handbook for Librarians* [1997]) egyáltalán nem, érintőlegesen sem foglalkoznak az apasztással. De hiányzik ez a téma a csak a gyűjteményszervezéssel, állományalakítással foglalkozó összefoglalások, konferenciaanyagokat közreadó kötetek, beszámoló- és tanulmánygyűjtemények jó részéből is. Tucatnyi munka átnézése után szinte Kazinczy módjára felsikkant az ember, ha olyasmire lel, mint a kaliforniai Loyola Egyetem professzorának, G. Edward Evansnek a könyve, a *Developing Library and Information Center Collections* (2000), amelyben, csodák csodája, egész nagy fejezet, több mint húsz (!) oldal foglalkozik az apasztással. Ha a szöveggel magával talán nem is mindenben egyezik ki az olvasó, azért boldog, hisz a fejezet végén gazdag bibliográfia található a témáról. Sajnos, monográfia (egyáltalán könyv) mindössze egyetlen egy található közülük, az is a jól ismert (máshonnan is ismert), immáron negyedik kiadásban is megjelent (nocsak! hiánycikk?) munka, a Stanley J. Slote jegyezte, már címében is szívdobogtató *Weeding Library Collections* (1997). A többi, no nem néma csend, de folyóiratcikk. (Köztük olyan, amely már címében is árulkodó. Mármint arról árulkodó, hogy a téma, az apasztás témája apológiaiára, védelemre, az érthető ellenszennel és ellenérzelmekkel szemben való oltalomra szorul: „Sentimentality? An Exercise in Weeding in the Small College Library”). Nem jobb (ha persze nem is rosszabb, miként lehetne az) a német nyelvű szakirodalomban végzett (búvárkodásnak azért nem nevezhető) széttekintés eredménye. Egy igen érdekes terminológiai sajátosság mindenesetre feltűnik. A dolog mivoltát kifejező szakkifejezésnek, a *Verminderung*nak az óvatos kerülése. *Aussonderung* és *Abgabe* (elkülönítés és leadás), mármint a törzsállománytól való elkülönítés és a hálózat magasabb pontjaira való „leadás” helyettesíti igen sok esetben az apasztás igazi mivoltával való szembenézést még az olyan, kifejezetten ebben a témában utazó kiadványokban is, mint a bajor állami

könyvtárak számára kiadott ajánlások kötete (Erhaltung, Archivierung und Aussonderung von Druckschriften in Bayern, 1998).

Terminológiai kérdésekkel természetesen az angol nyelvű munkák is szívesen bíbelődnek, és hasonló okokból. G. Edward Evand például sokat mereng azon, vajon a deselection (mondjuk: kivonás), vagy a weeding (mondjuk: apasztás) a megfelelőbb terminus-e. És a terminológiai megfontolások ebben az esetben sem szolgálnak más célt, mint az eufemizmusét. Mert kimondva bár nem, de implicite annál inkább valamiféle „sajnos, kénytelenek vagyunk vele”, valami „szükséges, elkerülhetetlenül rossz, de hát nem lehetünk el nélküle”-féle hangulat lengi be az apasztásról szóló passzusokat. Érthetővé válik ez, mihelyst az olvasó a kivonás indokai (Reasons for Deselecting) című alfejezetet kezdi el lapozgatni. Mert hát mik is ezek az indokok: helynyerés, helykihasználás, a raktári kapacitás védelme, a hozzáférés, az elérhetőség javítása, a pénzügyi és egyéb takarékoság, az, hogy helyet teremtsünk az új anyagnak, stb. A magyar szakirodalomból azért ennyire, így nem süt a „szükséges rossz”-nak ez a szelleme. Természetesen nem ez a helyzet a kérdéskör egyetlen monográfiája, Stanley J. Slote könyve esetében. Igaz, ő elsősorban nem elméleti megfontolásokkal él. Szinte azt mondhatnánk, hogy azokat csak bevezetőül hozza a gyakorlati kérdések igen alapos, példák tömkelegével élő fejezetei elé. Mert elsősorban abban excellál a szerző, hogy (ábrák segítségével is) azt tanítsa meg olvasóinak, milyen technikai apparátusok, törlési jegyzékek, milyen listák, milyen számítógépes rafinériák segíthetik, vezérelhetik az apasztás nagy munkájába már belefogott könyvtárost.

Ami azonban kétségkívül a magyar szakirodalom legjava fölé emeli ezeket a munkákat, az az, hogy szinte kivétel nélkül igen erősen kapcsolódnak a könyvtár-típusokhoz. Nem általában szólnak az apasztásról, vagy ha igen, csak épp prolegomenaként teszik ezt, hanem külön-külön mutatják be, dokumentálják és magyarázzák, hogy milyen apasztási lehetőségei, kívánalmi vannak a közkönyvtáraknak, a szakkönyvtáraknak, a tudományos könyvtáraknak, az iskolai könyvtáraknak stb. És ebből valóban érdemes és lehet tanulni. Hisz a könyvtártípusok egyben és szükség-szerűen állománytípusokat is jelentenek, az ajtón kidobott érdemi foglalkozás az apasztással mint – alapjában véve az állomány tökéletesítését, annak felszorzását, annak erősítését stb. végző, szerintünk vitathatatlanul pozitív – jelenséggel, itt, a könyv- és állománytípusok ablakán tér, térhet vissza. És ez talán a legfőbb tanulság, amit ezen a kis szemleúton nyerhettünk. Hasznos indíciummá válhat ez még számunkra a későbbiekben

Problémák

Néhány problémát a – bármilyen soványka, de mégiscsak létező – külföldi szakirodalom is kínált. E sorok szerzője számára azonban a legtanulságosabb három magyar cikk studírozása volt.

Az első Sárdy Péternek a már említett cikke: Avulás és apasztás társadalomtudományi könyvtárakban (Könyvtáros, 1986. 12. sz.). Mint említettük, e cikkében Sárdy teljes mellszélességgel kiállt az 1975-ös KM–PM együttes rendelet mellett. Nos, ez igaz (idéztük is.) Am igaz az is, hogy az egész cikk másról sem szól, csak arról, mi minden *nem* fért bele a rendeletbe, mi minden van *másképp*, mik az (igazi)

problémák. Érdemes sorra venni őket. A cikket azzal indítja Sárdy, hogy „Valamennyien tudjuk, hogy az apasztáshoz pontos receptet, az avuláshoz egzakt mércét nem tudunk adni, vélhetően nincs is, így hát számon se kérhető. Sok közhely, felszínes javaslat lehetséges és létezik, ezek egy részét a vonatkozó jogszabályok is rögzítik”. (Bájos! Mit rögzítenek a – később dicsért – jogszabályok? Lehetetlen félreérteni a szöveget: a közhelyeket és a felszínes javaslatokat. Nemcsak sapienti sat, mások is.) Mik tehát az avulás (mert hiszen az apasztás, ez azért a jogszabályból is, a megfelelő, eddig idézett szakirodalomból is egyértelműen kiderül, két dologgal van ontikus kapcsolatban: az avulással és a hasznátsággal, használattal. Minden más csak sallang, banalitás, henyesség. Hisz mi más tehető az elveszett, súlyosan megrongált dokumentummal, mint a törlés?) ismérvei Sárdy szerint? „Miről ismerhető fel, ha egy dokumentum (vagy az abban rejlő információ) elavult? Ha tudnánk, könnyű dolgunk volna, hiszen kezünkben tartanánk azt a műszert, amellyel tévedhetetlenül dolgozhatunk. Az avulásra vonatkozó ismereteink többsége negatív: milyen jelekből *nem* lehet (noha néha szoktak) következtetni egy dokumentum elavultságára. Meggyőződésem, hogy a használatban érzékelhető visszaesés nem utal a dokumentum avulására, s inkább csak véletlen, ha a két jelenség egyidejűleg fordul elő. Az alighanem meglehetősen gyakori, hogy ha a tartalmában, információiban, tárgyalásmódjában stb. el nem avult könyv, folyóiratcikk iránt a kereslet csökken, átmenetileg el is tűnik: sokféle ok lehet a háttérben. Bizonyosan sokkal ritkábban, ennek ellenkezője is megeshet: noha a dokumentum elavult, mégis olvassák, igénylik. Hasonlóan megbízhatatlan mutatója volna az elavulásnak a hivatkozottság visszaesése, megszűnése, vagyis az, hogy a dokumentumokra az azonos vagy hasonló tárgykörben megjelenő új (tehát nagyon valószínűleg nem elavult) közlemények (már) nem hivatkoznak... (de) egy korábbi közleményre való hivatkozás még azt sem jelenti feltétlenül, hogy a hivatkozó szerző felhasználta, olvasta, ismeri a hivatkozott közleményt, s egyáltalán nem jelenti azt, hogy arra mint érvényes, élő dokumentumra hivatkozott. Nem ismeretlen persze ennek fordítottja sem, amikor ugyanis a szerző elsősorban arra a műre nem hivatkozik, amelyből a legtöbbet merítette”. Így Sárdy, és ki merne ellentmondani neki. De mit jelent mindez a mi szempontunkból? Elsősorban annak leszögezését, hogy az avulás (a jogszabály nyelvén szólva a tartalmi avulás, a „tartalmi szempontból alkalmatlanná vált dokumentum” mint olyan) éppen nem egyszerű terminus technicus, hogy vele kapcsolatban súlyos, nyomós, többszörösen is megfontolásra érdemes szempontok jelentkeznek. (Tisztán jogi szempontból nézve tehát jogászai szövegben nemigen lehet helye. Hisz ki-ki azt érthet rajta, amit akar.)

Egészen más szempontból érvelt, méghozzá igen vehemensen az apasztás kérdéskörében a másik igen fontos cikk, Tóth Gyulának a Túlhizlalt, elnehezült könyvtárak kevésbé szolgálják az állampolgárt című írása (3K, 1994. októberi szám). Tóth Gyula cikke szinte szó szerint Harsányi Kálmán szövegére rímel, de egészen mások a szempontjai. Ő elsősorban azért aggódik, mert úgy véli (és statisztikai adatok sokaságával bizonyítja), hogy hiába nőnek a közművelődési (a lakóhelyi, nyilván még sokan emlékszünk arra, hogy ez volt a nevük valaha) könyvtárak állományai imponáló módon, olvasóik el-elmaradoznak, úgy tűnik, nem csábítja őket a fölötte nagy és egyre nagyobb állomány sem szorgosabb olvasásra, gyakoribb könyvtárlátogatásra. A cikk igen sok indíciummal él, a mi szempontunkból azonban az a fő mondandója, hogy nem *sok* könyvre (dokumen-

tumra), hanem sok olvasóra, az olvasáshoz kedvet csináló állományokra van szükség. A „túlhizlalt” könyvtárak (könyvtári állományok) nyilván redundanciát okoznak, inkább fordított hatást érnek el. Tóth Gyula természetesen tudja azt is (ez cikkéből dokumentálható), hogy bizonyos szempontból a szegénység az oka ennek a „gazdagságnak”. „Kedvenc, immár elég hosszú tapasztalatokra alapuló paradoxonomban: minél kevesebb és főleg gyengébb szolgáltatóképességű egy könyvtár, annál inkább hiszi (!), hogy képes saját lábán megállni, s minél nagyobb, annál inkább rászorul és számít (!) a többi könyvtár közreműködésére. (Mint köztudott: Magyarországon igen sok a kiskönyvtár!)”. Tóth Gyula ebbe a paradoxonba beleérti (ha nem is mondja ki), hogy élnek és virulensek a régi beidegződések. A már a számítógép előtt elavult, azóta kiváltképp archaikussá vált meggyőződések, hogy csak az a dokumentum „számít”, amit itt és most, én magam az én könyvtáramból az olvasónak, használnak átnyújthatok. Ha nekem, ha nálam, ha az én könyvtáramban nincs meg (mert például kiselejtezttem), akkor hoppon maradt az olvasó, és szegényben maradtam én és a könyvtáram, sőt a könyvtár mint olyan is. Bóka Lászlónak volt igaza (az egyik legnagyobb magyar magánkönyvtár boldog tulajdonosának), aki úgy vélte: ha bármit kidobok (sok fölöslegesnek tűnő könyvem van), már másnap arra, és pont arra lenne, van szükségem. Nem dobok ki hát semmit. Tóth Gyula nem a hálózati elvet szegezi ezen érvek (?) ellenében, egyszerűen csak arra utal (de arra igen nyomatékosan), hogy a sok könyv, a sok redundáns könyv zavarba ejti, elkedvetleníti, a könyvtártól elfordítja az olvasót, ezért kell, ezért kellene apasztani. Igaz. És igaza még fokozódott volna azáltal, ha arra is utal, hogy a használat az igazi mérce. Amit nem vagy alig használnak, arra ott nyilván nincs szükség. (A redundancia nem várt hatásairól egy röpké anekdota: egy közismert magyar könyvtáros – még anno – először járt, pár napra, Londonban. Fogkefét azonban otthon feledé. Bekukkantva az egyik szupermarketbe fogkefét vásárolandó, állítása szerint kilométeres polcokat látott telis-teli különböző márkájú fogkefékkel. Azt a pár napot kibírom fogmosás nélkül, a fene fog ennyi közül válogatni – mondotta, és akként cselekedett.)

A harmadik igen tanulságos írásban, Kiss Gábornak az 1994. évi körmendi vándorgyűlésen elhangzott előadásában (megjelent a 3K 1994. októberi számában) nem esik szó apasztásról, mégis igen fontos témánk szempontjából. Az előadás címe igen pontosan határozta meg annak témáját: A rendszerszemléletű könyvtár állományalakítási szempontjai. Kiss Gábor elsősorban, sőt szinte kizárólag az állománygyarapításról, illetve az állománygyarapításban való együttműködésről, az együttműködés konkrét (helyi) tapasztalatairól, lehetőségeiről és problémáiról, a munkamegosztásról és a könyvtárközi kölcsönzésről (a szót a lehető legtágabb értelemben véve) szolt, ám mondandói, mutatis mutandis az apasztásra is vonatkoznak, méghozzá kettős értelemben is: hisz ha nem szerzek be valamely műveket, mert megállapodtam a „szomszédal”, hogy az az ő asztala, hisz ha kéri, elküldöm, a lehető legkevesebb formassággal terhelve őt, az általa kívánt és csak nálam megtalálható munkát, akkor... akkor tág tere nyílik az apasztásnak is, hisz minnek terhelje ez vagy az a dokumentum az én könyvtáramat, az én könyvtáram raktárát, raktárait, ha... És valóban, minnek? És Kiss Gábor csak a szigorúan adott helyi együttműködésekről szolt, és ott is mennyi tartalékot fedezett fel, tárt fel, mutatott föl. A cikk tanulságai önként vezetnek tovább az azt alaposan megfontoló olvasót, szakembert.

E három írás által felvetett problémákat felesleges lenne összefoglalni, annál is kevésbé, mivel további ilyenekre is ráhibázhatunk, elsősorban azért, mert e cikkek – viszonylag – régiek, a legfrissebb is évtizeddel ezelőtt keletkezett.

További problémák és megfontolások

A rendszerváltás óta immáron csaknem másfél évtized telt el. A könyvtárak, a könyvtárügy „kijött a gödörből”. Immáron senki nem félhet attól, hogy a könyvtárak „meghalnak”, megszűnnek. (A veszély egyébként reális volt, de – immáron – csak volt.) Az olyanféle megfontolások, mint amilyen Maruszi Józsefé volt, aki Tóth Gyula inkriminált cikkére adott választát a következőképpen zárta: „Szakmailag teljesen egyetértek Tóth Gyulával. A probléma ilyen súllyal és apparátussal való felvetése mégsem aktuális, mert ezzel csak besétálunk a restrikció kitért szájába” (3K, 1995. március), immáron fölötte archaikusnak tűnnek (holott akkor...). Az apasztás problémáinak nyugodtan a szemébe nézhetünk, nincs – ezzel kapcsolatban sem – semmi félnivalónk. Ezek a problémák pedig, anélkül, hogy a korábbiak nem megoldódtak, de legalább alaposan megvizsgáltattak volna, azóta tetemesen meg is szaporodtak.

Mindenekelőtt azért, mert egészen mássá vált a könyvtári környezet. Mert egészen mássá vált a gazdaságosság fogalma és felfogásmódja. Mert egészen más olvasói „táborral” kell számolnunk. Mert egészen más kiadványstruktúrával, kiadvány-tipológiával állunk szemben. Mert egészen más lehetőségeink vannak az elektronizáció révén. Mert egészen más – szinte minden. Vegyük sorra ezeket az „új” problémákat, illetve szemeljünk, szemelgessünk belőlük.

E sorok írója elkerülte azoknak a motívumoknak az említését az apasztással kapcsolatban, amelyek (igen sokan voltak) a pénziánnyal, az anyagi források szűkösségével voltak–vannak kapcsolatban. A továbbiakban is ehhez szeretné tartani magát. Azért is, mert a pénziány, az anyagi források szűkössége „örök téma”, mindenkor, gazdasági fellendülés esetén is ugyanúgy kézreáll, mint a nyomor évtizedeiben, de azért is, mert nem, legalábbis nem szorosan szakmai probléma. Nem a „mi asztalunk”, legfeljebb akkor, ha kényszerintézkedésekre van szükség, azok bevezetését vagy szakmai megvalósíthatóságát stb. vagyunk kénytelenek vizsgálni. Az apasztást, számos félreértést is elkerülendő, jó távol tartani e kérdéskörtől. Ám nem a gazdaságosság, a gazdasági optimalizálás kérdéskörétől is egyúttal. Nem, mert – ezúttal – nem arról lenne szó, hogy apasszunk, hogy ne kelljen raktárainkat bővíteni, apasszunk, hogy az eladott dokumentumok árából némi bevételhez jussunk, apasszunk, hogy... Nem. Apasszunk, ezúttal olyan gazdaságossági megfontolásokból, hogy ne vegyünk magukra fölös terheket, hogy takarékoskodjunk a sok minden másra is jó terekkel, raktáriakkal és egyebekkel, takarékoskodjunk munkatársaink erejével és idejével, takarékoskodjunk az olvasók erejével, idejével és kedvével is, hisz a nem túlhlizlalt állományok kevesebb teret foglalnak el, megmozgatásuk (a leltározástól a visszaosztásig, az ellenőrzéstől a mozgatásig stb.) kevesebb erőt és időt (másra is szükséges erőt és időt) követelnek, az olvasók ereje, ideje és kedve pedig arra fordítható, amire azt az olvasó maga kívánja fordítani, a redundancia megszűnik vagy legalább csökken.

De az apasztásra utal minket a könyvtári környezet is. A valóban hálózatszerűen működő könyvtári hálózatok. Az, hogy a nálunk meg nem található dokumentumok könnyedén, legalábbis a korábbi, a klasszikus időkhöz képest sokkal könnyebben elérhetők a hálózat más pontjairól, hogy a könyvtárközi kölcsönzés, a nálunk meg nem lévő állományokról, állományokból adható tájékoztatás radikálisan más (jobbá, sokkal jobbá, egyszerűbbé és kézenfekvőbbé vált), hogy van ODR stb. mind-mind olyan könyvtári környezetről tanúskodik, amit nem érdemes, de nem is lehet hallatlanra venni. Gondoljunk csak bele egyetlen momentum, az ODR kapcsán a lehetőségekbe. Az ODR-ről szólni, még ebben a vonatkozásban sem a mi dolgunk ezúttal. Mindössze egy rövid idézet egy friss, az ODR-el foglalkozó publikációból: „Az 1997. évi CXL. törvényben előírt kötelezettségeknek megfelelően 1998-ban létrejött a NKÖM, a KELLÓ, az Open Society Institute, a Vocal Egyesület és a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár közreműködésével a könyvtárközi kölcsönzési kérések továbbítására is alkalmas lelőhely-adatbázis. Eddigi pályafutása sikeresnek mondható, mivel ma már közel háromszáz regisztrált könyvtári felhasználója van. A közvetített kérések száma évről évre öröndetesen nő: 2001-ben februártól decemberig 9919, 2002-ben egész évben 21 139 volt, 2003-ban pedig – szeptember végéig – már 22 389 kérés szerepel az adatbázis statisztikájában. Az eddig megszokott ODR lelőhely-adatbázis új tartalommal és új formában érhető el 2003. október 1-jétől...” (Dávid Boglárka: Az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer megújult lelőhely-adatbázisáról. 3K, 2003. december). Mindez egyúttal persze nemcsak a könyvtári környezet új típusát jelenti, de egyúttal az elektronizáció kínálta lehetőségeket is nyomatékosíthatja.

Az elektronizáció persze nemcsak a könyvtárközi kölcsönzés révén szól bele (támogatólag) az apasztási lehetőségekbe és kívánalmakba. Megint csak nem ez az a hely és nem ez az alkalom, amikor az elektronizáció nyújtotta lehetőségekről kellene szólni. Ám, szigorúan témánknál maradva: vajon miért ne szabadulnánk meg számos olyan könyvtári dokumentumunktól, amelyek helyett a számítógépes hozzáférés sokkal adekvátabb, jobb és pontosabb, gyorsabb és megbízhatóbb információkat kínál. Ki vesz ma menetrendet, amikor az abban való keresés helyett az internetről testre szabottan kapja meg a kívánt felvilágosítást (egyrészt számos plusz információval is szolgálva, másrészt nem szolgáltatva ki a keresőt az állandó és a menetrendben természetesen soha nem regisztrált, mert nem is regisztrálható változásokról). Ami a menctrendre áll, mutatis mutandis áll kiadványok egész, szinte áttekinthetetlenül gazdag arzenáljára is. Ezeket, de legalább ezek egy jó részét joggal sorolhatja mindenki a felesleges, tehát apasztandó állományrészek közé. De e megfontolás áll olyanféle dokumentumokra is, amelyeknek elektronikus változatai könnyen elérhetők (természetesen nem az olvasnivalókra gondolunk). És ha a friss „kiadványokat” elektronikus úton érjük el, akkor mi indokolja a régebbiek (mondjuk, előzmények) könyvtári állománybéli jelenlétét? Nyilván csak a megszokás, az apasztás iránti – megokolatlan – undor. Érvek semmiképp.

De az eddigieknél tán sokkal fontosabb problémát, meggondolnivalót kínál az olvasók táborának radikális megváltozása. Ez a változás elsősorban az olvasási, pontosabban a könyvtárhasználati szokásokon mérhető fel. Ezek elemzése is túlfeszítené e cikk kereteit, ám annyi mindenképp leszögezendő, hogy legalább a következő módosulások érintik témánkat:

- jelentőssé, tekintélyessé vált azoknak az olvasóknak a tábora, akik bizonyos típusú információéhségükkel *nem* a nyomtatott dokumentumokhoz fordulnak elsősre. Az ő számukra, az ő igényeiknek elébe menve beszerzett nyomtatott dokumentumok egy jó része szinte egycsapásra redundánssá, fölöslegessé, apasztásra megéretté vált vagy válik rövidesen;
- bizonyos típusú, korábban kedvelt, fölötté népszerű, és ezért az olvasók által gyakorta és intenzíven keresett kiadványok, dokumentumok egyszerűen kimentek a divatból, irodalmi (vagy egyéb) értékük nem vagy alig lévén, az e divatok jegyében keletkezett művek jelentős halmazai válnak fölöslegessé, apasztásra éretté. Többek közt az olyanokra gondolunk, mint a modern akció-történetek, horrorok, szerelmes-erotikus történetek évekkal, évtizedekkel ezelőtti „elődei”, amelyek mára már unalmas, érdektelen munkákká váltak;
- a tudományban és így a tudományok különböző fajtái iránt akár laikus módon érdeklődő olvasók körében is vannak (sőt dúlnak) divatok. Csak néhány példát említenénk: a hatvanas–hetvenes években a verselemzésnek volt hatalmas konjunktúrája. Mára nemcsak a műelemző technikák és apparátusok változtak meg szinte a felismerhetetlenségig, de az irodalomtudományi érdeklődés is elfordult a klasszikus értelemben vett verselemzéstől mint olyantól. Annak idején szinte minden könyvtár túltöltkezett az ilyen munkákkal, még hozzá jogosan, hisz „igény volt rá”. Mára azonban... De hasonló fordulatok álltak be az olvasók érdeklődésében olyan terrénumok esetében is, mint a szociológia, a lélektan, a filozófia stb. A tanulság ugyanaz.

A fentiekből is láthatóan az olvasók körében, érdeklődésében beállott változások szoros kapcsolatban állnak a kiadványok terén megfigyelhetőkével. Ám ez utóbbiakat is érdemes, ha csak röpkén is, szemügyre venni. Valaha szokás volt gúnyolódni a nemigen olvasókon: ja, ha nincs benne kép, már nem is érdekel. Mára a „képeskönyvek” váltak a menőkkel, gondoljunk csak a legkülönbözőbb „atlaszokra”, amelyeknek már semmi közük sincs a földrajzi atlaszokhoz (érdekes és jellemző, sokatmondó szemantikai változás). És éppen az igényes, az „igazi” olvasók keresik ezeket a „persze, hogy van benne kép, szinte csak az van benne”-típusú kiadványokat. A témák „képtelen” feldolgozásai váltak, válhatnak így apasztási alanyokká. De számos új kiadványtípus is született, a legkülönbözőbb tanácsadóktól a választások idején megsűrűsödő, az alkalomhoz illően összeválogatott vagy adjusztált publicisztikai gyűjteményekig vagy a kifejezetten alkalmakhoz készült dokumentumokig, amelyek – az alkalom elmúlván – óhatatlanul a redundanciát fogják növelni.

És sorolhatnánk még, de hisz épp csak ízelítőt kívántunk nyújtani, joggal bízva abban, hogy ki-ki maga is bőségesen tudná szaporítani a példák, esetek számát. Egy ilyen példaszaporító versenyen e sorok szerzője csak valahol az utolsók közt érhetne célba.

Javaslatok?

A kérdőjel azért szerepel az alcím egyetlen szava után, mert a szerző maga sem biztos benne, hogy valóban javaslatokról van-e szó. Cikke, ha nem is azzal a szándékkal íródott, hogy azt a bizonyos '75-ös rendeletet „cikizze”, de végül is

valami olyasmi is kialakult belőle. Szerző abban sem bizonyos, hogy az apasztás kérdéskörét érdemes jogszabályban, rendeletben pertraktálni. Illetve dehogynem. Ezt a rendeletet azonban valahogy egészen másképp képzelet el. Az alábbiakban erre vonatkozó javaslatait (javaslatait?) számolná elő.

Hogy az apasztás elsőrendű fontosságú könyvtári munka, könyvtári művelet, ahhoz talán megfelelő mennyiségű indíciumot sorakoztattak fel az eddig elmondottak. Ha pedig így és ennyire fontos az apasztás, nyilvánvalóan tükröződnie kell a szakirodalomban, a szaksajtó cikkeiben is. Mint láttuk, annak soványsága, szerény igénytámasztásai, bizonytalanságai nem kis mértékben a jogszabályhoz való köteles kötődésben lelik, lelhetik magyarázatukat. Ennyiben tehát mégiscsak, mindenképp szükség lenne az elavult (apasztásra megérett) jogszabály helyett másikat alkotni. Még hozzá olyant – ez szervesen következik az előzményekből –, amely felszabadítólag hatna nemcsak a szakirodalomra, az apasztás kérdéseinek szakszerű megtárgyalásaira, hanem – elsősorban – magára az apasztási könyvtári gyakorlatra. Mert ezt a területet fel kellene szabadítani már. Hogy ne csak, ne elsősorban a banalitásokkal törődjön, hogy ne, legalábbis ne elsősorban az eltűnt, elveszett, fizikailag megrongálódott stb. dokumentumok mezein vitézkedjen, hanem ahhoz lásson, láthasson hozzá, ami igazi valóját, valódi lényegét teszi. Ez pedig, megint csak láthattuk az eddigiekből, alapjában véve két dolgot jelent. Apasztani kell, apasztani muszáj avulás miatt és a használat megszűnése, elmaradása okán.

Az avulás kérdésköre, láthattuk Sárdy Péter körmönfont elemzéseiből is, a külföldi példák egy jó része is erre futott ki, fölöttébb fogas probléma. Itt a legelső teendő a kérdéskör igen alapos szakmai megközelítése, a tisztázható elemek és motívumok tisztázása (marad majd úgyis, a dolog természetéből eredően tisztázatlan, mert tisztázhatatlan, jócskán). A jogszabálynak azonban nem kell (talán nem is szabad) kívánnia, míg a mélyjáratú szakmai felmérések és vizsgálódások, spekulációk és viták „eredményt” hoznak. Annyi viszonylag közelesen tisztázható, bizonyos mértékig már most látható, hogy az avulás miatti apasztás egészen különböző dolgot jelent a különböző könyvtártípusok vonatkozásában. Bizonyos szakkönyvtárak, amelyek egy-egy kutatás időtartamára, a kutatás befejezéséig intenzíven gyarapítanak egy adott témában, mihelyst anyaintézményük másfelé fordul, akár azonnal kidobhatják a korábbi kutatáshoz, korábbi kutatási projektekhez begyűjtött anyagaikat. Más szakkönyvtárak ezt csak részlegesen tehetik (projekt dolga, illetve a projekt huzamosságáé stb.). A hálózat alacsonyabb szintjein elhelyezkedő közkönyvtárak intenzívebben, „bátrabban” apaszthatnak avulás miatt, a megőrzési kötelezettséggel bírók kevésbé, a nemzeti könyvtár csak alig-alig (no azért az is, kézi- és segédkönyvtárai vonatkozásában). A leendő rendeletnek tehát e vonatkozásban a könyvtártípusokhoz kellene alkalmazkodnia, így mind a túlzott engedékenység, mind a túlzott, megkötő szigor hátrányai kivédhetők.

Persze a használat megszűnése, az olvasók tehermentesítése okán végrehajtott, végrehajtandó apasztásnak is vannak, még hozzá nem is kis mértékben könyvtártípustól való függőségei. Itt azonban szükséges másra is figyelni. Elsősorban talán épp itt válik érzékelhetővé az összefüggés leltározás és apasztás kérdésköre között. Mert a jelenlegi helyzetben tulajdonképpen csak ott és csak akkor lehetne „engedélyezni” az apasztást (az olvasók adott dokumentumok iránti érdektelenségére utalva), ahol komoly és intenzív használatfelmérések vannak (amelyek persze kívána-

tosak). Ám ha a leltár nem lenne olyan szigorú, nagyobb apparátus nélkül is „menne a dolog”. Persze a leltárba vétel más téma, akkor is más, ha a '75-ös rendelet elsősorban mégiscsak leltárba vételi rendeletnek tűnik. Ezen a ponton azonban (más részeihez ezúttal nem szólnánk hozzá) erős a kapcsolat a két terep között. Ha az ingó vagyon fogalmát nem terjesztenénk ki vaskövetkezetességgel *minden* könyvtári dokumentumra, ha differenciálnánk – és persze nem a dokumentumok árának nyomvonalán – komolyan leltárba veendő és leltárba venni nem kötelező dokumentumok között, ha lenne (mint ahogy, persze szabálytalanul és persze csak „holt foltokban” van is) „fogyó anyag” a dokumentumok világában is, akkor az apasztásnak ez az aspektusa is sokat nyerne, nyerhetne. Akkor nem az lenne az apasztás ellen szóló legfontosabb kimondott vagy kimondatlan (ám annál intenzívebben átértzett) érv, hogy rendkívüli adminisztratív terhet ró a könyvtárosra, hogy az, Sebestyén Gézátt idézem „hosszadalmas és körülményes munka”. Legalábbis a hosszadalmaság és körülményesség *nem* bürokratikus, hanem szakmai, érdemi környüállásokból és követelményekből adódna.

Oldani, könnyíteni kellene tehát a rendeleten, a jogszabályon e vonatkozásban az apasztás miatt és érdekében. A várható eredmények sokat ígérőnek tűnnek. Azt mindenesetre ígérik, hogy olyasmi, mint amit a néhány éve Baranya apró községeit felkereső svájci könyvtárosok tapasztaltak, nemigen fordulna elő. Ők ugyanis elhűltek, látván a miniatűr falvak könyvmúzeumait. Persze nem az ő kedvükért kell, kellene mindenképp intenzív apasztásokba fogni (VK)

A Könyvtári Intézet Gyűjteményépítési információs osztálya tájékoztatja a kollégákat, hogy feladatköre a 2004. évtől jelentősen megváltozik. Az osztály fő feladata korábban az Új Könyvek című állománygyarapítási kiadvány szerkesztése volt. Ettől az évtől az Új Könyvek szerkesztési munkái is átkerültek a folyóiratot kezdetől fogva kiadó Könyvtárellátó Közhasznú Társasághoz, ahol ezt a munkát egy e célra alakult szerkesztőség végzi. A Könyvtári Intézet Gyűjteményépítési információs osztályának tevékenységi

és szolgáltatási körét az előzetes elképzelések szerint az év folyamán folyamatosan alakítjuk ki, törekedve arra, hogy változatos és sokoldalú szolgáltatásokkal segítsük a könyvtáros kollégák munkáját, különösen az állománygyarapítás és apasztás, a gyűjteményépítési információs szolgáltatás terén, de a könyvtári munka számos olyan területén is (könyvtárépítési és berendezési információk, a helyismereti munka, a határon túli magyar könyvtárak támogatása, a könyvtári dokumentumok tárgyi feltárása stb.), amelyek az utóbbi években nem kaptak elegendő hangsúlyt a Könyvtári Intézet tevékenységében.

A változásokról részletesebben a Könyvtári Intézet rövidesen megújuló honlapján, valamint e folyóiratban tájékoztatjuk az érdeklődőket.

A Könyvek Központi Katalógusa megújult formában

Könyvtárközi kölcsönzési konzultációra jöttünk össze, mégis: „A Könyvek Központi Katalógusa megújult formában” az első előadás címe, vagyis a konferencia összehívói fontosnak tartják, hogy az országos könyvtárközi dokumentumellátás alapintézményének megnevezésekor – amelyet a könyvtári törvény a könyvtári dokumentumok lelőhely-nyilvántartásaként említ – az ODR adatbázisa, a MOKKA és más hasonló, központi lelőhely-nyilvántartó funkciót betöltő vállalkozás mellett a működésének kilencedik évtizedébe lépő, összesen mintegy négy millió lelőhelyet tartalmazó Könyvek Központi Katalógusát is emlékeztükbe idézzük.

Az 1996 novemberében e helyen megrendezett „Központi katalógusok az elektronizáció korában” című konferencián Rády Ferenc, az illetékes főosztály akkori vezetője beszélt részletesen a katalógus helyzetéről. Előadása megjelent a Könyvtári Figyelő 1997. évi 2. számában, így nem kívánok a katalógus múltjáról szólni, csupán az utóbbi évek változásait felidézni. Az akkori előadás beszámolt arról, hogy az évi 100 ezer kapott cédulának közel hatvan százaléka a MOKKA-hoz csatlakozott 14 könyvtárból származik. Ezzel egy időben már akarva, nem akarva rákényszerült a könyvtár, hogy az egyre több, csak számítógépes katalógust építő könyvtártól – cédulára nem számítva – floppyt fogadjon el, és ebből készítsen technikai ügyeskedésekkel a központi katalógus részére cédulát. Ez a szükségállapot azzal párhuzamosan szűnt meg, hogy az évek során rohamosan nőtt a katalógust nemcsak géppel készítő, de azt hálózaton is hozzáférhetővé tevő könyvtárak száma, és ezeknek a legtöbb, legfontosabb külföldi dokumentumállománnyal rendelkező része a MOKKA tagjaként tette közzé az állományáról és gyarapodásáról szóló információkat, majd az ODR létrejötté során ezek a könyvtárak további egyetemi könyvtárakkal, valamint a teljes megyei könyvtári körrel kibővítve mint szolgáltató könyvtárak kínálják fel a nyilvánosságnak állományuk egyre jelentősebb részét az ODR adatbázisban, itt már a könyvtárközi kölcsönzés igényeire is figyelmet fordítva.

Míndeközben egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a Könyvek Központi Katalógusának egy 1990-ben készült megvalósíthatósági tanulmányban még elképzelhetőnek tartott retrospektív gépesítése több okból is kilátástalanná vált. Ezt Rády Ferenc már 1996-ban megerősítette, ugyanakkor előadásában maga is javasolta a hálózati körön kívül lévő könyvtárak adatainak hasznosítását a katalógusban.

A mai helyzetet a következőképpen lehet összefoglalni. A Könyvek Központi Katalógusának az évek során megfogyatkozott számú munkatársai – akik 2001 nyara óta az új szervezetű Dokumentumellátó Szolgálat (korábbi nevén Könyv-

* Elhangzott a Könyvtárközi kölcsönzési konzultáción az OSZIK-ban 2003. november 11-én.

tárközi kölcsönzési osztály) keretében dolgoznak – összegyűjtötték a könyvtáraktól az utóbbi négy évben beérkezett cédulás bejelentések adatait. Ezek az ún. előkatalógusba rendezve várják a lelőhely-tájékoztató kérdéseket. Az évi 20 ezernél több kérdés legnagyobb része éppen az utóbbi néhány évben megjelent irodalomra vonatkozik. Nos, adataik szerint 84 könyvtár jelentett cédula formájában az utóbbi négy év valamelyikében, 16 könyvtár mind a négy évben, köztük 3 ODR-könyvtár. Egyébként a 84 könyvtár közül 15 szerepel az ODR szolgáltató könyvtárainak 56 könyvtárat felsoroló jegyzékében. Érdemes megemlíteni azt, hogy a jelentő könyvtárak közül 36 található meg a nyilvános könyvtárak jegyzékében, köztük 15 olyan van, amely, fontosnak tartván szerepét a nyilvános könyvtári ellátásban, maga kérte nyilvános könyvtárrá minősítését.

Bizonyos vagyok benne, hogy a központi katalógusba jelentő nem nyilvános könyvtárak is készek könyveiket az országos dokumentumellátás keretében szolgáltatni, hiszen ezért jelentik be, és a könyvtárközi kölcsönzés tapasztalatai szerint ODR-en kívüli forrást a kérések 25 százalékánál kell – és a könyvtárak szolgáltatási készsége révén lehet – igénybe venni. A könyvtári törvény 71. § (1) bekezdése szerint a minisztérium költségvetési fejezetéből kell támogatni a nyilvános könyvtári ellátási rendszer alábbi feladatait:

a) a 60. §-ban felsorolt szolgáltatásokban való részvétel [itt a c) pont az országos dokumentum-ellátási rendszer működtetésével függ össze], b) a könyvtári dokumentumok vásárlása, ...d) a könyvtárközi dokumentum-ellátás postaköltsége, e) a könyvtári rendszer működtetése céljából a könyvtár alapfeladatain túl végzett tevékenységek, ...h) a könyvtári-informatikai hálózat fenntartása és fejlesztése, valamint a dokumentumok elektronikus tartalmi feltárása és digitálizálása.

A (2) bekezdés szerint az a) és a b) pontokban felsorolt feladatokra csak a nyilvános könyvtárak jegyzékében szereplő könyvtárak adhatják be pályázatukat, nyilván ez a tény is szerepet játszott abban, hogy sok nem nyilvános könyvtár kérte nyilvánossá minősítését. Ugyanakkor a d), az e) és a h) pontban jelzett, a központi katalógusok továbbfejlesztéséhez és a könyvtárközi dokumentumellátáshoz egyaránt kapcsolódó feladatok megvalósítása céljából nem nyilvános könyvtárak is folyamodhatnak támogatáshoz.

Mindez indokoltta és lehetővé teszi, hogy a hálózati katalógust nem építő, de fontos, olykor az országban unikális külföldi gyarapodással rendelkező könyvtárak kapjanak nagyobb szerepet az országos dokumentumellátásnak mind a lelőhely-nyilvántartásra vonatkozó részében, mind pedig magában a dokumentumszolgáltatásban. Ennek persze feltétele, hogy értékes új külföldi gyarapodásuk a könyvek eddigi cédulás központi katalógusánál gyorsabban, több szempontból visszakereshető módon legyenek elérhetők az igénylő könyvtárak és az olvasók számára. Olyan sajátos, egyedi értékeket hordozó könyvtárak vannak köztük, mint – csak megemlítve – tizenkét akadémiai kutatóintézet könyvtára, kilenc további kutatóintézeti könyvtár, nyolc múzeumi és levéltári könyvtár, számos budapesti és vidéki kórházi és orvosi könyvtár, több egyházi könyvtár, továbbá kilenc főiskolai és egy nem állami egyetemi könyvtár. Közülük az átlagosnál is többen vállalták a nyilvános könyvtári kötelezettségeket. De meg kell említeni a hat jelentő városi könyv-

tárat is a szolgáltatni kész könyvtárak sorában. Ők a törvény erejénél fogva nyilvános könyvtárak lévén talán számot tartanának arra, hogy a megyei könyvtárak mellett – ha nem is mindegyikük – kapjanak szolgáltató könyvtári státuszt.

A nem nyilvános könyvtárak fejlesztésének igénye helyet kapott a minisztérium Könyvtári Osztályának vezetője, Skaliczki Judit által összefoglalt stratégiai célok között. A dokumentum az év elejétől hálózaton volt elérhető, most pedig a TMT legutóbbi, 2003. évi 9–10. számában olvashattuk. Idézem a tárgyunkra vonatkozó részeket az információhoz és dokumentumokhoz való hozzáférés biztosításának növelése érdekében megfogalmazott stratégiai cél feladataiból:

„Tovább kell fejleszteni a könyvtárak és a közgyűjtemények nagyterületi hálózati kapcsolatainak infrastruktúráját... azokban a nem nyilvános könyvtárakban (múzeumi, egyházi, főiskolai, akadémiai kutatóintézeti), amelyek – nemzeti vagy egyetemes kulturális örökség szempontjából – jelentős állománnyal rendelkeznek.” Feladat továbbá az ilyen „jelentős állománnyal rendelkező nem nyilvános könyvtárak fejlesztése az ODR szolgáltatás színvonalának emelése érdekében”. A stratégiai cél megvalósítása érdekében a létrejövő „országos közös katalógusnak egységesen kell tartalmaznia a jelenlegi közös katalogizálási lehetőségeket (MOKKA, ODR, OSZK–LibriVision, VOCAL stb.)”

Talán nem kérek túl sokat, ha mindezek után javaslom a következőket:

A csak címűlán jelentő nem ODR könyvtárak külföldi gyarapodásai – nyilvános voltuktól függetlenül – kerüljenek be a MOKKA mint a közeli jövőben az ODR funkcióit is felvállaló szolgáltatás adatbázisába. A tőlük várható évi 3–5 ezer bejelentés egy része a hálózati katalógust építő könyvtárak bejelentése révén már szerepel az adatbázisban, ilyenkor csak a többlet leőhelyet kell rögzíteni. Javaslataink szerint az OSZK munkatársainak előkészítő és adatbeviteli tevékenysége révén a 2000-es megjelenési évvel kezdődően kerülnének be a rekordok vagy a leőhelyek az adatbázisba. A korábbi években megjelent könyvek még nem beküldött vagy az előkatalógusban várakozó címűlái a meglévő címűlakatalógusba kerülnek, amely – bármennyire is korszerűtlennek tűnik, és a könyvtárak megszűnése, átalakulása, az állományból kikerült könyvekről szóló jelentések elmulasztása miatt vagy éppen a nem mindig megbízható címűleírások következtében nem nyújt hiánytalan tájékoztatást – pótolhatatlan eszköz mindaddig, amíg valamennyi külföldi könyvvel rendelkező könyvtár nem készíti el retrospektív katalógusát, erre pedig, bizonyos vagyok benne, nincs kilátás. A néhány év visszamenőleges adatbevitelle kezdetben jelentős többletmunkát igényel, míg később, a restancia felszámolása után az éves mennyiség elfogadható mértékű ráfordítással bevihető még akkor is, ha a munka eredménye – beküldött jelentéseik hasznosítása – láttán a korábban az adatközléstől visszahúzódo nem ODR-könyvtárak újra elkezdik rendszeresen küldeni címűlájukat. A munka megszervezéséről és a gépi lebonyolításról a következőkben Kürti Lászlóné, majd a fogadó MOKKA részéről Bakonyi Géza előadása hangzik el.

A törvény, az előbbieken láttuk, lehetővé teszi, hogy nem nyilvános könyvtárak is részesüljenek a NKÖM forrásaiból a könyvtárközi dokumentumellátás postaköltségének fedezése, a könyvtár alapfeladatain túl a könyvtári rendszer érdekében végzett tevékenységük támogatása, továbbá a könyvtári–informatikai hálózat fenntartása és fejlesztése érdekében. Nos, a jelentő könyvtárak címűlaanyagával kapcsolatos munkák: az anyag gépi feldolgozása, az adatbázis többletlehe-

tőségeinek kellő szintű hasznosítása, majd a dokumentumok iránt várhatóan megnövekedő igény postai többletköltsége éppen ezeknek a céloknak a megvalósításával függnek össze, így támogatandónak tarthatjuk őket. Az ODR-könyvtárak is profitálnának a kibővült szolgáltatói kör révén, hiszen több könyvtár között oszlana meg a szolgáltatási kötelezettség még akkor is, ha a teher meghatározó részét továbbra is a legnagyobb egyetemi és országos szakkönyvtárak hordoznák.

Előadásom elején feltettem a kérdést, miért elsőként esik szó a könyvek központi katalógusáról a könyvtárközi ellátás tárgyalásakor. Nos, ha az előzőekben joggal fontosnak tartott, hálózati katalógust nem építő könyvtárak külföldi gyarapodása a javasolt módon helyet kap az országos lelőhelyjegyzék hamarosan megvalósuló adatbázisában, és a többletlehetőségeket az igénylők ki tudják használni, érezhetően nőni fog az országos dokumentum-ellátási rendszer keretében elérhető dokumentumok száma, egyúttal csökkenhet az egy könyvtárra eső könyvtárközi igénybevételek mennyisége. Ha a rendszer hatékonysága ennek megfelelően megnő, a munkába fektetendő – kétségekívül jelentős – szervezői és adatbeviteli munka meghozza a gyümölcsét. Bízom benne, hogy a munkában részes könyvtárak, illetve a NKÖM és az OSZK illetékes vezetői, munkatársai is így látják ezt, és az ügy érdemének megfelelően támogatják javaslatunkat.

Ottovay László

Fejtő Ferenc Könyvtár Fehérvárcsurgón

A fehérvárcsurgói Károlyi-kastélyban október 9-én avatták fel azt az önálló könyvtárat (teljes nevén: Károlyi József Alapítvány Fejtő Ferenc Könyvtár Európai Dokumentációs Központ), amelyet Fejtő Ferencnek a Károlyi József Alapítvány részére ajándékozott dokumentumaiból hoztak létre. Az ünnepségen Károlyi György, az alapítvány elnöke elmondta: különös megtiszteltetés számukra, hogy a Fejtő-gyűjteményt megkapták, mert az jelentősen hozzájárul ahhoz, hogy a kastély Nemzetközi Kulturális Találkozó Központtá váljon, illetve azok hálózatának tagja lehessen. Dominique de Comles de Nayvers, Franciaország magyarországi nagykövete hangsúlyozta, hogy a könyvtár a magyar–francia kapcsolatok újabb jelképe, s hogy Fejtő Ferenc azok közé tartozik, akik láthatták, hogy az elmúlt évtizedek történetében mennyi minden ellentmondás volt, ám ő több generációnak mondta el, hogyan lehetett volna másként. Az új könyvtár az Európai Unió szellemiségét tükrözi, annál is inkább, mert Magyarország rövidesen visszatér családjához, amely csonka volt nélküle, s így a két ország immár együttesen járulhat hozzá Európa megújulásához.

Fejtő Ferenc meghatottan szólt arról, milyen megtiszteltetés számára, hogy nevét adhatja egy könyvtárnak, amely majdnem hetven év munkájának a dokumentumait tartalmazza. Sajnos a magyarországi könyvtára az ostrom alatt elveszett Gáspár

Zoltánnal együtt, akinek a lakását odaadta. (Gáspár Zoltánt, aki József Attilával együtt szerkesztőtársa volt a *Szép Szónál*, 1944 decemberében a nyilasok lőtték le az említett lakás előtt.) Szólt arról, hogy Franciaországnak köszönheti, hogy tovább dolgozhatott mint *magyar író*, s hogy Franciaországban közölhetett olyan munkákat, amelyeket magyarul írt – pl. II. József császár rehabilitásáról, akinek uralkodása alatt jött létre az az értelmiségi réteg, amely aztán végigkísérte Magyarország történetét –, s hogy szabadon írhatott a népi demokráciák történetéről, a hajdan volt birodalmakról, miközben itthon hazaáruló imperialistának nevezték. Méltatta Károlyi György és Angelica grófné érdemeit a könyvtár kialakításában, megemlítve, hogy a grófné (aki – többek között – okleveles levéltáros is) olykor reggel 9 órától este 9 óráig leltározta az elvitelre kerülő anyagot. Elmondta, hogy adományá egyúttal szimbolikus tett is: igazságot kell szolgáltatni a magyar arisztokráciának, amely oly sokat tett a kultúra érdekében. Utalt arra, hogy a legitimista Károlyi József és Károlyi Mihály (az utóbbinak egy ideig munkatársa is volt) jó barátok maradtak, azaz a világnézeteken felül is lehet egyetértést találni. A *Szép Szónak* is ez volt a célja, ezért adtak helyet az 1930-as évek közepétől a román, a cseh, a lengyel költőknek a folyóiratban. Végezetül szólt arról, hogy 1939-ben Bretagne-ban – idegeneket keresve – csendőrök igazoltatták. Kiderült: idegenek nincsenek, csak magyarországi franciák vannak. Majd így fejezte be: „Ez a kettős identitás volt életem vezéreszméje.”

A könyvtár egyébként a kastély felújított épületszárnyának két tágas termében nyert elhelyezést, s ezekhez kapcsolódik még egy olvasóterem. A gyűjtemény több mint 6000, elsősorban francia, magyar, angol, olasz és német nyelvű könyvet tartalmaz, ám folyamatosan kiegészül a Fejtő Ferenctől érkező újabb adományokkal. A szabadpólcon elhelyezett könyvek az adományozó szerint megkívánt szakrendben kerültek elhelyezésre:

- filozófia és nyelvészet;
- vallási doktrínák, különösen a zsidó vallás, a shoah, valamint a zsidó közösségek élete a közép-európai országokban a kommunizmus idején;
- politikai doktrínák, könyvek gyűjteménye a szocializmusról, a kommunizmusról (főleg a leninizmusról és a trockizmusról), a szociáldemokráciáról stb.;
- Európa története a 18. századtól, különös tekintettel Közép-Európára: számottevő gyűjtemény Magyarországról, Ausztriáról (a Jacques Droz Gyűjtemény kiegészítésének köszönhetően), Németországról (a párizsi BILD adományának köszönhetően) és Franciaországról;
- a legfontosabb európai államok politikai története és a totalitárius politikai rendszerek, a totalitárius rendszerű államok ellenzéke, a keleti országokban és Szovjetunióban betiltott művek,
- az emberi jogok kérdései és a náci, sztálini, kínai internáló táborok;
- szociológia;
- Kína és a kínai–szovjet kapcsolatok.

A könyvtárban található még a feldolgozás alatt álló lapkivágat-gyűjtemény, mely a Fejtő Ferenc által kutatott témákhoz kapcsolódik, s nagyon jól egészíti ki a könyvgyűjteményt. A lapkivágatok 1945-ig, néha a háború előtti évekig tekintenek vissza, és a jelentősebb nyugati és magyarországi lapokból származnak, sok esetben jegyzetekkel vannak ellátva, egyébként tematikusan (a témák követik a könyvek

szakrendjét), egy-egy témán belül pedig időrendben vannak elrendezve. A lapkivágatokat tartalmazó dossziékban számos kivonat, konferenciákon, tudományos tanácskozáson készült jegyzet, hírügynökségi (AFP, Szabad Európa Rádió stb.) jelentés is található. (Ennek kapcsán ismételten érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy Fehérvárcsurgótól mintegy húsz km-re, a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtárban található Supka Géza író, régész, szerkesztő, politikus több mint 100 000 lapkivágatot tartalmazó hagyatéka, amelyet az örökös, dr. Supka Magdolna korábban a könyvtárnak adományozott. A lapkivágatok tematikus elrendezése (pl. Kisebbség, Palesztina, Zsidókérdés stb.) sokban hasonlít a Fejtő Könyvtárban látottakhoz, s bizonyára jól kiegészíti azt, mert elsősorban a két világháború között megjelent cikkeket tartalmazza.)

Az olvasóteremben található a több mint 350-féle, francia, angol, olasz és magyar nyelvű, elsősorban társadalomtudományi folyóirat, betűrendben. (Az egyes évfolyamok kiegészítését folyamatosan végzik.)

Mindemellett az alapítvány őrzi még Kolnai Aurél (1900–1973), Londonban elhunyt filozófus, közíró archívumát is, valamint létre kívánnak hozni egy különgyűjteményt Fejtő Ferenc műveiből, amely tartalmazza még jegyzeteit, kézirateit, cikkeit, a műveiről megjelent kommentárokat, kritikákat, valamint szakmai és magánlevelezését. (Ezek kutatása azonban csak egy tudományos bizottság előzetes engedélyének megszerzése után válik majd lehetségessé.)

Láthatjuk, a hazai nyilvános könyvtárak rendszere egy, a maga nemében egyedülálló közgyűjteménnyel gyarapodott, amelyet az alapítvány vezetői önként vállalt, nagy ügyszeretettel és kiváló szakmai hozzáértéssel alakítottak ki, s amely minden bizonnyal egyaránt érdeklődésre tarthat számot a határon túli és magyarországi kutatók, de akár a kastély turistaként meglátogatók körében is. Annál is inkább, mert a könyvtár hétfőtől péntekig 9 és 17 óra között tart nyitva (hét végén megbeszélés szerint fogadja a látogatókat), a kutatók részére pedig vendégszobát is biztosít. (Elérhetőség: telefon: 22/578-080; fax: 22/426-003; e-mail: *karolyi-kastely@axelero.hu*)

Arató Antal

A gyermekkönyvtár szerepe az olvasóvá nevelésben és az információközvetítésben

(Utazás a nyilvánartás körül...)

Az 1990-es években a gyermekkönyvtárak – tevékenységüket tekintve – szerepváltásra kényszerültek. Ennek okai a következőkben foglalhatók össze röviden:

- 1978-ban új tantervet vezettek be Magyarországon, amely – első ízben – tartalmazta a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek elsajátítását, és ez természetesen elvárásokat jelentett az iskolai könyvtárakkal szemben. Ennek eredményeképpen az 1980-as években az iskolai könyvtárak kezdtek megerősödni, s egyre inkább arra törekedtek, hogy megfeleljenek a kihívásnak.
- A NAT 1995-ös bevezetése további feladatokat rótt az iskolai könyvtárakra, s ebből következően egyre kisebb szerepet kaptak az oktatás folyamatában a gyermekkönyvtárak.
- Az iskolai könyvtári munkában bekövetkezett változások hatással voltak a gyermekkönyvtárak tevékenységére is, itthon és külföldön egyaránt.
- A gyermekkönyvtári feladatokból kihátrált a könyv- és könyvtárhasználatra nevelés, ehelyett más foglalkozásformákkal, a szabadidős tevékenység értelmes megszervezésével kell lekötni a gyerekeket. (Ugyanakkor egyre gyakoribbá vált az a nézet, hogy a gyerekek mind kevesebb a szabad ideje, amelyre a könyvtár számíthat.)
- A gyerekek, így a gyermekolvasók száma egyre csökkent és csökken: az olvasás nem tartozik a korosztály kedvenc elfoglaltságai közé. Ez a tény is arra hívja fel a gyermekkönyvtárak figyelmét, hogy más módon kell közelíteni a gyermekolvasókhoz, más módszerekkel kell motiválni őket az olvasásra, mint néhány esztendővel ezelőtt.
- Mindeközben a gyermekkönyvtár nyitott a felnőtt könyvtár felé, ami elsősorban a gyermekkönyvtárat használók korhatárának csökkenésével jár, és szükségessé teszi annak átgondolását, meg kell-e tartani a gyermekkönyvtárban az ún. „Válogatás a felnőttek irodalmából” állománytettet, nem vesztí-e ez szerepét.
- Megjelentek a gyermekkönyvtárban is a nem hagyományos dokumentumok, ezek alkalmazására, használatára is meg kell tanítani a gyerekeket.
- Mint már az előbb is kifejtettük, nagy szerepet kell, hogy kapjon az olvasóval való egyéni foglalkozás, amelynek célja elsősorban nem a könyv- és könyvtárhasználati ismeretek elsajátítása, hanem az egyéni, szabadidős olvasmányélmény megszerzése.
- A média megjelenése magával hozta, hogy a könyvtárpedagógiát felváltja a szélesebb alapokon nyugvó média-pedagógia: az új dokumentumok és esz-

közök terjedésével megváltozik, illetve kiszélesedik a könyvtár pedagógiai tevékenysége, ugyanakkor az olvasás közvetítése mellett a médiapedagógia foglalkozik a nem hagyományos dokumentumok közvetítésével, azok hatással.

Ezen tényezőket figyelembe véve nem elég csak arról beszélni, hogy az olvasási technika, a szövegértés nem megfelelő szintje befolyásolja az olvasási kedvet, s az sem magyarázat, hogy a vizuális információ előretört, s maholnap egyre inkább átveszi az olvasás szerepét, bár ez meglehetősen nagy hátrányokkal jár. Ezért kell még jobban felhívni a könyvtárosok figyelmét arra, hogy oda kell figyelni a gyermekolvasókra, akik – úgy tűnik – egyre több törődést igényelnek, több egyéni foglalkozást, olvasmányélményeik figyelemmel kísérését, vagy egyszerűen csak azt, hogy a gyermekkönyvtáros odafigyeljen rájuk.

Ugyanakkor az elmúlt időszakban olyan változások is történtek a gyermekkönyvtári munkában, amelyek közül nem mindegyik járult hozzá eredményesen a gyerekek olvasóvá neveléséhez. Ilyen a változás a gyermekek könyvtári ellátásában, hogy a közkönyvtárak igyekeznek összevonni egy-egy nyilvántartási pontba az olvasók nyilvántartását, megnehezítve ezzel a gyermek és a gyermekkönyvtáros személyes találkozását, a kapcsolatfelvételt, a későbbi kapcsolattartást.

A közelmúltban átalakított, megnagyobbított, illetve újonnan épült könyvtárak egy részében (Miskolc, Veszprém, Szombathely, Kaposvár) – talán az adminisztratív tevékenység racionalizálása ürügyén – az olvasói és kölcsönzési nyilvántartást összevonták, s azóta egy helyen történik a gyerekek és felnőttek kiszolgálása, függetlenül attól, hogy a könyvtár mely részlegeit kívánja igénybe venni az olvasó. Látszólag „humánus” intézkedés ez, mely – úgymond – „megkönnyíti” a gyermekkönyvtárosok tevékenységét, „időt hagyva” nekik az olvasóval való kapcsolatteremtésre, egyéni foglalkozásra.

Ez azonban sajnos nem ilyen egyszerű! Ezen körülmények között ugyanis a gyermekkönyvtárosoknak kevesebb lehetőségük van kapcsolatba kerülni az olvasókkal, hisz az a láncszem esett ki a tevékenység folyamatából, amely garantálta, hogy minden gyermekkel egyformán találkozik, egyaránt kapcsolatba kerül a könyvtáros. A nyilvántartás folyamatában van lehetőség ugyanis szót váltani a gyerekekkel olvasmányaikról, problémáikról, s ez ad alkalmat arra is, hogy esetleges gondjaikról beszámoljanak a könyvtárosnak. E lépés kimaradása a gyermekkönyvtáros tevékenységéből azt hozza magával, hogy a könyvtáros és a gyerek akár szót sem vált egy-egy esetben egymással a könyvtárlátogatás során, mert nem biztos, hogy a gyermek megteszi a lépést a könyvtáros felé, ő pedig esetleg „nem akar beavatkozni” a gyerek tevékenységébe. Ez azt is jelentheti, hogy hosszú ideig „eljárnak egymás mellett”, s ez nem igazán segíti a gyereket a könyvtárban való eligazodásban, sem az olvasmányélmények megbeszélésében. Erre persze lehet az a válasz, hogy a gyerek szóljon, ha segítségre van szüksége. És ha nem szól? Előfordulhat az is, hogy a könyvtáros könnyen talál magának más feladatot, s rossz néven veszi, ha „a gyermek kérdezősködéssel zavarja meg más irányú munkájában.” Ennek csak az a szépséghibája, hogy pontosan azokkal nem foglalkozik, akik miatt ott van...

Nem véletlen, hogy ilyen élesen vetődik fel ez a probléma, hisz a gyermekolvasókat elég nehéz alkalmanként megszólítani a könyvtárban. A beiratkozás során

kellene, hogy történjék az első találkozás, mely lehetőséget adna a leendő olvasó megismerésére, körülményeinek áttekintésére. Ez nem valamiféle túlzott kíváncsiszkodás, mert igenis szükséges, hogy az olvasóról megfelelő kép alakuljon ki bennünk, hisz csak így képzelhető el, hogy megfelelően tudjuk segíteni mindenkori tevékenységében.

Mert a gyermekkel való kapcsolatteremtés nélkül a lényegét veszíti el a gyermekkönyvtáros munkája, így ugyanis megkérdőjeleződik az olvasókkal való egyéni foglalkozás, az olvasmányokról folytatott jóízű beszélgetés. A csoportos foglalkozás is személytelenebbé válik, hisz nincs mögötte az egyes gyerekek személyes ismerete. Pedig egyre több feladat hárul napjainkban a gyermekkönyvtárra, ezeket a következőkben lehetne összegezni:

- Egyre erőteljesebben jelentkezik az igény az óvodások és kisiskolások könyvtári ellátására, ezt elsősorban a gyermekkönyvtár képes segíteni.
- Rohanó világunkban egyre inkább nő a személyes kapcsolatok szerepe. A gyermekolvasók részéről is megfigyelhető, hogy elvárják a könyvtárostól a személyre szabott foglalkozást.
- Az 1993-as oktatási törvény és annak módosításai egyértelműen az iskolai könyvtárakat hatalmazták fel arra, hogy könyv- és könyvtárhasználati órákat tartsanak.
Ennek „eredményeképpen” visszaszorult a gyermekkönyvtárakban ez az oktatási forma, bár a gyerekek örülnének a csoportos foglalkozásoknak. Ezt nem kellene figyelmen kívül hagyni.
- Úgy véljük, a gyerekkönyvtáraknak is át kellene tekinteniük, hogy az aktuális tantervekből adódóan hogyan segíthetik az oktatást.
- Folyamatos feladat kell, hogy legyen az olvasás motiválása és az ebből adódó olvasáspedagógiai feladatok.
- Helyet és szerepet kell, hogy kapjon a gyermekkönyvtárban a nem hagyományos dokumentumok alkalmazása az egyéni és csoportos tevékenység során egyaránt.
- És végül, de nem utolsósorban: nagyon nehéz kimondani, hogy az utóbbi néhány évben egyre több szociális feladat vár a gyermekkönyvtárakra. Itt nemcsak a tanulással kapcsolatos segítségnyújtásra gondolunk, hanem – elsősorban a nyári és téli szünetben – megnő azoknak a gyermekeknek a száma, akik csak a könyvtárban tudják eltölteni idejüket. Számukra egyre fontosabb, hogy érdeklődésüknek megfelelő foglalkozásokkal, tevékenységgel tegye élvezhetővé a könyvtár a szünidőt.

Kovács Mária

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekciójának jubileumi ülése

Megalakulásának 30. évfordulóját ünnepelte a Bibliográfiai Szekció jubileumi ülés keretében. A rendezvénynek a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár adott otthont 2003. november 20-án. A patinás, szép környezet és a vendéglátók szívélyessége emlékezetesen széppé tette a szakmailag is méltó megemlékezést. A rendezvény programja két fő részből állt.

Az első részben a Bibliográfiai Szekció működésének évtizedeire visszatekintő előadások hangzottak el. A programban *Korompai Gáborné*, *Bényei Miklós* és *Nagy Anikó* előadásai követték egymást. A beszámoló a szekció történetének három jelentős korszaka szerint tekintett át az eredményeket. Korompai Gáborné, az 1973-ban alakult Bibliográfiai Bizottság egykori titkára az 1960-as évektől, a probléma formálódásának évtizedeitől foglalta össze a két kiváló elnök, az alapkonceptiót megteremtő Csúry István és a munka folytatását kiválóan vezető Lisztes László idejében (1973–1990) képviselt szakmai kérdéseket. Az őt követő Bényei Miklós a Bibliográfiai Szekció néven működő szervezet 1990 és 1998 közötti történetét tekintette át. A fontos módszertani kérdések, a könyvtári szakma egészét érintő összefüggések megvitatása, bibliográfiai vállalkozások támogatása és a bibliográfiai munka presztízsének növelése jelzik ennek a korszaknak az irányait. Nagy Anikó, a legutóbbi évek (1999–2003) elnöke által felrajzolt kép arról adott számot, hogy ez a periódus az előrehaladás mellett az összegzés korszaka volt. Emléküléseket, konferenciákat szerveztek, kiadványokat állítottak össze, megidéztek az elődöleket, összegezték, a hazai bibliográfiai szakma teljesítményeit. Az előadás a múlt eredményeinek felmutatása mellett a jelen problémáinak és a jövő feladatainak összekapcsolásával zárult. A három előadás értékes áttekintést nyújtott a bibliográfiai munka három évtizedének fő vonulatairól.

A rendezvény második része szakmai programja keretében a bibliográfia történeti kérdéseivel és jelenkori eredményeivel foglalkozó előadásoknak adott helyet. *Pogány György* Sándor István munkásságát elemezte. Különböző bibliográfiai műhelyek bemutatkozása a közelmúlt teljesítményeinek ismertetésére adott alkalmat. *Tóth Loránd*, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője a Magyar Nemzeti Bibliográfiáról, *Koltay Klára*, a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár főigazgató-helyettese regionális bibliográfiai adatbázisairól szól (előadásait a következő oldalakon közöljük). *Virágos Zsolt* egyetemi tanár az amerikai irodalom bibliográfiájáról, *Fülöp Mária* a Maros megyei bibliográfia létrehozásáról, *Vajda Kornél* pedig a magyar sajtóbibliográfia 2001-es kötete kapcsán a sajtóbibliográfiákról beszélt.

A Bibliográfiai Szekció helyet adott a Kovács Máté Alapítvány kuratóriuma által meghirdetett tanulmány pályázat díjátadásának is. A Kovács Máté Alapítvány 1996-ban jött létre, a kuratórium elnöke Tóth Gyula nyugalmazott tanszékvezető, főiskolai docens. Az alapítvány célja a tehetséges fiatal könyvtáros-generáció tanulmányainak támogatása. Az első alkalommal kiírt pályázat keretében a kuratórium a beérkezett művek közül két tanulmányt részesített ötven-ötvenezer forint elismerésben: a debreceni Balla Ildikó *Az információ és a könyvtár szerepe sikeres életpályák alakulásában* és a budapesti Merc Hajnalka *Magyarországról lexikonüggyben* című munkáját.

Az igen tartalmas és élvezetes előadások, a rendezvény ünnepélyes és mégis baráti atmoszférája méltó keretet teremtett a jubileumi megemlékezés számára.

Kovács Ilona

Egy kurrens nemzeti bibliográfiai műhely az ezredfordulón

(Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek Bibliográfiája Szerkesztősége)

Bevezetés

Az előttem szólóktól hallhattunk elődeinkről, régi bibliográfusokról, műhelyekről, akikről, amelyekről nekünk, mai bibliográfusoknak a dicső jelző méltán jut eszünkbe. Azt, hogy a mai bibliográfusok munkájáról az utókor hogyan vélekedik majd, nem tudhatjuk. Természetesen azon vagyunk, hogy méltó módon örökítsük át azt a hagyományt, amely a magyar bibliográfiát jellemzi.

A különböző szakmai fórumokon (szakirodalomban, rendezvényeken) az elmúlt években több helyütt olvashattunk, hallhattunk már azokról a nemzetközi tendenciákról és fejlesztési törekvésekről, amelyek meghatározzák egy nemzeti bibliográfiai műhely tevékenységét, terveit.

A '90-es évek végére ezek a törekvések testet öltöttek különböző javaslatok, irányelvek formájában. Meghatározó jelentőségű volt az 1998-ban Koppenhágában megrendezett nemzetközi konferencia a nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokról, amelynek ajánlásai egyértelműen megfogalmazták az irányt. Ennek alapján minden nemzeti bibliográfiai műhely megfogalmazhatta, megtervezhette tenni- valóit. Ugyancsak itt fogadták el a „Functional requirements for bibliographic records” (A bibliográfiai rekordok funkcionális követelményei) című, az IFLA

által jegyzett dokumentumot, amelyet röviden FRBR-ként ismer és emleget a szakma.*

Az említett fejlesztési törekvések, tendenciák három témakörét emelném ki ez alkalommal:

- gyűjtőkör
- bibliográfiai adatok köre
- megjelenési formák.

Mindegyik témakörnél előbb röviden számba venném az ajánlásokat, majd azt követően arról szeretnék beszámolni Önöknek, hogy a Magyar Nemzeti Bibliográfia egyik műhelye, a Könyvek Bibliográfiája Szerkesztősége hogyan válaszolt/válaszol ezekre a kihívásokra. A szerkesztőség az OSZK-ban a Gyűjteményfejlesztési Főosztály és Nemzeti Bibliográfiai Központ keretein belül a Könyvfeldolgozó Osztály egyik csoportjaként működik.

1. Gyűjtőkör

„A nemzeti bibliográfia gyűjtőköre terjedjen ki a kurrens nemzeti kiadványtermésre...” – olvashatjuk a '98-as ajánlások között. Nem nevezi meg konkrétan az ajánlás, de egyértelmű a feladat: meg kell oldani az elektronikus források nemzeti bibliográfiai számbavételét is. Az elektronikus dokumentumok megjelenése és elterjedése már a '90-es évek közepén felvetette e dokumentumok nemzeti bibliográfiai számbavételének igényét. Ma már több ország nemzeti bibliográfiájában találkozhatunk az elektronikus kiadványokról készült bibliográfiai tételekkel. A fizikai hordozón megjelent, ún. helyi hozzáférésű elektronikus dokumentumok számbavétele már nem megy ritkaságszámba, de a távoli hozzáférésű források számbavétele még csak néhány országban megoldott. Természetesen ma már rendelkezésünkre állnak azok a nemzetközi leírási szabályzatok, útmutatók, amelyek alapján bármely típusú elektronikus dokumentum feltárása megtörténhet. De nem feledkezhetünk meg a távoli források feltárásakor a hatalmas termésből való válogatásról és az archiválás kardinális kérdéseiről sem. Megvizsgálván a nemzeti könyvtárak, illetve nemzeti bibliográfiai ügynökségek ismertetőit kiadványaikról, elmondhatjuk, hogy a gyűjtőkör kiterjesztése az elektronikus forrásokra a legtöbb országban megtörtént. Az 1998 nyarán John Byrum és munkatársai által végzett felmérés adataihoz képest több nemzeti bibliográfiában, többnyire az on-line nemzeti bibliográfiai adatbázisokban, de más megjelenési formákban is feltűnnek ezek a tételek. Példaként említhetem a dán, a finn, a litván, a holland, a francia, a német, a szlovák, a szlovén, a norvég, az ausztrál nemzeti bibliográfiákat. Ezek közül a finn, a holland, a szlovák és az ausztrál a távoli hozzáférésű elektronikus forrásokat is feldolgozza.

* A nemzeti bibliográfiai szolgáltatások nemzetközi konferenciájának ajánlásai a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások megújítására, Koppenhága, 1998. november 25–27. = Könyvtári Figyelő, 9.évf. 1999. 4.sz., 888–891. p.

Az FRBR – *ről magyar nyelven*: Az egyszerű nemzeti bibliográfiai rekord adatkövetelményei = Könyvtárosok kézikönyve 2. köt. 247–250. p.

1998-ban a koppenhágai tanácskozást követő hónapokban készült el az elektronikus dokumentumok leírását szabályozó Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztató Szabályzat, a *KSZ/2 Bibliográfiai leírás. Elektronikus dokumentumok az ISBD/ER alapján*. Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy részt vehettem a szabályzat gyakorlatba való átültetésében az OSZK Könyvfeldolgozó osztályán, ahol 1999 elején kezdtük meg (a '98-as kötelespéldány-rendeletnek köszönhetően) a köteles példányként beküldött helyi hozzáférésű elektronikus források (Floppyk, CD-ROM-ok) feldolgozását. Ez a kör bővült 2002-ben a távoli hozzáférésű források egyik típusával, az elektronikus könyvekkel, amelyeket szintén köteles példányként szolgáltat be néhány kiadó. Tehát az elektronikus dokumentumok említett típusai megjelennek az on-line nemzeti bibliográfiai adatbázisban. További feladatunk, hogy valamennyi megjelenési formában szolgáltatassuk ezeket a tételeket is.

Ehhez a meglévő ún. termék-előállító programjaink módosítása is szükséges. Terveink szerint 2004-től jelennének meg e tételek valamennyi szolgáltatott formátumban.

2. A bibliográfiai tételekben/rekordokban megjelenő adatok köre

Az egyszerűsítés jelszavát az IFLA a '90-es évek elején a gazdaságosság szempontját szem előtt tartva hirdette meg. Ez egyrészt az ISBD-knek, a bibliográfiai leírás nemzetközi szabályzatainak átdolgozását jelenti, másrészt az alapszintű vagy egyszerű nemzeti bibliográfiai tételek adattartalmának meghatározását. Ez utóbbi a már említett FRBR egyik fontos fejezetét alkotja. Az FRBR eme fejezetét és az egyszerűsítésre vonatkozó szabályait könnyen magukévá tehetik a bibliográfiai műhelyek. E szabályok alapján folyik az ISBD/M átdolgozása is. (Az FRBR forradalmi fejezetére, amely az entításelemzéssel, a mű, kifejezési forma, megjelenési forma, egység kérdéseivel foglalkozik, most nem térnék ki.)

Az MNB KB tételeinek szerkesztése természetesen az érvényben lévő magyar szabványok, szabályzatok és az azokhoz készült döntvénytárak alapján történik. A gyakorlat persze a nemzetközi és hazai tendenciákat is figyelembe véve folyamatosan változik a szabályzatok adta kereteken belül. Az elmúlt években egyrészt a MOKKA katalogizálási szabályzata, másrészt az egyszerűsítés jegyében az FRBR által előírtak alakították gyakorlatunkat. Nagyon fontos és folyamatos feladatunk, hogy ezeket az apróbb módosításokat a felhasználói igényeknek is megfelelően hajtsuk végre. Apróbb módosításokat említettem, amelyek bizonyos nem kötelező adatok elhagyását, a megjegyzések egyszerűsítését jelentik. A nagyobb változtatásokat majdan a készülő új ISBD/M alapján kidolgozandó hazai szabályzat alapján lehet véghez vinni.

Amennyiben komplexen értelmezzük a tételekben megjelenő adatok körét, és a tartalmi feltárás adatait is vizsgáljuk, akkor itt kell megemlíteni egy nagy jelentőségű változást az MNB tartalmi feltárásában. 2004 januárjától nemcsak az ETO-jelzettek, hanem az OSZK tezaurusz/Köztaurusz tárgyszavai is megjelennek tételeinkben, segítve a tárgyi visszakeresést. Az implementációs folyamat utolsó szakaszában járunk, készülöben a házi szabályzatunk és példatárunk. Ily módon követjük a nemzetközi tendenciákat, és ami a legfontosabb, eleget tehetünk annak a jogos fel-

használói igénynek, miszerint egy hierarchikus és egy mellérendelő információkereső nyelv együttes használatával biztosítsuk a tárgyvi visszakeresést.

3. Megjelenési formák

Elöljáróban idézzük fel a koppenhágai javaslatok vonatkozó pontját:

„Tekintettel arra, hogy lehetővé vált a nemzeti bibliográfia változatos formátumokban való terjesztése, ezek közül választva a felhasználói igényeknek leginkább megfelelő nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokat kell nyújtani, figyelembe véve a speciális használói igényeket is, és a kialakított formátumok kövessék a nemzetközileg elfogadott szabványok előírásait. A terjesztett formátumok közül legalább egyet állandóan hozzáférhetővé kell tenni ...”

A nemzeti bibliográfiák megjelenési formái elég változatos képet mutatnak, de ma már nem létezik nemzeti bibliográfiai szolgáltatás elektronikus megjelenési formák nélkül. A legtöbb, bibliográfiai értelemben hagyományokkal rendelkező országban a nyomtatott verzió mellett közreadják a bibliográfia html- vagy pdf-formátumú változatát az interneten keresztül, rendszerek a CD-ROM kiadások, illetve az on-line nemzeti bibliográfiai adatbázisok szolgáltatása is általánossá vált. Meg kell jegyezni, sok esetben az on-line nemzeti bibliográfiai adatbázis a nemzeti könyvtár on-line katalógusának részeként férhető hozzá. Érdekes látni és figyelemmel kísérni, hogy az utóbbi években milyen formák, formátumok jelennek meg ezen a területen, és azt is, ahogyan változnak, fejlődnek főként a webes megjelenési formák.

Külön felmérés tárgyát képezhetné a nemzeti bibliográfiai rendszerek egyes tagjainak periodicitás, térítés és megjelenési formátum szerinti vizsgálata.

Az MNB KB megjelenési formái több szempontból is az átlagos európai képet mutatják.

Amint a körülmények lehetővé tették, megjelent a bibliográfia elektronikus verziója az első on-line integrált rendszer, a Dobis/Libis bevezetését követően. A floppy-szolgáltatás (1996-tól) a füzet anyagának összeállítása után, még a nyomdai kézirat véglegesítése előtt, a nyomdai átfutás idejét megtakarítva jutott el az előfizetőkhoz. Ma ezt a szolgáltatást már többen nem floppyn és postán, hanem csatolt fájlként e-mailben rendelik meg. Azt hiszem, mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy mit jelentett a hazai könyvtáraknak e szolgáltatás segítségével a nemzeti bibliográfiai rekordok áttöltése a saját adatbázisukba.

Időben erre a korszakra esik az MNB CD-ROM megjelenése és indulása is. A lemezen kezdetben (1994) a könyvek adatbázisa volt megtalálható az 1976–1991 közötti időszak adataival. Ez 1996-tól félévente frissül, de ma már kiegészülve két másik adatbázissal, a sajtóbibliográfiával és a sajtórepertóriummal.

Mindeközben ugyancsak a telneten keresztül, de elérhetővé vált az OSZK on-line katalógusa, amelynek része volt már a nemzeti bibliográfiai adatbázis is (1992-től).

1997-ben indult útjára az első weben elérhető szolgáltatás, a *Könyvek Bibliográfiája* – *www*, amely megint csak a nyomdai változatot megelőzően html-

formátumban tartalmazza az adott füzet tételeit, előfizetőknek HUNMARC-formátumban letöltési lehetőséggel. Mindig az öt legfrissebb füzet anyaga található meg a webes környezethez kialakított felépítésben az OSZK honlapján. A 2000-ben lezajlott OSZK-beli „rendszerváltás” (áttérés az Amicus használatára) nem okozott fennakadást a nemzeti bibliográfiai szolgáltatások folyamatosságában.

Egy évvel ezelőtt született meg a döntés, miszerint a nemzeti bibliográfiák nyomtatott változatai tovább nem jelennek meg. Úgy gondoltuk azonban, biztosítani kell a lehetőségét annak, hogy a felhasználók a megszokott formában is hozzáférhessenek az MNB KB füzetéhez. (A megszokott formán a nyomtatott füzet szakcsoportos elrendezését, mutatórendszerét értem.) Ezért továbbra is elkészül a füzet kézirata elektronikusan, és azt pdf-formátumban tesszük közzé az OSZK honlapján, amely az Adobe Acrobat Reader nevű segédprogrammal (letölthető a netről) ingyenesen hozzáférhető, kinyomtatható. Ezeket a füzeteket, fájlokat folyamatosan hozzáférhetővé kell tenni. Ily módon az 58. évfolyam már csak elektronikus formákban jelenik meg.

Tehát napjainkban a Magyar Nemzeti Bibliográfiai rendszer egyik meghatározó tagjának, a Könyvek Bibliográfiájának megjelenési formái a következők:

- on-line nemzeti bibliográfiai adatbázis az OSZK on-line katalógusának részeként;
- önálló formákban:

1. MAGYAR NEMZETI BIBLIOGRÁFIA. KÖNYVEK BIBLIOGRÁFIÁJA

ISSN 1589-388X

http://www.oszk.hu/mnb/mnbkb_pdf

A kéthetente megjelenő füzetek a korábbi nyomtatott változatban megszokott szakrendben és indexekkel pdf-formátumban. Ingyenes, nyomtatható változat.

2. MAGYAR NEMZETI BIBLIOGRÁFIA. KÖNYVEK BIBLIOGRÁFIÁJA – WWW

ISSN 1417-1791

<http://www.oszk.hu/mnbkb/index.html>

Az öt legfrissebb füzet anyaga html-formátumban is megtekinthető, rekordjai előfizetőknek HUNMARC-formátumban letölthetők.

3. KÖNYVEK NEMZETI BIBLIOGRÁFIÁJA FLOPPYN

ISSN 1219-6444

A megrendelők a füzetek számítógépes feldolgozásával egyidőben postán vagy e-mailben csatolt fájlként kapják meg a kiadványt, így a friss tételeket azonnal saját katalógusukba tölthetik, megtakarítva ezzel a saját feldolgozást.

4. MAGYAR NEMZETI BIBLIOGRÁFIA. KÖNYVEK.

ISSN 1218-2192

Évente kétszer megjelenő CD-ROM, amely tartalmazza az 1976 óta megjelent könyvek bibliográfiai tételeinek adatbázisát többféle formá-

tumban. Az adatbázis lehetőséget nyújt minden lényeges bibliográfiai adat szerinti keresésre és a rekordok HUNMARC-formátumban való letöltésére. A CD-ROM-on elérhetőek a Nemzeti Bibliográfia más adatbázisai is: Magyar Nemzeti Bibliográfia. Periodikumok és Magyar Nemzeti Bibliográfia. Sajtórepertórium.

Reményeink szerint minden felhasználó, legyen az könyvtár, más intézmény vagy magánszemély (kutató), megtalálja a szükségleteinek leginkább megfelelő formát.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy mindhárom érintett témakör kapcsán vannak tennivalóink. Szerencsére ezeknek a feladatoknak a megoldásai nem a távoli jövőben körvonalazódnak, hanem erős kontúrokkal itt állnak előttünk. A közelmúltban és a jelenben végzett munka eredményei a jövőévtől láthatóvá válnak az egész világ számára. Az MNB KB gyűjtőköre kibővül az elektronikus dokumentumok egy körével, a bibliográfiába kerülő művek tartalmi feltárása kiegészül az OSZK-tcauzrusz tárgyszavaival, s mindezek a tartalmi változások természetesen valamennyi megjelenési formában előttünk lesznek.

Tóth Loránd

Bibliográfiai munka a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban

Visszatekintés

A Debreceni Egyetemi Könyvtár bibliográfiai munkájának ismertetését nem csak a mai jubileumi esemény hangulatához való igazodás kedvéért kell visszatekintéssel kezdenünk. Azért is, mert a könyvtár jelenlegi törekvései szinte minden elemükben a múlt eredményein alapulnak, megfontolva az elődeink által az elmúlt fél évszázad alatt felvázolt elméleti kérdéseket és felhasználva munkájuk gyakorlati eredményeit.

A könyvtár 1953 óta megjelenő évkönyve legelső évétől kezdve sok cikket szentelt a könyvtári bibliográfiai munka elméleti kérdéseinek, elsősorban a mit és hogyan kérdéseit vizsgálva. Csúry István, Ember Győző, Gomba Szabolcsné, Korpai Gáborné a bibliográfiáknak a tájékoztatási munkában és az ismeretközlési rendszerben betöltött szerepét, az oktatók, kutatók bibliográfiákkal szemben támasztott igényeit, illetve a bibliográfia és a könyvtári katalógusok viszonyát vizsgálva módszertani tanácsokat fogalmazott meg a gyakorlati bibliográfiai munkát végzők számára, követelményül állítva a pontos, megbízható, informatív leírások

készítését. Bata Imre, Csűry István, Módis László és Péter László a bibliográfiák és repertóriumok gyűjtőköréről, a gyűjtés módszereiről és az anyag rendezésének kérdéseiről értekezett. A korszak könyvtárügyének egyik nagy vitája a bibliográfiai teljességről és válogatásról tükröződik ezekben a cikkekben is.

A gyakorlati bibliográfiai munka az 1950-es, 1960-as években egyrészt a *Tiszántúli bibliográfia* anyagának gyűjtését, másrészt az egyetemen született doktori értekezések és egyéb tudományos publikációk bibliográfiájának építését jelentette. Az előbbi anyagára támaszkodott az 1961-ben megjelenő *Debreceni bibliográfia*, míg az egyetemi bibliográfia egyes részei a könyvtár évkönyvében kaptak helyet.

Az 1970-es években indulnak a könyvtár bibliográfiai kiadványsorozatai: a *Tiszántúli időszaki kiadványok repertóriumai* című sorozat, amelynek 1997-ig 14 kötete jelent meg, valamint a *Régi tiszántúli kéziratok* és a *Régi tiszántúli könyvtárak* című sorozatok. Időközben folyamatosan jelennek meg a könyv- és könyvtártörténet témakörében kisebb közlemények a Könyv és Könyvtárban: ezek vagy maguk is rövidebb bibliográfiai összeállítások vagy kiegészítik azokat a possessorkutatás terén. Tudósok és művészek munkásságának bibliográfiai feltárását vállalta két sorozat: a *Tiszántúli személyi bibliográfiák* és *A Debreceni Egyetem tanárainak munkássága*. Egy vegyesebb tematikájú sorozat is útjára indult *A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem könyvtárának bibliográfiai kiadványai* címmel, amelynek legfontosabb darabja talán éppen az első, a *Hajdú-Bihar megye sajtóbibliográfiája*, Korompai Gáborné összeállításában.

Erre az időszakra tehető az *Egyetemi Bibliográfia* évenkénti füzetes megjelenésének kezdete is Korompai Gáborné majd Berényi Ernőné szerkesztésében.

A bibliográfiai munka „melléktermékeként” és a további munkák segédanyagaként állítottak össze kollégáink két kéziratot jegyzéket a tiszántúli helynevekről (1977) és a tiszántúli szócélekről. (1980).

Bibliográfiai munka az 1990-es években

A könyvtár bibliográfiai munkájának kialakult menetében az elmúlt évtized hozott változást, amely nem elsősorban a tartalmi célkitűzések területén jelentkezett, hanem az elektronizáció kínálta lehetőségekkel igyekezett szélesebb körben használhatóvá tenni a bibliográfiai gyűjteményeket. A megkezdett témák folytatása mellett kialakultak a bibliográfiai munka új keretei.

Az új elképzelés a könyvtári integrált rendszer katalógizálási adottságaira és OPAC-moduljainak keresési lehetőségeire épít. A bibliográfiai adatokat a katalógustól elkülönül, de azzal technikai megoldásaiban mindenben egyező adatbázisokban tároljuk, és az on-line katalógus esetében már megszokott felületen tesszük hozzáférhetővé házon belül és az interneten egyaránt.

Az adatbázisokat tekintjük a bibliográfiák elsődleges megjelenési formájának, a folyamatos bibliográfiai munka közvetlenül az adatbázisokban történik, amelyek az esetleges nyomtatott kiadások alapjául, nyersanyagaként szolgálhatnak.

A bibliográfiai adatbázisok, elsősorban a repertórium-adatbázisok a könyvtár digitalizálási programjában is központi, az anyagot szervező szerepet kapnak: a képként tárolt digitalizált folyóiratoldalak az adatbázis megfelelő cikkekordjaihoz kapcsolódnak. Így az adatbázis a digitalizált anyag keresési eszközévé válik.

A benne végzett keresések így a bibliográfiai eligazításon túl a digitalizált cikkekig is elvezetnek.

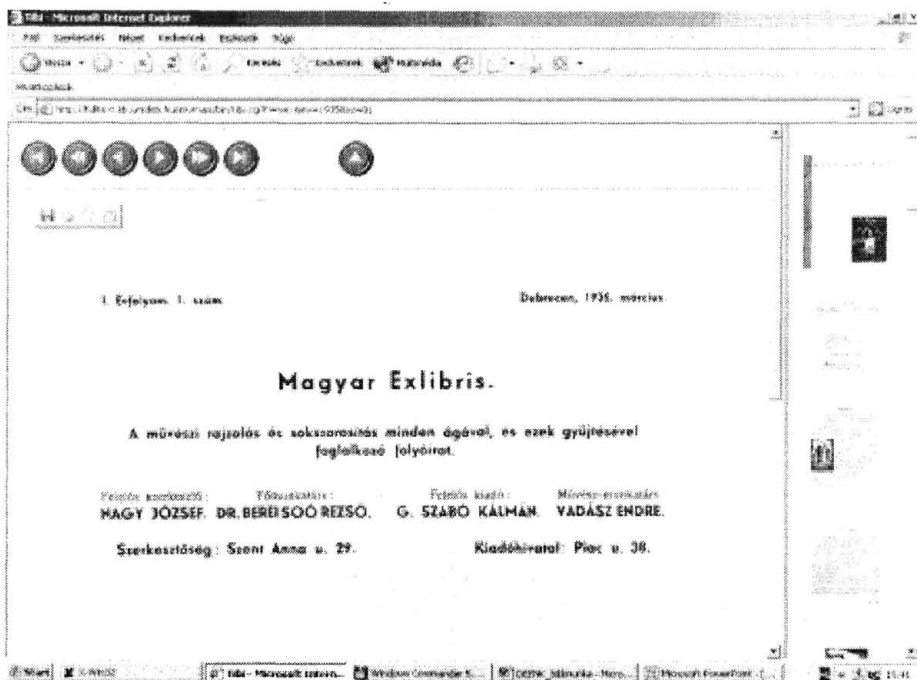
A modellt nemcsak az új bibliográfiai munkák esetében alkalmazzuk, hanem a korábbi kiadványok anyagai is bekerülnek.

Tiszántúli folyóiratok adatbázisa

A repertórium sorozat anyagából alakult ki a *Tiszántúli folyóiratok* adatbázisának magja, amely azóta kiegészült két új folyóirattal, a *Tiszántúli Figyelő* (1934–1935) és *Az Egyetem* (1915–1917) anyagával. A *város* (1904–1915) című folyóirat folyamatosan épül be az adatbázisba. Összesen tíz folyóirat cikkeinek teljes szövege érhető el: *Debreceni Szemle*, *Debreceni Főiskolai Lapok*, *Az Egyetem*, *Magyar Exlibris*, *Régi okiratok és levelek Tára*, *Tiszántúli Figyelő*, *A város*, *Csokonai Lapok*, *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, *Hortobágy*. (A <http://fulltext.lib.unideb.hu> címen megtalálható anyagoknak az a része, amely már nem esik szerzői jogvédelem alá, teljes szövegében használható, más esetben az elérés korlátozott.)

Hasonlóan cikkrekordokból és a rekordokhoz kapcsolódó digitalizált folyóirat-oldalakból áll a *Regélő* folyóirat szolgáltatása, amely csak azért került külön adatbázisba, mert tematikailag nem illik a tiszántúli folyóiratok közé.

A felhasználó kétféleképpen használhatja az adatbázist. Kiindulhat a folyóirat-címek listájából, és innen a megfelelő cím, majd évfolyam és szám kiválasztása után kezdhet lapozgatni a folyóiratban. Az egy számon belüli könnyebb tájékozódást bélyegképek segítik. (1. ábra). A cikkadatbázisban a keresés indulhat a

katalógusokban megszokott szempontok (szerző, cím, tárgyszó) felhasználásával is, majd a találati halmaz egyes elemeit ugrópontként használva juthat az olvasó a keresett digitalizált cikkhez.

Az adatbázis jelentősen informatívabb a korábbi repertóriumsorozathoz azáltal, hogy egy-egy tárgyi vagy szerzői keresés eredménye a jelentős helyi folyóiratok mindegyikében megtalálható releváns cikket összességé.

A cikkadatbázis tételei MARC-rekordok, amelyek leírják az egyes cikkeket. Külön MARC-rekordok készültek az egyes illusztrációkról is. A besorolási adatokhoz a katalógus-adatbázishoz hasonlóan besorolásiadat-rekordok kapcsolódnak. A hírek és hirdetések is szerepelnek az adatbázisban, már csak azért is, mert a digitalizált oldalaknak kapcsolódási pontot kell biztosítaniuk. Kezelésük azonban fontosságuktól függ: legtöbbször csak egy-egy összefoglaló rekord készül egy-egy szám egy csoportban szereplő hirdetéseiről. A jelentősebb, de saját címmel nem rendelkező hírekről megjegyzésben olvashatunk néhány eligazító szót. A legrészletesebb leírás a kereshető tartalommező és tárgyi melléktétel-mező felhasználásával történik. (2. ábra). A rovatcímeket sorozati adatokként szerepeltetjük, míg az eredeti repertóriumok indextételeiből indexelt, kereshető és böngészhető tárgyi melléktételek és tárgyszavak lesznek. A digitalizált cikkekhez az ugrópontot a rekordba bekerülő URL-ek képezik.

```

01C. bib1100232944 Rec stat: E Entrd: 99617 Used: 99804
Type: a Bib lvl: a Govt pub: Lang: hun Source: d Illus:
Rep: Inc lvl: Conf pub: D Ctry: hu Dal tp: s W/F/R: 10
Indx: 0 Mtd rec: Kestschr: 0 Cont:
Desc: i Int lvl: Dates: 1904
039 váváros7
040 vMűDEPLÉK
285 00 vAÍRÉK
595 0 v91..vTlapunk olvasóihoz. --v92..vTÁlnevezés [Kerészy Zoltán jogtanár a
kassai n. kir. jogakadémiahoz rendes tanárrá nevezték ki]. --v93..vEltakon
yi Samu dr. bejegyzése. --v94..vVásárcsarnok. --v95..vTA reformáció emléke
zete. --v96..vTudás előirányzat. --v97..vTűlélváltati évezmény... [Najd
uszoboktólól Wertesig keskenyvágyáni vasút építésével]. --v98..vTA nyíri
vasút [a Debrecen-Nagykállás vasút építéséről]. --v99..vTA debreceni jöte
kny négyletből. --v10..vVásáregedőhelyések új rendje. --v11..vTA mőt
ák ügye. --v12..vTfigyázi tartozások befizetése. --v13..vTÁtósági csele
delhelyező Kecskeméten. --v14..vTA Csokonai Kör ülése. --v15..vTŠzínház
[Magó Lajos színikazgató társulataórl]. --v16..vTAZ egyház köréből. --v1
7..vTAZ orvosgyógyászerez egyletből. --v18..vTA szegény gyernekek örme
[a Kóvesdy-álapítvány segélye]. --v19..vTrendőrségünk figyelmebe. --v20.
vTA téglavető telep. --v21..vTDebreceni bírtokváltozások. --v22..vTA v
asúton talált tárgyal elarverezése
583 vxB1
610 24 vAcsokonai Kör (Debrecen)
610 24 vAkóvesdy-álapítvány
600 1 vAMagó Lajosv(szinigazgató)
631 4 vAKecskemét
631 4 vADebrecen
631 4 vANagykálló
631 4 vAMagó Józsefoboztó
631 4 vAVértes
631 4 vADebrecenyZéglavető-telep
600 1 vAKerészy Zoltán
773 0 vTA város. --v91 : 6 (1904), D. 6-7.

```

Egyetemi bibliográfia adatbázis

1990-től az egyetemi bibliográfia anyaga is MARC bibliográfiai adatbázisba kerül (<http://fulltext.lib.unideb.hu/adatbazisok.php3>). Az adatgyűjtés kezdetben körlevelek útján történt, most már lehetőség van arra is, hogy on-line űrlapon jelentsék a publikációkat. A különböző jellegű cikkek jelentéséhez különféle űrlapok készültek, hogy a katalogizálásban nem jártas oktatóktól is bibliográfiailag egyértelmű információkat kapjunk, és azok viszonylag kevés hibával legyenek MARC rekor-

dokká konvertálhatóak. A bejelentett tételek a katalogizáló modul átmeneti fájljaiba kerülnek, ahonnan ellenőrzés után mentjük őket az egyetemi bibliográfia adatbázisba. A rekordok néhány speciális adatelemet is tartalmaznak: a rekordot jelentő szerző kiemelését a több szerzős publikációk esetében, az ő tanszéki, kari besorolását és a jelentés évét. (3. ábra) Ezek az adatok kereshetőek az adatbázisban, de elsősorban akkor van rájuk szükség, amikor az adatbázis alapján nyomtatott kiadványt szerkesztünk. Eddig erre nem került még sor, de az adatbázis lehetőséget nyújt arra, hogy *A Debreceni Egyetem tanárainak munkássága* sorozat anyagát is betöltve egy, az egyetem több évtizedes munkásságát dokumentáló adatbázis jöjjön létre.

```

000 00409naa 2200277 1 4504
001 babEBI00010770
005 20010116084247.0
008 001128=1998 hu 00010 hun d
040 $aHudeKLEK
100 1 $aKatona Gábor
245 10 $aVallás, szerelem, diplomácia : $bSir Philip Sidney élete és művészete
/$cKatona Gábor
260 $aDebrecen : $bKossuth Egyetemi Kiadó, $c1998
300 $a235 p.
490 1 $a(Ozbe litterarum, $x1416-7298 : $v4.)
580 $aIsmert. : $bItskay István
583 $xnm
700 1 $aDitskey István
773 0 $tDebreceni szemle. - $q7 : 1 (1999), p. 131-132.
901 $aRégi Magyar Irodalmi Tanszék
902 $a1999
903 1 $aDitskey István
949 $1D1/EB
999 $aDZBR$1bd1/EB

```

Az on-line katalógusba kerülő bibliográfiai egységek

A könyvtár bibliográfiai sorozatainak vannak olyan darabjai, amelyeknek anyagát az on-line katalógusba építve célszerű megőrizni.

Ezek közé tartozik elsősorban a *Hajdú-Bihar megye sajtóbibliográfiájának az 1843–1970 közötti időszakot felölelő anyaga*. A munkálatok meg is kezdődtek a bibliográfiai rekordok előkészítésével. Itt azonban, katalógusról lévén szó, a rendelkezésre álló leírást revideált állományinformációkkal is ki kell egészíteni.

1994 óta folyamatosan kerülnek be a katalógusba az egyetemen készülő és a könyvtár kéziratárában őrzött doktori disszertációk leírásai. Terveink szerint a korábbi disszertációk is melléjük kerülnek majd, amiben nagy segítségünkre lesznek az ilyen jellegű bibliográfiai kiadványok.

Könyvtárunk régi könyveinek retrospektív elektronikus katalógusba építését a 17. századi antikváinkat és possessorait feltáró kiadványok alapozzák meg.

A fentiekben vázolt, már előrehaladott állapotban lévő munkálatok befejezése után elmondhatjuk, hogy a Debreceni Egyetem könyvtárában fél évszázada folyó bibliográfiai tevékenység által létrehozott értékek nagy részét sikerült áttemelni az elektronikus katalógusok világába, és ezzel biztosítani hasznosulásukat ebben a közegben is.

Koltay Klára

Zárszó

Néhány évtized hosszú idő egy baráti társaság, egyesület életében. Rövid idő a bibliográfiák életében, mert az ő létükben az időt évszázadok léptékeiben számolják. Mégis nagyon jókor létesült ez a szekció, volt ideje a megerősödéshez, mert váltások és változások mintha bizonytalanná tették volna szakmánk gondolkodását a bibliográfiáról. Pedig nem bizonytalan, hanem erőteljes, határozott gondolkodásra van szükség. A bibliográfia mindig azzal függött össze, amit ma tudásiparnak, tudásgazdálkodásnak, netán tartalomiparnak nevezünk. A probléma azzal kezdődött – ahogy Platón leírja a Phaidroszban –, hogy minden szabatos gondolkodás őse, Szókratész még az írásbeliséget, az „emlékezet és tudomány varázsvesszejét” is elvetette bizonyos körülmények között, mondván, hogy az írás rontja az emberi emlékezetet, a tudásnak pedig az emlékezetben kell lennie. Az írás csak az emlékezet segítőeszköze lehet. Mert az idő tájt még akkora volt a tudás, hogy egy átfogó gondolkodó képes volt birtokolni. Amikor pedig, kicsit később, a tudás már kiesett az egyén tudatából, akkor az volt a moztatóerő, hogy olyan mű szülessék, amelyben megvalósul az egyetemesség: együtt, egyszerre, egy szintézisben akartuk látni mindazt, amit az emberi elme megismert, vagy létrehozott. Ennek a küzdelemnek vannak határkövei és mindig azoknak a műfajoknak, eszközöknek és filozófiáknak, módszereknek a megszületésével jártak együtt, amelyek a tudás rendszerezését célozták. A feladat egyre súlyosbodott a tudás elmélyülésével és gyarapodásával, nehezebbé vált a tudományt átszövő kapcsolati hálók bonyolultságával. Ebben a vajúdasban Gutenberg után a reneszánsz tudománya a tudás áttekintésére a bibliográfiát hozta létre, ami számbavételt és rendszerezést jelentett. Gesner univerzumának és az ezt képviselő bibliográfiának akkora sikere volt, hogy nem belépett, hanem belebontott a tudományba, és azonnal az uralkodó eszköz és műfaj rangját vívta ki magának, úgy, hogy erre a feladatra más eszköz nem volt. A mai napig sincs más. Ha tudnának ilyenről, szóljanak. Persze a bibliográfia létrehozta változatait, a változatok kaphattak elnevezést: hívják referáló lapnak, lehet akár egy Luhn-típusú indexmű, nevezhetik egyszerűen kalauznak, és sorolhatnám. Ezek mind-mind az ősi típus változatai és megtestesülhetnek kőbe vésve, papiruszon, papíron, elektronikus hordozón adatbázisként. A lényeg nem változik, számba veszik a tudást, rendszerezik és megmutatják érdemi tulajdonságait azért, hogy kereshetővé váljék. A bibliográfia másik lényegét a szelekció képessége adja. Erről Debrecenben, Csűrty István városában nem kell szólni. Csűrtynek alapvető tanulmánya szól a szelekcióról, és alaptétele máig érvényes: szelekció nincs teljesség nélkül és fordítva, a kettőnek csak együtt van értelme és jogosultsága. A szelekció a bibliográfia másik tartópillére, a jövő nagy kihívásainak egyike. Csak legyenek egzakt módszereink a szelekció változatainak kimunkálásához.

A bibliográfiai alapgondolatok tudatosítása volt és maradt ennek a szekciónak is a feladata. Sikereinek záloga. Ebben a tekintetben ért bennünket rangfosztás. Sokan a bibliográfiát egyszerűen jegyzéknek tekintik, így is definiálják. Mondják, hogy

például Schneider is így határozta meg. Igaz, de rendszerező jegyzékként, ahol a rendszerezésen van a hangsúly. Sajnos az oktatás még nyomatékossítja is ezeket a nézeteket. Az eltorzult szemléletre hoznám példaként egy jegyzet-féle meghatározását, amely szerint a bibliográfia címeírások összessége. Tudják, sokszor igaz ez az állítás, de annyira jelentéktelen ismérv, hogy nem lehet definíció-értékű. Már annyira eltávolodott a bibliográfia feladatától, hogy ellehetetleníti a lényeglátást. Legjobb esetben is technikai részletekre rangtalanítja. Egy példával, inkább hasonlattal illusztrálnám. Vannak legendás épületek, mondjuk a piramisok, a kassai dóm, a Tadzs Mahal, Sydney operaháza és sorolható. Tegyük fel, hogy valaki azt állítja, az építészet és építőművészet lényegét a lépcsők méretezése és hasonló technikai kérdések alkotják. A lépcsők is fontosak, rosszul méretezett lépcső tönkretelheti akár a legszebb épületet is. Fontosak tehát, de segítségükkel aligha férhetünk hozzá az említett épületek fenségéhez.

A bibliográfia feladata a tudásgazdálkodásban áll, méltóságát az adja, hogy felmutatja az ember számára: íme, ez és ilyen az ember szellemi teljesítménye.

Engedjenek meg egy kitérőt. Gyakran a hagyományos, vagy helyesebben nyomtatott bibliográfiát szembeállítják az információs társadalom eszközeivel. Csak az nem tudható, miért teszik. Hiszen a feladat nem változott, csak a kezelés technikája. Még hozzá úgy, hogy kiszélesedtek a lehetőségek. A Kézikönyvben írtuk példának, hogy ha a Szózatot digitalizálják vagy papírra írják, ettől a Szózat nem változik. Előbbi esetben azonban könnyebb hozzájutni. Itt nincs vízváltató, nincs szembenállás, hanem folytatása annak, amit Gesner (vagy gyűjtemények tekintetében az Alexandriai Könyvtár) elkezdett. Persze a folytonosság nem jelenthet merevséget. Sőt. Ha van ma terület, ahol kezdeményeznünk kellene éppen a tömérdek szöveges információ miatt, éppen a digitalizálást kellene saját territóriumunknak tekinteni. Kezdeményezés helyett azonban az igyekvő kisdiák szerepét öltjük magunkra. Fordítva kellene lennie, mert mi ismerjük a feladatot, ők csak a technikáját adják. Illusztrálok néhány példával.

Az integrációs folyamatok – szándékosan nem mondok globalizációt – szükségessé teszik néhány probléma újragondolását, így egyik legféltettebb eszközünk, a nemzeti bibliográfia ügyét is. Ennek a műfajnak mindig voltak és lesznek problémái. Feladata ugyanis az, hogy felmutasson egy nemzeti kultúrát. A nemzeti kultúrát pedig egyértelmű ismérvekkel kell meghatározni. Csakhogy az emberiség úgy lakja be a Földet, hogy az etnikai határok, nyelvi határok és a politikai–közigazgatási határok sehol nem esnek egybe. Ezt a zavart egyéb szempontok erősítik, főként jogi, állampolgársági stb. tisztázatlanságok. Csak Magyarországra vagy Izraelre gondoljanak ebből a szempontból. Környezetünkben éppen az országhatárok kezdik elveszíteni jelentőségüket. A közlés nyelve egyre inkább az angol lesz, mint a latin volt a középkorban, a munkahelyek egyre kevésbé kötődnek állampolgársághoz és államhatárokhoz. Azt se tudni pontosan, mit kell publikációnak tekinteni. (A minap 68 e-mailt kaptam, jó részükről nem tudtam eldönteni, hogy publikáció-e. Egy nemzetközi rangú, az USA-ban kutató tudós mondta, hogy ha „ír” egy tanulmányt és elküldi folyóiratnak – megnevezett egy nemzetközileg ismert lapot – előtte felteszi az internetre copyright okokból. A tudós európai volt. Nos, publikációnak számít-e valamelyik változat, pl. ha a folyóirat nem közli vagy átdolgoztatja a cikket? Példája eredetileg a tudományokban uralkodó imposztor-kodásra vonatkozott.) Ilyen körülmények között hogyan lehet biztos szempontokat

találni a „nemzeti” kultúra meghatározására, amely a nemzeti bibliográfia tartalma kell legyen? Közvetlen elődeink (mint tudják) a területi elvet fogadták el, kifinomultabb előzmények ellenére, azaz a nemzeti bibliográfiát az egy ország területén megjelent szellemi termékek és alkotások számbavételi eszközeként határozták meg. A legrosszabb, a legelvtelenebb elvet, amely azt sugallja, hogy mondjuk a szlovák kultúra az szlovákiai és ami szlovákiai, az egyben szlovák, a zsidó kultúra az egyben izraeli és ami izraeli, az egyben zsidó, a magyar azonos a magyarországgal és fordítva. Rosszabb elv már nem is képzelhető el, ám mégis ezt kellett elfogadni, mert ez valósítható meg! A kivitelezhetőség pedig perdöntő szempont. Igen, csak hogy meddig tarthatók az országhatárok szerinti barikádok? Ideje elkezdeni a töprengést.

Másik példa. A bibliográfiai kultúrát befolyásolni fogja az a tény, hogy digitalizált szövegeket kell tárolni. Digitalizálni kell a teljes magyar irodalmat, szakirodalmat Anonymustól Sütő Andrásig. A mi szakmánknak kell, kellett volna előállnia egy tervvel, hogy ez milyen sorrendben, lehetőség szerint milyen ütemben történjen meg. (Intézményi vetületéről ne is beszéljünk, de jócskán lesznek következményei.) Helyettünk ezt nem végzi el senki. A munka talán több generáción át valósulhat meg. De nem mindegy a sorrend és az ütemezés a hazai és a külföldi elérhetőség miatt. Ki mondja meg, ha nem mi, hogy mi a követendő út? Hol a program? (Ha nekem lenne szavam egy ilyen feladatsor összeállításában, olyan művekkel kezdeném, mint a teljes magyar nemzeti bibliográfiai rendszer, a Pallas, szótáraink, szóval referenz eszközzel. Bátortalan lépések történtek is, nagyon gyalogtempóban. A szaktudományok műveinek ilyen súlyozásában persze nagy szerepe van a szaktudományok avatottjainak.)

A digitalizált szövegek tárolása és kezelése megváltoztatja a technológiát. Például a tárolás egységei már nem a fizikai hordozók szerint alakulnak ki (mondjuk, hogy egy könyv egy egység, egy tétel), mert releváns szövegeket, szövegtöbbségeket, szövegrészeket fognak keresni. A szövegekben barangolni akarunk és nem is folytatom, mert ez már más téma. De ami igen fontos: *a nagy szövegtárolókhoz akár honnan el lehet jutni, így a legtöbb könyvtár maga főként elérési pont lesz, egy óriási hálózat végállomása. Kevésbé fog számítani helyi állománya, annál inkább az elérési körülményei, árai, gyorsasága és biztonsága.* A szakmaiságot, szakszerűséget az garantálja, hogy integrált bibliográfiai adatbázisok gyakorlott kezelése igazítja el az állampolgárt és a szakértőt a releváns szövegkorpuszokhoz, faktográfiai eszközökhöz.

Ezért a nélkülözhetetlenségig növekszik mindannak a jelentősége, amit ma bibliográfiának nevezünk. Remélem, a jövőben is így fogják hívni. A mi munkánk pedig mindennek a tudatosítása és a megvalósulás segítése.

Horváth Tibor

A könyvtár jövője – a jövő könyvtára

Kilenc éve indult útjára a Vas Megyei Könyvtári Nap elnevezésű szakmai program, s mára majdnem minden vasi városi könyvtár múltjában fellelhető a házigazdaszerep emléke. A rendezvény befogadásától hosszú évekig ódzkodó szentgotthárdi könyvtár és munkatársai életében 2003. november 4-én érkezett el az a pillanat, amikor egy nehézségektől terhes időszak fordulópontjaként bátran a szakmai közönség elé léptek.

A Szlovén Kulturális és Információs Központban megtartott, *A könyvtár jövője – a jövő könyvtára* című konferencia megnyitásként Pallósiné Toldi Márta megyei könyvtárigazgató köszöntötte Vas megye könyvtáros társadalmát, a szép számban megjelent érdeklődőket, akik elsősorban napjaink egyik legvitatottabb szakmai kérdéséről, a digitalizálás létjogosultságáról és jövőjéről hallhattak színvonalas előadásokat. A szakmai nap középpontjában azok a szolgáltatások álltak, amelyeket az olvasók már nemcsak a könyvtár falain belül, hanem a digitális technika fejlődésének köszönhetően azon kívül is igénybe vehetnek.

Szentgotthárd Város Önkormányzata nevében *Bauer László* alpolgármester szólt a közönséghez, szavaival nagy reményeket ébresztve a helyi könyvtár sorsát szívükön viselő szakemberekben. A sok évszázados könyvtári múlttal rendelkező város is a fejlődés útján jár. A III. Béla király alapította ciszterci kolostor szerzetesi olvasófülkéi jelképezik a kezdetet, míg a jövőt a múlt értékeinek megőrzése és a globális kihívások összehangolása jelenti. A város és vezetősége céljai között szerepel egy új városháza megépítése, amely nemcsak az ügyintézések helyszíne lenne, hanem teret adna egy, a hármashatár közelében élők igényeit kielégítő többnyelvű információs–kulturális központnak s azon belül is egy modern könyvtárnak is.

A hagyományokhoz híven a köszöntő szavak után a vendéglátó város környékének községi könyvtárosai közül a leghosszabb ideje munkálkodók vehették át az elismerés jelképét: a szál virágot és az emléklapot. A szakmai nap méltó alkalmat nyújtott arra is, hogy a kollégák boldog nyugdíjas éveket kívánjanak a községi könyvtár közelmúltban elköszönő, jelenleg felmentési idejét töltő igazgatójának, Simon Gizellának.

Az előadások sorát *Molnár Piroska*, a szentgotthárdi Városi Könyvtár igazgatója nyitotta meg *A fejlődés rögös útja: technológiaváltás költözködések közepette* címmel. A beszámolóból megismerhettük az elmúlt évek munkáját, párhuzamba állítva a városi könyvtár létért folytatott harcát az információs társadalom igényeinek kielégítésével.

A szentgotthárdi intézmény ötven éves múltra tekint vissza, a gyűjteményt befogadó épület ennél jóval régebbi. Az 1789-ben emelt iskolaépületre száz évvel később került második szint, s jöllehet már 1960-ban könyvtári funkciót kapott, mint iskola csak 2000-ben szűnt meg működni. Az évek során több terv is született egy új könyvtár létrehozásáról, hiszen azzal mindenki egyetértett, hogy nem könnyű boldogulni az iskolának tervezett épületben, amely ráadásul évről évre egyre rosszabb

állapotba került. Időközben egyértelművé vált, hogy az „egy összegben érkező csodára” és az új könyvtáráépületre hiába várnak, így 1996-ban elkezdődtek a később programmá összeálló felújítási munkálatok. Az elmúlt hat év állandó költözködéssel telt, s mindeközben egyetlen napra sem szüneteltették szolgáltatásaikat. A falak szigetelésével, a fűtési rendszer átépítésével s a tető javításával párhuzamosan újtára indult a technológiai fejlődés is három számítógéppel, egy mátrix nyomtatóval, és a Szirén integrált könyvtári rendszerrel. Mára a számítógépek száma tizennyolcra nőtt, s az olvasók külön internetteremben, 512 kb/s sávszélességű adatátviteli sebességgel, ingyen barangolhatnak a világhálón. A fejlesztések eredményeit a könyvtárosok sohasem tartották meg maguknak, minden új lehetőséget egyszerre az olvasók rendelkezésére bocsátottak, s ennek a hozzáállásnak a jutalma nem maradt el. A látogatók nap mint nap talicskázó munkásokkal találkoztak a könyvtár folyosóján, s pallókon voltak kénytelenek közlekedni, mégsem hagyták cserben az intézményt. 1996 óta az olvasók száma megduplázódott, míg a kölcsönzött dokumentumok száma másfélszeresére nőtt.

Molnár Piroska könyvtárigazgató beszámolójához szorosan kapcsolódott Dékány Istvánnak, a szentgotthárdi Városi Televízió Kht. ügyvezető igazgatójának előadása, amely a *Könyvtár a „képlárában” – elektronikus sajtó a könyvtárban* címet viselte. Az indító háromperces bejátszás, a könyvtárral egy épületben működő, „együtt lakó” városi televízió archívumából előkerült híryanag illusztrálta mindazt a nehézséget, amelyről korábban a könyvtárigazgató beszélt. Megdöbbenő képsorokat láthatott a közönség egy csomagolópapírral és fóliával bevont gyűjteményről, számítógépes parkról, amely mellett az évi rendes kéménytisztítás munkálatai folytak. A néhány éve még cserépkályhával fűtött könyvtáráépületben napi gondot jelentett az állomány megóvása a szennyeződéstől. Ma már mindcz emlék, de a képek tanúskodnak a múlttól. A könyvtár feladata épp az, hogy megőrizze a múlt emlékeit; miért ne őrizhetné meg azokat az értékeket is, amelyekkel jelenleg csak a szentgotthárdi televízió rendelkezik – tette fel a kérdést Dékány István. A varázsszó ebben az esetben is a digitalizálás. Elképzelhető a könyvtáron belül egy olyan gyűjtemény, amely DVD lemezekon őrizi a városi híradókat, közéleti események, testületi ülések kép- és hanganyagát. A lemezek közt könnyen lehet keresni, menük segítségével könnyen ki lehet választani a keresett anyagrészt. A megvalósítás technikai háttere működőképes, minden remény megvan arra, hogy a kezdeményezés és a két intézmény együttműködése országosan is példaértékű lesz. Már „csak” a finanszírozás kérdése megválaszolatlan.

Dr. Tószegi Zsuzsanna, a budapesti Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ igazgatója a nemzeti kulturális örökség digitalizálásának hazai programjával és eredményeivel ismertette meg a szakmai közönséget, nemzetközi kitekintéssel kiegészítve. Az előadó meglátása szerint az Európai Unió többek között azért szerveződik és szerveződik, hogy a kontinens visszanyerje szellemi vezető szerepét, egykori fényét. Ennek a célnak egyik eszköze az európai kulturális örökség digitalizálásának programja az információs társadalom hirdette esélyegyenlőség szellemében.

A külföldi példák közül a francia nemzeti könyvtár Gallica programját (<http://gallica.bnf.fr>) ismerhette meg a hallgatóság. A francia digitalizálási program eredményei híven tükrözik azt a célt, amely minden európai ország számára követendő a nemzeti identitás megőrzése érdekében. A Gallica Classic gyűjtemény jelenleg

80 ezer könyvet dolgoz fel. Legkorábban Zola életművét kezdték digitalizálni, az ő honlapja kiváló példája annak, hogyan lehet egy íróról elképesztően gazdag anyagot összegyűjteni.

Magyarországon a digitális könyvtárak tekintetében a József Attila Tudományegyetem járt az élen, majd létrejött és öt évig civil kezdeményezésésként működött a mára már az OSZK-ban méltó otthonra talált Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK – www.mek.iif.hu). A kulturális törvénynek köszönhetően 1997 óta dolgozik a számos feladatot ellátó és az igényességet küldetésésként vállaló Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ (<http://www.neumann-haz.hu>). A MEK és a Neumann Ház a hiedelmekkel ellentétben nem ugyanazon munkálkodik. A MEK a már digitalizált dokumentumok közötti navigálásra specializálódott, míg a Neumann Ház a digitalizálásra és a nemzeti kulturális örökség körébe tartozó internetes publikációk számbavételére. A digitális könyvtár hat éve működik, s az évek alatt a szakmai berkekben jól ismert és elismert szolgáltatásainak sora egyre bővült. A legfontosabb ezek közül a WebKat.hu, de hozzáférhető itt harminchat nagy magyar író és költő összes műve, kritikai kiadások, Széchenyi és Kossuth írásai, kortárs írók alkotásai és a HTML-formátumnál sokkal jobban kedvelt e-könyvek is. Népszerű szolgáltatás a diafilmek múzeuma, s egyre többen látogatják az Olvasni jó! című, gyermekeknek szóló oldalt és a Neumann János centenáriumi anyagait is. A CD-ROM diszkográfia több mint kétezer CD-ROM között segít eligazodni, és az oldalon keresztül megismerhetők a Neumann Ház saját kiadású CD-ROM-jai is. Az Országos Széchenyi Könyvtár munkatársai által készített CD-ROM lelőhely-adatbázist is a Neumann Ház szolgáltatja. A 2006-ban Magyarországon megrendezendő Neolatin Világkongresszusra elkészül a Neolatina Hungarica gyűjtemény is, amely a nemzeti örökségünk latin nyelven íródott dokumentumait tartalmazza digitalizált formában.

A Neumann Ház szolgáltatásai bonyolult szabvány szerint készülnek, a szövegek mellett a kötetek használatát könnyítő dinamikus tartalomjegyzéket alkalmaznak. Honlapján nemcsak nyelvet lehet váltani, hanem vakoldalt is, így váltva valóra az esélyegyenlőség elvét. Minden digitalizálás mögött felhasználói szerződés és fizetett jogdíjak állnak.

A Magyar Információs Társadalom Stratégia (MITS) átfogó céljai között szerepel többek között a társadalmi és területi esélyegyenlőség megteremtése, az emberek felkészítése az információs társadalom lehetőségeire, a versenyképességet biztosító elektronikus gazdaság ösztönzése és a közsféra további demokratizálása, hatékonyságának javítása. A Nemzeti Digitalizálási Adattár (NDA) a digitális tartalomfejlesztés programja, míg a Nemzeti Audiovizuális Adattár (NAVA) projekt célkitűzése azoknak az audiovizuális dokumentumoknak a gyűjtése, amelyek eddig még nem kerültek be a közgyűjteményi szolgáltatásokba. Stratégiák tehát születnek, az országos digitalizálási koncepció azonban még nem fogalmazódott meg, pedig a közös hang megtalálása egyre sürgetőbb ahhoz, hogy a könyvtárak, levéltárak és egyéb közgyűjtemények hatékonyan együtt tudjanak működni.

Az országos és nemzetközi tendenciák megismerése után *Pallósiné Toldi Márta*, a szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár igazgatója a helyi kezdeményezések egy ígéretes példáját, a Vas megyei digitális könyvtárat mutatta be a közönségnek. A programnak két fő célja van, egyrészt a megye kisebb könyvtárai számára igyekszik pótolni a gyűjteményi hiányosságokat, másrészt az állományvédelmi digitalizálás

lehetőségével a sajtótermékek megóvását tartja szem előtt. A www.vasidigitkonyvtar.hu címen elérhető webhely a remények szerint idővel a megyei digitalizálási munkák összehangolásának szép példája lesz. A Berzsényi Dániel Főiskola és a Vas Megyei Levéltár már biztosította a könyvtárat együttműködéséről. A fejlesztés alatt álló oldalon megyetörténeti adatbázist, megyei elektronikus katalógusokat, helyi elektronikus sajtótermékeket s az interneten megjelenő megyei közgyűjteményeket lehet elérni. 2004 tavaszától a Szirén integrált könyvtári rendszert használó városi és iskolai könyvtárak katalógusai is elérhetőek lesznek a vasi digitális könyvtáron keresztül. Az eddigi munka eredményeként öt helyismereti művet olvashat teljes terjedelemben az idelátogató, ezek közül kettőben már a szövegen belüli keresési lehetőségek is megoldottak. A feldolgozandó művek listáján jelenleg hetvenkilenc cím szerepel.

A szakmai nap négy előadása kiválóan illusztrálta, hogyan is kell elképzelnünk a jövő könyvtárát, a könyvtár jövőjét. A hozzászólások is bizonyították: a téma aktuális, a digitalizálás szükségessége felett már nem hunyhatunk szemet.

Az ebédet követő és a programot színesítő belvárosi séta után a megye könyvtárosai a nap során sokat emlegetett, felújított városi könyvtárral is megismerkedhettek. A szakmai nap színvonalas megszervezése e könyvtár munkatársait dicséri. Kapcsolataiknak köszönhetően és munkájuk elismeréseként a szakmai nap programját sokan támogatták, közülük kiemelkedik Szentgotthárd Város Önkormányzata és az Opel Magyarország Autóipari Kft.

Bozzai Judit

Jelentkezési felhívás a Debreceni Egyetem levelező informatikus–könyvtáros szakára

A Debreceni Egyetem Természettudományi Kara a 2004/2005. tanévre is meghirdeti az informatikus–könyvtáros szakot az egyetemi és főiskolai oklevéllel rendelkező könyvtárosok, könyvtárostanárok számára. A képzés költségterítéssel, időtartama öt félév. Az utolsó szakaszban lehetőség nyílik speciális képzésre is, könyvtár-informatikus és könyvtárostanár irányban. A végzetek informatikus–könyvtáros egyetemi oklevelet kapnak. **Jelentkezési határidő: 2004. március 1.** A tudnivalókról és a költségterítés várható összegéről a „Felsőoktatási felvételi tájékoztató 2004” című kiadványból kapnak felvilágosítást az érdeklődők. A levelező képzésre jelentkezhetnek a tanár- és tanítóképző főiskolák könyvtár szakán 2004 júniusában végző hallgatók is. Felvételi vizsga nincs.

Tisztelettel várjuk kollégáinkat egyetemünkön.

Debreceni Egyetem Informatikai Intézete

Emberszagot érzek...*

31 évet töltöttem (felét már nyugdíjasként) az OSZK-ban, pontosabban a KMK-ban, azaz a Könyvtártudományi és Módszertani Központban. Nem szakmai tapasztalataimról akarok most beszélni, hanem arról, milyen jó volt szabadabban lélegzeni egy meglehetősen nyomasztó levegőjű világban. A mai fiatalok, azaz 50 évesek, már nem is igen tudják, milyen nyomás alatt éltünk az 50-es, 60-as években, nem tudhatják, mit jelentett akkor egy ilyen azilum, mint például a KMK. Mert egy munkahely légköre elsősorban az ott dolgozó emberektől függ, nem az államhatalomtól. És épp az államhatalom gondoskodott akkoriban arról, hogy kerüljenek a könyvtárakba olyan emberek, akikből árad az emberszag. (Ahogy a mesebeli sárkány mondja: emberszagot érzek...) Akik egyébként is embernek indultak, de a sorsuk külön is azzá nevelte őket.

Én csak 68-ban kerültem a KMK-ba, de akikről először beszélni akarok, azok a 45, illetve 48 utáni zavaros időkben cseppentek a könyvtárügybe. Érdekesen alakult akkor a *könyvtáros-társadalom* képe. Egyrészt kirúgtak sok régi jó szakembert, és vezető helyekre kerültek jámbor vagy kevésbé jámbor mozgalmi káderek. Másrészt viszont a könyvtári pályán talált menedéket sok kiváló filozopter, akik kiszorultak addigi pozíciójukból, s könyvtárba rakták őket, merthogy ott nemigen árthatnak. Ismeretes példa Bibó István. Amikor a fordulat éve, 1948 után kitessékelték a politikai életből, az Egyetemi Könyvtárba került, szakozónak. Jól érezte ott magát; elég tájékozott és elég világos fejű ember volt ahhoz, hogy délelőttönként teljesítse a napi normát, utána azután kedvére olvashatott, dolgozhatott. A 60-as években, amikor kiengedték a börtönből, megint csak könyvtárban kapott helyet, a KSH-ban.

A tehetséges fiatalok közül is sokan választották 48 után a könyvtárosi pályát, már csak azért is, mert a könyvtár viszonylag politikamentes hely volt, a könyvtárosnak nem kellett másokat hivatalból nyuvasztani, a proletárdiktatúrát a maga személyében gyakorolni. Jó-jó, a könyvtárnak szocialista tudatra kell nevelnie az olvasóit, de a szocialista tudat úgy magában véve szép dolog, ezt vállalhatja az ember. És áldozott is az állam a *könyvtárügyre*, akkor épült ki a közművelődési könyvtári rendszer meg az ország egész könyvtári rendszere.

Mellesleg amikor a KMK-ba kerültem, a nyugati szakirodalomból bőségesen tapasztalhattam: épp a 60-as évek vége felé a tőkés országok is rájöttek, hogy szép dolog a sok tekintélyes, tradicionális, autonóm kulturális intézmény, de rendszerbe szervezve sokkal hatékonyabbak. Így aztán a keleti példákból okulva bizonyos fokig ők is „államosították” a könyvtárügyet. Más kérdés, hogy ők a maguk rendszerét jobban meg is tudták szervezni, mint mi, akik a feudalizmusból ugrottunk fejest a szocialistának szánt rendszerbe, meg a pénzünk is kevesebb volt.

* Az OSZK Nemzedékek kézfogása c. rendezvényén, 2003. november 19-én elhangzott emlékezés szerkesztett szövege.

Először két jeles kollegám, főnököm sorsán keresztül szeretném érzékeltetni ezt a világot. Hogyan került például a könyvtárosi pályára **Sallai István**?

Egy bácskai falunak volt a tanítója; tudott az emberek nyelvén beszélni, vitte a művelődési munkát, nagy volt a tekintélye, útána ment az egész falu. De épp ebből lett a baj, mivelhogy ő aktív parasztpárti volt; egy szép napon ráüzent a járási kommunista párttitkár: tűnjön el onnan, ha a jövő héten még ott találja, lecsukhatja. Felszaladt segítségért Darvas Józsefhez, aki akkor parasztpárti miniszter volt, és végül is fölfelé bukott, igazgatóhelyettes lett Baja peremén. Révai József pedig rájött, hogy falusi tanítókkal kell kiépíteni a népművelési hálózatot, összehívott belőlük pár tucatot nyári továbbképző tanfolyamra. Ott aztán Sallai úgy kitűnt a talpraesettséggel, hogy egyből kiemelték, rábízták a Népkönyvtári Központ megszervezését. Mindenféle átszervezések után pedig végül a KMK-ban találta magát mint főosztályvezető, később igazgatóhelyettes.

Ismerték, szerették a könyvtárosok az egész országban. Elkísértem egyszer egy vidéki útjára, többek között valami konferencián beszélt a Jászságban, túlnyomórészt huszonéves leánykáknak; az ember nem is tudta, szerelmesek-e mind ebbe a totyakos öregúrba, vagy mint nagyapjuknak csüggnek a szavain. Két maradandó alkotás őrzi emlékét. Egyik a vaskos *A könyvtáros kézikönyve*, a *Sallai–Sebestyén*, amelyből nemzedékek tanulhatták meg az akkor mifelénk legmodernebb könyvtári munka minden csínját-bínját. A másik az a szentencia, amit azóta is idézgetnek kiváló elmék (nemrég Esterházy Péter szájából hallottam a rádióban), persze az eredetét nem tudják – hogy azt mondja: a „szocialista” szó voltaképpen *fosztóképző*. Mert van hazafiság, arról tudjuk is, hogy micsoda, de van szocialista hazafiság is, az olyan... ízé, voltaképpen a Szovjetunióhoz való hűséget jelenti; ugyanígy van a demokrácia mellett szocialista demokrácia, a realizmus mellett szocialista realizmus és így tovább: valami, ami nem az igazi. Egyéb kis szésszetei is jelezték, hogy a filozófusból vagy költőből is lapul benne valami.

Nem történelmi esemény, de kedves élményem, amit még el akarok róla mondani. Sallai fél lábbal már nyugdíjban; öreg, beteg, fáradt. A bukaresti Nemzeti Könyvtár osztályvezetője jött egyhetes tanulmányútra, nett fiatal hölgy, először a KMK-val ismerkedik. Igazgatónk, Papp Pista nincs itthon, így Sallai fogadja. Felvonulnak az osztályvezetők, ki-ki ismerteti a maga részortját. Az én főnököm sincs itthon, engem citálnak be helyette. Nyomjuk a hivatalos sódert. A tolmács tolmácsol, a vendég kötelességtudóan jegyezzet, néha kérdez is valamit. Protokolláris unalom. És jaj, Pista bátyánk szeme le-lecsukódik, feje félrebillen az öblös fotelben, a szája is mint-ha nyitva volna. Szégyenkezem: mégse való ilyen törődött öregemberrel reprezentálni a KMK-t. Ő azonban a vendég egyik kérdésére felkapja a fejét. Felveszi a fonalat, elkezd mondani, mit is jelent a tájékoztatás, hogy az nem az egyik funkciója, hanem az értelme, létalapja a könyvtárnak. Mondja tömören, világosan – ahogy csak ő ért ehhez igazán. Most a vendégnek marad tátva a szája. Udvariassága feszült figyelembe csap át. Látszik rajta: meg van hatva, hogy a szakmánkat ilyen halálosan komolyan lehet venni, és hogy ilyen bölcs ember áll vele szóba. Olyan áhítattal hallgatja, mint azok a huszonéves jászsági kislányok. Ahogy a végén megköszöni a fogadtatást, sugárzik róla: akármit lát-hall még Magyarországon, az már bizonyos, hogy nem hiába jött ide, a mai délelőtt megérte az utat.

* * *

A másik jeles férfiú, akiről beszélni akarok, **Bóday Pál**, a KMK tájékoztatási osztályának a vezetője. De ehhez előzőleg még valakit kell említenem: *Bassola Zoltánt*, aki a demokrácia kezdetén a kultuszminisztérium kiscsapatáért államtitkára volt. Hol, merre dolgozott, miután a minisztériumból kitették a szűrét, nem tudom, a 60-as években mindenesetre ő is könyvtári kenyeret evett, a KMK tájékoztatási osztályának fordított cikkeket külföldi könyvtári folyóiratokból. 68 elején meghalt, és sehogy sem találtak helyette embert, aki tud *külföldiül* olvasni és magyarul írni. Valaki engem ajánlott, behívtak. Csak illedelemből mentem el, jól éreztem magam mint iskolai könyvtáros, eszem ágában sem volt állást változtatni. Bóday Pali azonban megszállottja volt a könyvtári dokumentációnak, fél óra alatt meggyőzött engem, hogy nincs annál érdekesebb dolog a világon. Nem tudtam ellenállni neki; így kerültem a KMK-ba.

Ő elég tekervényes úton került ide.

Illegális kommunista medikusból 45 után bezupált újságírónak a szegedi pártlap-hoz. Zöld Sándor volt akkor a város párttitkára, akiből később belügyminiszter lett. Csakhogy őt is kiszemelték a Rajk-per utáni tisztogatások egyik áldozatának, ennek előkészületeként felfüggesztették pár szegedi kommunista párttagságát, köztük volt Pali, akit persze a laptól is kitétek; ők lettek volna a perben Zöld cinkosai és terhelő tanúi. Csakhogy Zöld sejtette, mi vár rá; revolverrel fogadta a letartóztatására érkező ávósokat, s mielőtt legyűrték volna, kiirtotta családját és magát. Így Paliék pörbe fogására már nem volt szükség; őt pár hónap múlva vissza is fogadták a pártba, de a laphoz nem, hanem betették – ugyan hova? Könyvtárosnak, a szegedi egyetemi könyvtárba.

Újabb, abszurd színműbe illő fordulatok következtek ezután.

Először: valamikor az 50-es évek első felében Palit magához hivatja az egyetemi párttitkár, nyájasan elbeszélget vele, meg is kérdi: ugye, Bóday elvtárs, te vagy köztünk a legrégebbi párttag? Mutasd csak a tagkönyvedet! Pali büszkén átnyújtja, mire a titkár zsebre vágja: hát én ezt most elteszem, nem is kapod vissza. Pali hápogott, de a párttitkár minden indokolás kijelentette: ez a határozat, slussz.

Másodszor: 56 nyarán egyszer csak rátelefonál Palira ugyanez a párttitkár: Bóday elvtárs, megújul a párt, megszabadulunk a rákosista garnitúrától, ilyen embe-
rekre van szükség, mint te, gyere közénk! – Pali káromkodott egy nagyot, lecsapta a kagylót, és attól kezdve emlegethették neki Nagy Imrét vagy a Petőfi-kört, őt nem érdekelte; ezután nem vett tudomást a politikai életről. Érzékeny ember volt: akik egyszer őt vérig sértették, azok többé nem léteznek a számára. A politikai életről október 23-a után sem vett tudomást. Összetalálkozott viszont az utcán egy régi ismerősével, aki ávós volt; az illető feltűnően lógatta az orrát. Mi bajod, Jóska? – érdeklődött Pali résztvevően. – Hát nem tudod? Üldözik az ávósokat, akármikor kinyírhatnak. – Igen? – csodálkozott Pali. – Te, hát gyere hozzánk, ott nyilván nem keres senki! Jóska ezután náluk dekkolt az októberi napok alatt.

Harmadszor: egy szép novemberi napon megjelent Paliéknál két pufajkás, és letartóztatták őt mint ellenforradalmárt. A felesége rohant a pártba, de ott a „kis Komócsin”, Szeged újdonsült diktátora (a „nagy Komócsin” Pesten, a pártköz-
pontban lett főember) foghegyről odavetette: Kivizsgáljuk az ügyét; ha ártatlan, kiengedjük, ha bűnös, bűnhődni fog.

Bódayné előkerítette védencüket, az ávós Jóskát; az egy nap alatt ki is szabadította Palit. Pali pedig azonnal felült a pesti vonatra azzal, hogy be nem teszi többet a lábát Szegedre.

Hogy Pesten hogy s mint könyvtároskodott 57 óta, azt nem tudom. Az az érdekes, amit a KMK-ban csinált; hadd beszéljek most egy kicsit a szakmánkról is.

A KMK szakkönyvtára egészen különleges intézmény volt – még ma is az, bár már nem *annyira* különleges. A World of Learningből, amely a világ minden valamirevaló szakkönyvtárának adatait közli, kibogarásztam, hogy állományának nagyságára nézve is az első öt-hat könyvtártudományi szakkönyvtár között van a világon. Időbeli fedése még értékesebbé teszi ezt az állományt, hiszen a sok újgazdag amerikai meg japán egyetemi könyvtárral szemben benne van az OSZK 19., sőt 18. századra visszanyúló könyvtártudományi anyaga is. Térbeli fedésében pedig csak a jóval kisebb lengyel szakkönyvtár fogható hozzá, mert ez a két könyvtár 45 után is, amikor két részre szakadt a világ, beszerezte a nyugati irodalom javát, a szocialista országok szinte teljes termése mellett, aminek a beszerzéséért viszont a Nyugat egyáltalán nem törte magát. Persze az egész magyar könyvtárüggyel együtt a mi szakkönyvtárunk is a rendszerváltás vesztesei között van, úgyhogy a beszerzések elmaradása miatt meglehetősen lecsúsztunk az utóbbi időkben.

150-200 kurrens külföldi szakfolyóirat járt akkoriban hozzánk. Ezek birtokában Pali, a könyvtártudományi dokumentáció megszállottja, kurrens világ-szakkönyvtárindítást indított 1965-ben; kéthetenként küldte szét a világ minden tájára. Ez a *Gyorstájékoztató a külföldi könyvtártudományi szakirodalomról*, illetve *Экспресс-информация иностранной литературы по библиотековедению и документации*, illetve *Express-information of foreign literature on library science and documentation* című kiadvány négy év alatt 18 000 tételt közölt, az eredeti cikk esetleges autoreferátumaival és a magyar változatban címfordítással. Egyetlen hasonló vállalkozás működött akkor a világon, az angol *Library Science Abstracts*. Viszont amikor én odakerültem, a mienk már megszűnőben volt; nem kapta meg a tovább fejlesztéséhez szükséges szerény keretet, lényegében a „ne akarjunk olyan nagyok lenni” indokolással. Pali vérig sértetten nemsokára visszament újságírónak, bár élete nagy és immár reménytelen szerelme a könyvtárügy maradt.

* * *

A KMK oktatási osztályának vezetője és személyzeti főnöke **Vadász Ferencné** volt. Apácaiskolában érettségizett, 45 után viszont mint a Partizánszövetség egyik vezetőjének felesége tekintélyes káder lett, a Bács-Kiskun megyei pártbizottság másodtitkára. Egy névnap-i összeröffenés alkalmával mesélte el kedélyesen, hogyan pottyant ki ebből a méltóságból. Neki kellett megnyitnia a párt kecskeméti országos nagygyűlését, amelynek Rákosi volt a szónoka. Törte a fejét, mit mondjon, hisz úgyse érdekli a hallgatóságot, mindenki Rákosi beszédét várja. Végül is elsütött pár szép frázist arról, hogy mi kommunisták büszkéek vagyunk a kommunista névre, oda nem adnánk semmiért. Lelépett az emelvényről, Rákosi meg fellépett oda, és közben az arcába sziszegte: *Hülye!* Aztán elmondta nagy beszédét, bejelentve, hogy a Magyar Kommunista Párt nevét Magyar Dolgozók Pártjára változtatják. Így bukott le Vadász Vilma az Oktatásügyi Minisztériumba, később még lejjebb, a könyvtárügybe. Mint személyzeti vezetőnk Vilma néni tyúkanyóként óvta, védte a KMK minden dolgozójának érdekeit. Pártkötődése csak annyiban volt érezhető, hogy hivatalsegédnek olykor csizmanadrágos férfiút alkalmazott, nyilván valamilyen fegyveres testület nyugdíjasát. Jámorságához hozzátar-

tozik, hogy viszontagságai ellenére nem keseredett meg, nem hasonlott meg múltjával; vagy tíz esztendeje a temetésén az MSZP 5/12-es körzetének munkatársa méltatta, milyen hűségesen végezte a pártmunkát Vadász elvtársnő, milyen készségesen vállalt el minden feladatot hajlott korában is.

Nem főnököm, hanem külső munkatársam volt egy szintén botcsinálta könyvtáros. Mikor a könyvtártudományi referáló lapot szerkesztettem, az egyik KMK-s ajánlotta bedolgozónak a haverját, aki a Posta szakkönyvtárát vezeti. Sokat vesződttem a referáló lappal, amíg olvashatóvá gyúrtam a kapott referátumokat. 30-40 külső munkatársam között ketten voltak, akik mindig nyomdakész szöveget produkáltak: az OSZK-s Szöllősy Éva volt az egyik, ez a postai ember a másik. Egyszer aztán azzal hozta be a munkáját, hogy többet nem dolgozik nekünk; köszöni a segítséget, jól jött ez a kis mellékkereset, de ő tulajdonképpen történész, és most visszamehet a szakmájába, így hát minden energiáját a tudományos munkába fekteti. Úgy látszik, volt mit befektetnie; pár év múlva kiderült, hogy középkori történelmünk immár legtekintélyesebb tudósa ez az én referálóm, **Engel Pali**. Olyan tekintélyes volt, hogy idővel az Akadémiai Könyvtár főigazgatójának is megtették. De könyvtárosnak is volt annyira lelkiismeretes, hogy amikor az Akadémiai Könyvtár költségvetési keretének lemorzsolása miatt szinte teljesen lehetetlenné vált a folyóirat-beszerzés, ő vette a kalapját: így nem hajlandó könyvtárat játszani.

Áttérnék a külföldi könyvtárosokkal való ismeretségeimre, de hogy ez milyen ingoványos terület volt, azt hadd illusztrálom előbb **Horváth Magda** kolléganőm és tanítómesterem esetével. Nekem semmiféle könyvtárosi végzettségem nincs, amit tudok a szakmából, azt a közvetlen gyakorlatomon kívül őtőle tanultam, egy szobában ülve vele. Nemzedékek tanulták a címleírást (akkor még úgy hívták) az ő tankönyvéből, én viszont azt tapasztalhattam meg, hogy „előben” milyen ideális pedagógus. Akármit kérdeztem tőle, sose annyit mondott el, hogy *hogyan* kell csinálni, hanem mindig azt magyarázta el, *miért* kell úgy csinálni, ahogy kell. A diktatúrát viszont nem tudta azzal az ironikus belenyugvással túrni, amellyel a Sallai-félék meg magam is. Felhábortotta minden igazságtalanság és minden hazugság, és erkölcsi kötelességének érezte, hogy ezt állandóan ki is mondja. A 60-as évek elején egyszer, mivelhogy perfekt német és francia volt, keletnémet vendégek kíséretését bízták rá. Szakkönyvtárunkba a 200 külföldi szaklap mellett a Spiegel is járt; akkoriban ebből a nyugatnémet magazinból tudhattunk meg legtöbbet arról, mi is történik nálunk meg a többi szocialista országban. Odaadott egypár Spiegelt szegény elnyomott keletnémeteknek, hadd tájékozódjanak ők is (tudvalevőleg valamennyi csatlósország közül ott volt legszigorúbb a diktatúra). Azok megrémültek, nekik főbenjáró bűn volt ilyet olvasniuk, azt sem tudták, nem provokálni akarják-e őket; ijedten panaszták el a dolgot valamelyik főnökünknek. Az aztán megint a KMK-ra jellemző, hogy Horváth Magdának ebből semmi hivatalos baja nem származott; csak hát sose bíztak rá többé külföldi vendégeket, külföldi kiküldetésről nem is szólvá.

Hadd mondjak el még egy történetet a nemzetközi kapcsolatok veszedelmes voltáról, nem a mi szakmánkból. Nemzetközi pedagógiai konferencián egy barátom a vacsoránál két keletnémettel került egy asztalhoz. Iszogattak, és a bor megoldotta a két német nyelvét, kitalálták a „rendszerrel” való véleményüket. Másnap reggel halálsápadtan keresték meg a magyar kollégát, és dadogni kezdték,

hogy tegnap este sokat ittak, és talán olyasmit is mondtak, amit félre lehet érteni – de a magyar pedagógus közbevágott: „Eltvársak, sajnos, én este úgy be voltam rúgva, hogy egy árva szóra sem emlékszem, mit beszéltünk az asztalnál.” Így a lovagiasság szabályai szerint lezárta az ügyet.

* * *

Nekem szerencsém volt; ismételten tapasztalhattam, hogy a feszélyező helyzet buktatói ellenére a többi szocialista ország könyvtárosaival is megérezhetjük egymáson az emberszagot, a „lelki független” embert.

Az első külföldi vendég, akivel szakmánkban megismerkedhettem, **Ștefan Gruia** elvtárs volt. Nagyváradai félig román, félig magyarországi; illegális kommunista volt, ült is a 30-as években, aztán emigrált Franciaországba. 45 után hazatért, ő lett a jani a román könyvtárügyben, de aztán hogy a nyugati emigránsok gyanúsá váltak, lejjebb csúszott, be kellett érnie a könyvtári folyóirat szerkesztésével. Nekem egyből megvette a szívemet, mert nagyon szeretem a szép magyar beszédet, és ő, aki már vagy 30 éve Párizsban meg Bukarestben élt, olyan dallamos bihari dialektusban beszélt, amihez foghatót Pesten csak szatmári cigány építőipari segédmunkásoktól hallhattam, ha a villamoson melléjük kerültem. Gruia elvtárs román szaklapjának volt egy kis magyar melléklapja is, ezért kérte nyomatékosan, hogy küldjük neki rendszeresen a Könyvtári Figyelőt. Hiszen – mondta – nincs értelme, hogy a magyar lap szerkesztői a román szakkifejezéseket fordítgassák magyarra, amikor itt van a kialakult magyar könyvtári szaknyelv. Aztán halkán hozzátette: de ne a szerkesztőségbe tessenek küldeni, hanem a lakásomra. És még halkabban, szégyenlősen: és ne több számot együtt, hanem egyenként... Nagyon szégyenkezett akkor előttünk *a románok nevében* Gruia elvtárs.

Másodszor a pesti IFLA-kongresszus alkalmával találkoztam vele. Engem küldtek ki a pályaudvarra, hogy a most érkező román kollegákat irányítsam a szállásukra, gondoskodjak taxiról stb. Meg is jöttek a vendégek, de kevés volt ott a taxi, a román szó nemigen vonzotta a sofőröket, én meg nem értem a tülekedéshez, hiába szaladgáltam ide-oda, mindig elhappolták a taxit előlem. Egyszer aztán odalépett hozzám Gruia elvtárs, és szinte könyörögve mutatott egy kis öregúrra, aki a tülekedéstől távol ácsorgott két nagy koffer meg egy öreg hölgy társaságában. – Kérem szépen, ő az Akadémiai Könyvtár igazgatója, a Román Könyvtáros Egyesület elnöke... legalább neki tessék taxit szerezni... – Épp megérkezett végre a könyvtárunk saját kocsija, abba beleültem az öreg párt. De sose felejttem el, hogy' szégyenkezett akkor Gruia elvtárs – ezúttal *a magyarok nevében*.

* * *

Mint kiérdemesült orosz tanár, én kalauzolhattam valamikor a 70-es években **Fenelonov** elvtársat; ő volt a könyvtárososztály vezetője az Oroszországi Köztársaság kulturális minisztériumában. Úgy került ide, hogy a KMK könyvtárstatisztikai konferenciát rendezett a szocialista országok számára, december 10-én kezdődött. November 8-án, szombat délelőtt távirat érkezett a KMK-ba Moszkvából: 9-én 13 órakor repülővel érkezem – Fenelonov. Pánikba estünk, itt valami fatális tévedés történt. Rövidesen kinyomoztuk, hogy a Moszkvába küldött meghívó fogalmazvá-

nyába orosz nyelvi szakértőnk, Babi néni *dekabrj* helyett véletlenül *nojabrj*-ot írt. Hogy tegyük ezt jóvá most, szombat délben? Próbálkoztunk moszkvai hivatalok telefonszámával, de hiába, hiszen ott előbbre járnak az órák. Mit volt mit tenni, fogadtuk másnap az elvtársat Ferihegyen, s közöltük vele, mi történt. Hidegvérrel tudomásul vette, hogy konferencia helyett, ha már itt van, a magyar könyvtárügy-gyel fog ismerkedni.

Hanem Babi néni miatt aggódtunk. 60 felé járt már, rossz volt a szíve, egy családi csapás miatt hónapokig volt betegállományban a nyáron. Ha megtudja, mit vett, belebetegszik. Nem tudom, megeshetett volna-e másutt: az egész KMK összeküzdött, hogy Babi néni nem értesülhet a dologról. Persze hamarosan csak észrevette, hogy Felonov idő előtt megérkezett; de tapintatunkat érezvén nagyobb lelki megrázkódtatás nélkül túltette magát a baleseten.

Én kísérgettem hát Felonovot, össze is szoktunk egy kicsit, úgyhogy amikor például betértünk egy talponállóba, hogy igyunk egy stampedlit a novemberi hideg ellen, diszkréten figyelmeztethetem: ilyen helyen ne beszéljünk hangosan oroszul. – Akkor már túl voltunk a Könyvtárellátóban tett látogatáson. Sokat szidták a magyar könyvtárosok a Könyvtárellátót a pontatlanságaiért, de mégiscsak működött az a rendszer, hogy a könyvtárak kéthetenként megkapják a frissen megjelent könyvek listáját, mellé a KMK *Új Könyvek* című annotált, tanácsadó bibliográfiáját, s csak fel kell írniuk a listára, hogy melyikből hány példányt kérnek, többnyire meg is kapják. Felonov tátott szájjal hallgatta az ismertetést; a Szovjetunióban nagyjából olyan példányszámban jelentek meg a könyvek, mint Magyarországon, az érdekesebb kiadványokat elkaptokdták a moszkvai meg leningrádi könyvesboltok látogatói, az egész Szovjetunió könyvtárainak aztán vagy jutott belőlük pár száz példány, vagy se; ismertük panaszait a szovjet szaklapokból. Úgyhogy teljesen indokolt volt az elvtárs sóhajtása, ami távozóban kitért belőle: *Vegy mü jicsso v kámennom veku* – vagyis: Hiszen mi még a kőkor-szakban vagyunk! Nem tudom, sokan hallhattak-e ilyen kijelentést vezető szovjet csinovnyik szájából. Én mindenesetre kitüntetésnek éreztem.

* * *

Engem először *Bulgáriába* küldtek kéthetes hivatalos útra. A kedves, csöndes **Mitov** elvtárs kísérgetett szerte az országban. Persze sosem politizáltunk. Egyszer viszont büszkén megemlítette, hogy mikor ott járt egy vezető szovjet szakember, azt mondta: nekik is jó volna olyan intézményrendszer, mint a bolgár *csitalisték*, a jóformán minden faluban működő könyvtárközpontú művelődési házak. Voltunk már olyan jóban, hogy erre az apropóra elmesélhettem neki: a magyar oktatásügy azt tervezte, hogy az iskolákat átszervezik az élenjáró szovjet *tízosztályos* mintára, de szerencsére épp akkor járt nálunk egy vezető szovjet pedagógus, és felkiáltott: nehogy ilyet csináljanak az elvtársak, örüljenek a 12 osztályuknak; mi is nagyon szeretnénk legalább 11 osztályosra fejleszteni az iskoláinkat. – Erre Mitov elvtárs is tudott kádenciát: a bolgár oktatásügyi miniszter megtudta, hogy a szovjet falusi iskolákban nem tintával írnak, ott valami *tintaport* küldenek szét az iskoláknak, aztán ott helyben oldják fel vízben; el is határozta, hogy Bulgáriában is bevezeti ezt az élenjáró módszert. De szerencsére épp ott járt egy vezető szovjet pedagógus, és felkiáltott: nehogy ilyet csináljanak az elvtársak, örüljenek, hogy van tintá-

juk; mi is boldogan használnánk, ha el tudnánk látni vele az iskolákat. (Nota bene: mégis volt valami abban a „proletár nemzetköziség”-ben. Mert arról még nem hallottam, hogy vezető amerikai pedagógus járt volna nálunk mostanában, és felkiáltott volna: nehogy löknretegyék az urak az iskolákat, örüljenek neki, hogy maguknál még lehet matematikát meg kémiát meg irodalmat tanulni az iskolában...)

Amikor azután Veliko Trnovóban jártunk, a bolgár birodalom 1100 évvel ezelőtti fővárosában, láttuk a főutcán annak a nemtudomhogyhívják orosz generálisnak a szobrát, akinek a nevét viseli az utca. Mitov elvtárs elmondta, ennek majd minden bolgár városban van utcája, mert 1878-ban ő volt a parancsnoka az orosz seregeknek, amelyek a bolgárokat a török uralom alól felszabadították. És rezignáltan hozzátette, hogy amikor egy lengyel küldöttséggel járt itt, azok megjegyezték: ezt a generálist náluk „Varsó hóhéra” néven emlegetik. – De ismétlem: természetesen sohasem politizáltunk Mitov elvtárssal.

* * *

Idővel az *NDK*-ba is ellátogathattam tanulmányútra. Berlinben a *Zentralinstitut für Bibliothekswesen* vezetősége nyájasan fogadott, és mindjárt nekifogtak, hogy összeállítsák úti programomat. Én a tőlem telhető legszerényebb hangon közbeszóltam, hogy életemben először járok német földön, lehet, hogy utoljára is, nagyon örülnék hát, ha a szakmai programom úgy alakulna, hogy közben eljuthassak Bach városába, Lipcsébe, Luther városába, Wittenbergbe, meg Goethe városába, Weimarba. Vendéglátóim láthatólag meghökkentek, de nyeltek egy nagyot, udvariasan tudomásul vették szokatlan kérésemet, és aztán teljesítették is. Bizonyos **Riedel** elvtársnak pedig, úgy látszik, tetszett a bemutatkozásom, mert a megbeszélés után odajött hozzám, meginvitált, hogy ebéd után tartsak vele, egy nagy múltú öreg polihisztor természettudós tart előadást a tudományos munka mivoltáról, érdemes meghallgatni. (Azt hiszem, lényegében ez a Genosse Riedel csinálta a kitűnő *Lexikon für Bibliothekswesen*-t, persze a főnökei nevéen jelent meg, de munkatársként másodmagával ő is szerepel a címlapon.)

Csakugyan érdekes volt az előadás, de nem ez a lényeg, hanem hogy gyalog sétáltunk oda ezzel a kollégával, közben beszélgettünk, ismerkedtünk. Megkérdeztem, volt-e a háborúban. A válasz: ajaj, gyalog pucoltam haza a Kaukázusból... (mai fiatalok már nem tudják: a németek 1942-ben délen messze előretörték a bakui olajmezők irányába, csak a sztálingrádi krach után onnan is gyorsan vissza kellett vonulniuk). Azt is elmondta, hogy nem könyvtárosnak készült, a háború előtt amerikanisztikát tanult az egyetemen, csak ez a szak azután megszűnt. Magától jött nekem a kádencia: én meg a társaslélektan tudományát óhajtottam művelni, de 48 után kiderült, hogy ilyen tudomány nincs is, a professzorumat is nyugdíjba vágták. Szóba került azután az osztályozási rendszer. A Szovjetunióban az ETO helyett egy marxista-leninista osztályozási rendszert vezettek be, és egy harsány „vonalas” társaság az *NDK*-ban is követelte, hogy vegyék át ezt az élenjáró rendszert. Riedel elvtársnak is elsütöttem erre vonatkozó aforizmámat: olyan ez, mintha azért, mert a Szovjetunióban széles nyomtávúak a vasútvonalak... – mire ő szavamba vágott: nálunk is át akarnák építeni a vasutakat széles nyomtávra. Tessék elgondolni: két órája ismerjük egymást, és ő fejezi be az én mondatomat!

Tartalma szerint „közvetlen, baráti” beszélgetésnek lehetne ezt minősíteni, de hozzá kell tennem, hogy nekem, alföldi falusi származékknak életemben nem volt még addig alkalmam németül beszélni; csak olvasva ismertem ezt az idiómát, minden mondat megfogalmazása nagy erőfeszítembe került, nem is mindig sikerült igazán. De úgy látszik, határtalanok az emberek közti megértés lehetőségei. – Kár, hogy nemigen élünk velük...

Kövendi Dénes

Horváth Tiboré az első Füzéki István Emlékérem!

A 3K 2002. decemberi száma részletesen beszámolt arról, hogy azon év november 5-jén márványtábla avatására került sor. 1956 egyetlen ismert magyar könyvtáros-mártírjának, a feledhetetlen emlékű Füzéki Istvánnak a márványtábláját avatták fel az illusztris résztvevők. Emlékbeszédet tartott Papp István és Horváth Tibor (a beszédek szövegét is közölte a 3K). A lapnak ugyane számából értesülhetett minden érdeklődő arról is, hogy a mártír-könyvtáros testvére, dr. Füzéki Bálint, Emlékérmét alapított. Az alapító iratból megtudhattuk azt is, hogy az emlékérmét öttagú kuratórium ítélné meg, a kuratórium elnöke hivatalból a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnökségének delegáltja, a kuratórium tagjait az első évben az MKE elnöksége kéri fel, a következő években egy-egy kuratóriumi tag (sorsolás útján) kiesik, és helyét az előző év díjazottja foglalja el. Azt is tartalmazta az alapító irat, hogy a díjat minden évben az október 23-ai, illetőleg november 4-ei megemlékezések keretében kell átadni. A díj meghirdetését évente tavasszal – az eredményhirdetést összefoglalva – a szakajtóban közzé kell tenni.

Nos, minden az alapító irat szerint történt, 2003. október 30-án, megemlékezés keretében, igen jelentős számú résztvevő előtt hirdette ki az MKE elnökségi tagja, a Kuratórium elnöke, Biczák Péter, hogy a Füzéki István Emlékérem első kitüntetettje Horváth Tibor. A kitüntetett laudációját Csík Tibor, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum munkatársa (vagyis annak az intézménynek a munkatársa, amelynek főigazgatói székéből Horváth Tibor nyugalomba ment) tartotta. A következőkben az elhangzott laudáció szövegét tesszük közzé.

A Füzéki István Emlékérmét az alapító okirat szerint „minden évben az a könyvtáros kapja meg, aki a megelőző évben vagy években a legtöbbet tette/kiemelkedő teljesítményt nyújtott a könyvtári szolgáltatások és/vagy tudomány terén.” Egy-egy díjnak, kitüntetésnek az adja meg igazán a rangját, hogy kinek ítélték oda. A Füzéki István Emlékérmét első alkalommal Horváth Tibor kapja – ezzel a kuratórium magasra tette a mércét az elkövetkező döntések számára.

Horváth Tibor neve, tudományos, oktatói tevékenysége általánosan ismert és becsült a hazai könyvtárosság körében. Nemzedékek nőttek fel a keze alatt, tanulták meg tőle a szakma alapjait. Magam is azon szerencsések közé tartozom, akik tanárukként, mentorukként tisztelhetik őt. Ezen túlmenően pályájának egy kis szakaszán közelről láthattam munkálkodását. De akik csak művei által ismerhetik, azok is vallják, hogy egy-egy közleményének olvasása igazi szellemi élmény. Már csak e tudományos, szakmai tevékenységéért és a könyvtáros hivatásért végzett munkájáért megérdemli köszönetünket, elismerésünket. A mai ünnepség főhajtás is e több évtizedes fáradhatatlan munka előtt.

A Füzéki István Emlékérmét odaítélő kuratórium döntése indoklásában Horváth Tibor azon szerzői, szerkesztői tevékenységéjét jelölte meg, melynek eredménye a Könyvtárosok kézikönyve lett. Valóban, a Könyvtárosok kézikönyve Horváth Tibor tudományos pályájának legjelentősebb alkotásai közé sorolható. A tudományos és szakmai közélet nem nélkülözheti az ilyen típusú összefoglalást. Az összefoglaló művek feladata meglehetősen összetett és felelősségteljes: összerendezni a „régit” és az „új” ismereteket, eljárásokat egységbe foglalva a kor tudományosságát. Úgy kell számba venni, rendszerbe foglalni mindent, hogy hűen tükrözze a tudomány akkori állapotát. Általuk jobban áttekinthetővé és megítélhetővé válnak az egyes részterületek eredményei.

A Könyvtárosok kézikönyve óriási vállalkozás, korszakos mű, hiszen ilyen átfogó kézikönyv egy emberöltővel ezelőtt született. A nagy előd a „Sallai-Sebestyén” a korábbi előzményekre – Ferenczi Zoltán könyvtártanára (1903.; 2. kiad. 1909.) és Gulyás Pál népkönyvtári kézikönyvére (1913.) – hivatkozva ezt így fogalmazta meg: „Fél évszázad mindenképpen hosszú idő, s az elmúlt ötvenhatvan esztendő alatt rendkívüli módon megnőtt a könyvtári munka jelentősége, és fejlődött a könyvtári technika az egész világon.” A mindannyiunk által jól ismert „Sallai-Sebestyén” máig ható érvénnyel gyűjtötte egybe a könyvtári ismereteket.

A kézikönyv meghatározó volta következik egyrészt a kiváló szerzői munkából, másrészt abból, hogy korszakhatáron született. A mű első fejezetének címe *A könyv*, ami jól szimbolizálja, hogy fölfogásának középpontjában a könyv, illetve a nyomtatott dokumentum áll. Az összefoglalás írásakor azonban már egy új ismeretkör volt születőben: az információtudomány. Az azóta végbement változást jól szemlélteti a tanszékek nevének módosulása. A könyvtártudomány megnevezés könyvtár- és információtudományra változott, de arra a gyakorlatra is lehet példát találni, hogy csak az információtudományt szerepeltetik.

Azt mondhatjuk az utókor némileg leegyszerűsítő ítéletével, hogy a lezárult könyves korszak tudományossága dokumentum- és gyűjteményközpontú volt. Korunkat viszont úgy szokás jellemezni, mint amelyben az ismeretek, a tárgyasult emberi tudás megőrzése, földolgozása, rendelkezésre bocsátása áll a középpontban, függetlenül az információ hordozójától és a kommunikációs csatornától. A közlemények számának növekedésén túl az új közlésformák kialakulása, valamint a

digitális rögzítés és átvitel technológiájának kifejlesztése teljesen átrendezte az ismeretközléshez kapcsolódó ismereteket. A ma tudományossága gyors változásokat él át, és ezek folyamatosan átstrukturálják a meglévő ismereteinket. Az állandó változások közepette óriási vállalkozás egy ilyen összefoglaló mű elkészítése.

Mindezek ellenére Horváth Tibor, aki mindig a szakma ütőerén tartotta a kezét, úgy ítélte meg, hogy megérett az idő egy új szintézis elkészítésére. Számos történeti példát tudunk arra, hogy egy-egy alkotás létrejöttének útjában hány akadály állhat, mennyi nehézséggel kell megküzdeni. A kezdeményezés elfogadásától a kimunkált szinopszis szakmai vitáján át rögzös út vezetett a megjelenésig a kézikönyv esetében is. A nehéz és szerteágazó munka eredményeként egy olyan koherens szemléletű mű született, mely híven tükrözi Horváth Tibor szellemiségét, fölfogását, rendszerező elméjét. Horváth Tibor és szerkesztőtársa Papp István, valamint a szerzői gárda a lehetetlenre vállalkozott, és megállta a helyét. – Köszönet érte!

Ünnepségünk az alapító okiratnak megfelelően megemlékezés is a nemzetünkért, hazánkért és – ahogy a tavalyi emléktábla-avatáson Papp István fogalmazott – a választás, a saját sorsunkról való döntés szabadságáért 1956-ban vívott küzdelem hősei és mártírjai előtt. Füzéki István, Horváth Tibor és az ún. jogi kari ellenforradalmárok hitükkel, hazaszeretetükkel szálltak akkor szembe a Szovjetunió nemzetközi szerződésének garantálta uralmával s a világ legerősebb szárazföldi hadseregével. Nem feledjük a heroikus küzdelmet, és emlékezni fogunk azokra, akik készek voltak életüket áldozni egy jobb korért.

Most, amikor gratulálunk Horváth Tibornak a Füzéki István Emlékérem odaítéléséért, köszönjük meg neki és harcostársainak a hazáért, a nemzetért hozott áldozatukat! Alkotókedvéhez pedig – mindannyiunk nevében – jó egészséget kívánok!

Csík Tibor

Önazonosságtudat és kultúra Közép-Európában

A közép-európai nemzetek fejlődésének két szembevetendő sajátossága ismert: a megkésetttség és a nyelvi–kulturális megjelenési mód. Ráadásul a megkésetttség kétszeres, hiszen a nagy nyugat-európai nemzetekéhez képest számított évszázadnyi lemaradást a szocializmus internacionalizmust erőltető kora tovább nyújtotta. Ilyenformán csak a rendszerváltozás időszakában vehetett új lendületet az ún. „Köztes-Európa” népeinek öneszmélése. Tehát – tudományos szempontból – föltöbb izgalmas megvizsgálni, hogy az amúgy is megkésett nemzetfejlődés mi-képp indult újra az 1990-es évek elején ebben a nekünk is otthont adó térségben. És mivel a XIX. századi, valamint az új lendületet kapó nemzeti mozgalmak egyaránt kulturális színezetűek voltak – a szinkron kutatások is ezen a nyomvonalon indultak meg az elmúlt évtizedben. Nos a *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában* című nagyszabású tanulmánygyűjtemény éppen erről a korszakról és térségről, azaz a rendszerváltozás kora közép-európai népeinek önazonosság-tudatáról és e tudat változatairól, megjelenési formáiról ad áttekintést, illetve azt méri föl, milyen viszonyban állnak a nemzeti és a regionális öntudatok.

A vaskos kötet négy fő egységre tagolódik. Az első, *Közép-Európa kulturális és vallási régiói* című rész egy elméleti dolgozattal (Berényi István munkája) kezdődik, amely föltérképezi a térség kulturális régióit, illetve meghatározza a regionális tudat fogalmát, elemzi tartalmát, nyomon követi a '90-es években bekövetkezett változásait. Ezután két tanulmány (Tomka Miklós, illetve Gereben Ferenc írása) a közép-európai lakosság vallási attitűdjét, a hitnek és az identitástudatnak a kapcsolatát méri föl a szociológia eszközeivel. A kötet gerincét alkotó második részben, *A nemzetfejlődés főbb csomópontjai* tanulmányaiban a magyarok, lengyelek, osztrákok, szlovákok, románok, szlovének, horvátok, bosnyákok és szerbek önképéről és más népekről alkotott vélekedéséről adnak a szerzők közép-európai perspektívájú körképet. A témából következően az alapvetően társadalom- és művelődéstörténeti szempontú vizsgálódások természetesen kiegészülnek irodalmi és nyelvészeti analízisekkel is. Az ugyancsak terjedelmes harmadik fejezet, a *Regionális tudatok, kishaza- és tájhaza-kötődések* dolgozatainak szerzői fölmérik, milyen viszonyban vannak a közép-európai nemzeti identitások a regionális tudatokkal, továbbá milyen szerepe van a kisebbségi kultúráknak, a tájirodalom hagyományainak, a helyi autonómiáknak, a nemzeti és nemzetiségi intézményeknek, végül a lokális szellemi hagyományoknak az itt élő népek, népcsoportok tudatának múltbeli és mai alakulásában. Ebben a részben kapott helyet Gereben Ferenc és Nagy Attila *Korábbi és újabb adalékok Magyarország olvasás- és értéktérképéhez* című szociológiai adatokon alapuló értekezése. A könyvtáros szellemi horizontja szempontjából is ropant fontos írás az 1990-es évek elejének állapotát rögzíti, mégpedig az ezredforduló aktuális adataival kiegészítve. A szerzőpáros két hazai régió – a nyugati Vas megye

és a keleti Hajdú-Bihar megye – vonatkozásában végzett összehasonlításokat az olvasási szokásokról, és ezekből vont le következtetéseket az értékvilágok és a valóságosság különbözőségeire vonatkozóan. Vagyis olvasásszociológiai adatfelvételekkel a régiók kulturális attitűdjének fölvezetéséhez jutottak el a szerzők, akik szerint létezik egy „keleti” és egy „nyugati” Magyarország, ezek kultúrában, élet- és érték szemléletben, valamint felekezeti jellegben eltérnek egymástól. Kétségtelen, hogy a nyugati régió adatai első pillantásra egy polgárosultabb társadalom képét adják össze, ugyanakkor a keleti régióban is számottevőek a polgárosultság jegyei (főképp a protestáns etika következményeképp). A nyugati térség lakossága inkább a posztmaterialis, humanisztikus, esztétikai kötődésű értékeket preferálja; a keleti régió érték szempontjai anyagelvűbbek, racionálisabbak. Vagyis – a két szerző szóhasználatát idézve – a nyugati értékrend „moll” hatású, a keleti inkább „dúr” jellegű... Gereben Ferenc és Nagy Attila nem értékelt, nem minősítette egyik érték sajátosságot sem, kifejezetten összehasonlító vizsgálatokat végeztek, a különbözőségekre figyeltek, azzal a végső konklúzióval, hogy a két régió magyarsága a polgárosodás kétféle útját járta az 1990-es években. A szerzők az olvasáskultúrában, ízlésben, érdeklődésben, fölfogásban, értékítéletben megmutatkozó, szociológiai eszközökkel mérhető különbségek megállapításától jutottak el olyan következtetésekkig, amelyek tanulságosak és gondolatébresztőek lehetnek a könyvtárosok számára is.

A harmadik fejezet további tanulmányai igen változatos témaköröket igen sokszínűen dolgoznak föl; szó esik ezekben a lengyel határváltozások tudati következményeiről, a morvák regionális öntudatáról, Szlovákia multietnikus és felekezeti viszonyairól, a kárpátaljai és felvidéki ruszinok sajátosságairól, az erdélyi románok regionális tudatáról, a hajdani Jugoszlávia régióiról, azaz Közép-Európa népeinek regionális jellemzőiről.

Végül a tanulmányok utolsó, negyedik csoportja – *Az 1989 utáni politikai törésvonalak a választói magatartások tükrében* – a rendszerváltozás politikai attitűdjeinek széles spektrumú fölmérését nyújtja. A dolgozatok szerzői megvizsgálták a lengyel, a cseh, a szlovák, a román, a szlovén, a horvát, és a bosnyák pártrendszereket, a választók pártpreferenciáit, a politikai ideológiák mentén kialakult társadalmi törésvonalakat stb.

A közép-európai népek ezredfordulón új lendületet kapott identitásfejlődésének sajátosságai, valamint az Európai Unió által is preferált – és kétségbevonhatatlan történelmi hagyományokkal bíró – regionalizmus látszólagos ellentéte számos kulturális sajátosságban, pl. az olvasási és könyvtárhasználati szokásokban is megmutatkozik. Magyarán: korántsem a nemzetek közötti eltérések lehetnek a döntők, olykor egy-egy országon vagy nyelvetületen belül a régiók is elütő sajátosságokat mutatnak, természetesen kulturális vonatkozásokban is. A kötethez utószórt író Kiss Gy. Csaba szerint a XIX. század romantikus nemzetegysége ma már inkább imaginárius fogalom, hiszen a közös nyelv, a közös kultúra nehezen meghatározható fogalmain alapszik. Korunk valósága sokkal inkább a régiók életében mutatja föl az arcát. A régiók kulturális jellegzetességeit és különbségeit megismerni pedig elemi érdeke mindazoknak, akik könyvekkel és olvasókkal foglalkoznak. (M. L. M.)

(Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. [Szerk. Ábrahám Barna, Gereben Ferenc, Stekovics Rita.] Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2003. 548. p. 23 cm.)

Újabb adalékok a hungarika bibliográfiához

Fülöp Mária:
Maros megye a könyvekben 1990–1999

Ha egy-egy bibliográfiát forgatunk, ritkán jut eszünkbe, hogy elgondoljuk a világ dolgairól. Némelyik összeállítás azonban elmélkedésre készíti a használót. Fülöp Mária gondos, mintaserű jegyzékét lapozgatva és a műhelytitkokról valló tájékoztatóját olvasva is gyakran azon kapja magát az ember, hogy két kérdés vissza-visszatérően ott motoszkál a fejében. Az egyik inkább állítás: folyton azt érezzük, mennyire igazuk volt hajdani kötelező olvasmányaink szerzőinek és néhai tanárainknak, amikor arról szóltak, hogy a bibliográfiának, mindenekelőtt a nemzeti bibliográfiának és az attól elválaszthatatlan, azt kiegészítő helyismereti bibliográfiának nemegyszer ideológiai–világnézeti hozadéka is volt és van. A másik valóban kérdés: vajon tudjuk-e, mérlegeljük-e, hogy milyen akadályokat kell elhárítani, milyen nehézségeket kell leküzdeni egy kisebbségi sorsban élő magyar bibliográfusnak, ha számba kívánja venni, fel akarja tární saját nemzete nyomtatványokban megtestesülő szellemi termékeit? Az utóbbira adható választ részben a bevezető sorai, részben a bibliográfia egyes metodikai megoldásai sejtetik. Az első megállapítás érdemi tanulsága szintén kiolvasható a bevezető utolsó bekezdéséből. Talán leghelyesebb, ha szó szerint idézem: „A hely szellemét szerettük volna elővarázsolni az itt összegyűjtött információkból, célunk volt felkutatni, tárolni, hozzáférhetővé tenni, megérteni és megértetni a könyvekből a mának és jövőnek, mindnyájunknak szóló üzenetet. Hisszük, hogy a helyi dolgok, történések megismerése fontos nemcsak egy község, város vagy megye, hanem az egész nemzet történelme szempontjából.” Igen, Maros megye múltja és jelene nélkül nem lehet teljes a magyar nemzet története, a Maros megyéről kiadott könyvek nélkül nem lehet teljes a hungarika bibliográfia. Másként fogalmazva: a Marosvásárhelyen 2002-ben közreadott összeállítás számottevő hozzájárulás a nemzeti önismeret gazdagodásához, az államhatárokon túlnyúló nemzeti összetartozás érzésének és tudatának elmélyítéséhez.

Akik régebbről és közelebbről ismerjük, bizonyíthatjuk, hogy Fülöp Mária nem a lamentáló, hanem az alkotó könyvtárosok közé tartozik. Szorgalmát és hozzáértését jeles helyismereti bibliográfiák egész sora igazolja. És most a kezünkben tartjuk a pálya eddigi csúcspontját – de remélhetőleg nem utolsó termékét – jelentős munkát, egykori és mint nyugdíjast is visszafogadó munkahelye, a Maros Megyei Könyvtár sorozatának (Bibliografii Muresene) újabb, immár ötödik darabját. Tíz esztendő helyi tartalmú könyveit és a gyűjteményes kötetekben napvilágot látott részdokumentumokat tárta fel; az analitikus leírást számos esetben a szórt információkra is kiterjesztve. A jórészt román és magyar nyelvű kiadványok mellett – igaz,

jóval kisebb arányban – németül és angolul, sőt olykor-olykor francia, svéd, olasz és orosz nyelven megjelent műveket is regisztrált. S mindjárt idekívánczik a következő megjegyzés: Maros megyében több nemzetiség (román, magyar, székely, zsidó, örmény, szász és roma) él együtt, és ez a multikulturális jelleg a bibliográfia lapjain is tükröződik.

A szóban forgó évtized Kelet-Európa közelmúltjának rendkívül jelentős időszaka. Ebben a régióban, így Romániában és hazánkban is átfogó politikai–gazdasági–ideológiai fordulat – közkedvelt kifejezéssel: rendszerváltás – ment végbe. A Maros megyeiek is bátrabban lélegezhetnek, gondolataik, nézeteik kifejtésére, írásba foglalására tágabb tér nyílt. Ha figyelmesen tanulmányozzuk a bibliográfia tételeit, erről a változásról a címek szintén tanúskodnak. Mint ahogy jelzik a történelem-szemlélet, egyáltalán a világszemlélet fokozatos módosulását is.

A marosvásárhelyi jegyzék tartalmilag igen gazdag összeállítás, anyagának bőrsége impozáns. Az ottani megyei könyvtár állományából, továbbá a romániai és a magyar nemzeti bibliográfiából, a kiadói katalógusokból és más információs kiadványokból, a periodikumok könyvismertetéseiből, a személyes közlésekből és egyéb forrásokból összegyűjtött több mint ezerhatszáz (egészen pontosan: 1618) számozott tételt sorol fel. Ez a mennyiség az analitikus leírásokkal megtöbbszöröződik, és sok-sok, főleg személyekre vonatkozó információ olvasható az annotációkban. S mint ahogy már utaltam rá – az ismertetés címében is ezt emeltem ki –, a bibliográfia rengeteg hungarika-adatot tartalmaz, leginkább romániai kiadványokat, illetve részleteiket, ám más külföldi közleményeket is. A terjedelmes, mintegy háromszáznegyven oldalas kötet azonban nemcsak ezért érdemli meg a kitüntetett figyelmet, hanem módszertani tanulságai okán is.

Fülöp Mária messzemenően hasznosította a saját gyakorlatából, illetve a magyarországi bibliográfiai irodalomból merített tapasztalatait, és ötvözte azokat a számítógépes feldolgozás kínálta lehetőségekkel. Ennélfogva a hasonló feladatra vállalkozó hazai könyvtárosoknak célszerű alaposan tanulmányozni a megoldásait, ötleteit, próbálkozásait. Mindezek egyenkénti és részletekbe hatoló elemzése szétfeszítené a recenzió kereteit, itt csupán néhány példa hozható fel. Választásom a számítógép alkalmazásából eredő eljárásokra korlátozódik. A Maros Megyei Könyvtár a TINLIB rendszert használja, tehát ehhez kellett igazodni a tételek és az indexek megalkotásánál. A bibliográfiai leírás különösebb problémát nem okozott, a tételek szabványosak, jól tagoltak, könnyen áttekinthetőek. A besorolási adatként kiemelt szerzői név (társszerzős művek esetében csak az első szerző nevének) ismétlése viszont feleslegesnek és gazdaságtalannak tűnik. Miután a szerkezet az ETO szakcsoportjait követi, és minden mű teljes leírása csak egyszer fordul elő, komoly szerepet kapnak az egyedi utalók, amelyek voltaképpen erősen rövidített leírások (szerző, cím, a teljesétel sorszáma). A számítógépes program segítségével készültek a mutatók; a három index együttes terjedelme száz oldal, vagyis az összeállítás közel harminc százalékát teszi ki. A hazai helyismereti bibliográfiákban ritkán közölt címmutató megelőzi a szokásos szerzői indexet (ahová a közreműködőket is besorolták), a tárgymutató pedig magában foglalja a földrajzi neveket is.

Az elmondottak után aligha szükséges ismételni, mégis megteszem: Fülöp Mária elismerésre méltó, szép munkával gyarapította a helyismereti bibliográfiai irodalmat, erőfeszítései nyomán hasznos hungarika-kalauz született.

Bényei Miklós

A Magyar Iparművészet az ezredfordulón

A *Magyar művészet* című kis könyve (1923-ban jelent meg először) előszavában írta a minden bizonnyal legnagyobb, nemzetközi mércével mérve is legjelentősebb magyar művészettörténész, művészetfilozófus, hogy „Rég elmúlt időben, a nagy háború derekán, 1916 tavaszán íródott ez a kis tanulmány. Akkor úgy neveztem magamban: 'a magyar művészet mérlege', mert aki másfél évtizeden át követtem figyelemmel ennek a művészetnek életét, hol megjegyzésekkel kísérve, hol csendben, elérkezettnek véltem az időt az évadvégi mérleg megkészítésére és az elszámolásra”. Tudjuk, ez az elszámolás igen különös eredményekkel (ezek az credmények szervesen beépültek és mai is meghatározói a magyar művészetről való gondolkodásnak) jártak. Üssük fel akárhol a kicsiny könyvet, ilyenféle megjegyzéseket olvashatunk: „A képfírás, kiváltképpen *magyar* művészet, benne a magyarság újabban felülmúlta Európa valamennyi népét, és tüstént az élen járó, vezető francia mögött halad – ez a nézet terjedt el és gyökerezett meg oly körökben is, melyek a magyar építészetet és szobrászatot kevésre becsülik. E nézetet csakugyan sokféle érv támogatja: magyar művészek már a múlt század első felében európai hírnévre vagy nagy népszerűsége verődtek, mint Markó és Brocky, Munkácsy 'lázba ejtette a világot', Szinyei Merse ugyanakkor oldotta meg a pleinair problémáját, mikor a nagy franciák, magyar festők egyre-másra nyerték el a legfőbb kitüntetésekét külföldi kiállításokon, a külföldön rendezett magyar kiállítások zajos sikert arattak, a 'jó' magyar festők száma légiónyi, a legújabb nemzedék is együtt halad a francia festészet forradalmi törekvéseivel, s az első sorban küzd. Ha a haladi a maradit, a maradi a haladit számon kívül hagyta, még akkor is elegendő bőséget talált a maga oldalán mindenik e nemzeti öntudathoz” – így Fülep Lajos, hogy azután megszabadítsa illúzióiktól mind a haladiakat, mind a maradiakat, még hozzá kegyetlen következetességgel. Az igazi, a nagy magyar művészet – Fülep és a mai igazi művészettörténészek szerint is – a századfordulón indult, a nagybányaiakkal és – persze – tovább. A magyar művészet e fejlődésének vonalai, arányai érvényesek az iparművészetre is. A „nagy” magyar iparművészet, az, amely valóban európai mércével mérhető és mérendő, a múlt század fordulója táján indult és kisebb-nagyobb ingadozásokkal tart napjainkig, hogy talán korunkban egy, csak a századfordulós induláshoz mérhető, vagy akár azt meg is haladó virágkorhoz, érettséghez, gazdagsághoz jusson.

A magyar iparművészet e fejlődési modelljét remekül tükrözi – a szó mind-egyik értelmében – az is, hogy hazánkban az elsők közt indult *csak* az iparművészettel foglalkozó, annak azonban minden ága-bogát, minden jelenségét kitűnően taglaló folyóirat. Az 1897-ben indult *Magyar Iparművészet* című remek folyóirat 1944-ig élt. Világszínvonalú lap volt, antikváriumokban – ha ritkán felbukkan egy-egy száma, évfolyama – horribilis összegeért juthat hozzá az érdeklődő, és

győződhet meg arról, hogy nemcsak a kor, a korszak iparművészete, de az annak létét, életét, fejlődését támogató 'irodalom' is világszínvonalon állt. Az pedig szinte szimbolikus, hogy 1944-ben megszűnt és csak – iszonyú sok idő múltán – 1993-ban indult újra. Az újraindult Magyar Iparművészet, lényegében egy kicsiny csoport, elsősorban Fekete György belsőépítész professzor és N. Dvorszky Hedvig művészettörténész önfeláldozó kezdeményezéséből született (Fekete György a szerkesztőbizottság elnöke volt 2003-ig, N. Dvorszky Hedvig pedig főszerkesztő, 2003-tól Fekete György főszerkesztőként jegyzi a lapot). Akik látták, kézbe vették, netán rendszeresen nézik, olvassák a lapot, amely évente négyszer vagy hatszor jelent, jelenik meg, tudják, kétségkívül az egyik legszebb, legreprezentatívabb magyar folyóiratról van szó. E lapra igazán nem illik az ősi tapasztalat a fésületlen fodrászról, a lejárt lábbeliben járkáló cipészről stb. Iparművészeti remek maga a lap is, méltó tartalmához, és ha nem lenne manapság szinte kötelező a lelkesedés hiánya, azt is mondhatnánk, hogy a magyar iparművészet (ezúttal könyv- és tipográfiai művészet) csodája ez az orgánus. Méltán büszkének rá kiadói, munkatársai, szerkesztői. És, mily természetes és önként kínálkozó gesztus, elérkezvén a lap újraindításának tizedik évfordulója, N. Dvorszky Hedvig és Fekete György gyönyörű, reprezentatív kiadványt állított össze *A Magyar Iparművészet az ezredfordulón* címmel.

A nagy (de nem annyira nagy, hogy ne lenne könnyedén kézbevehető, kényelmesen lapozgatható), mintegy négyszáz színes fotót (természetesen iparművészeti remeket ábrázoló fotót) és gazdag szöveganyagot tartalmazó kötet (vagy album) – hasonlóan a folyóirathoz – szintén könyvművészeti, tipográfiai, iparművészeti 'csoda'. Címe azonban félrevezeti az olvasót.

A cím ugyanis úgy íratik, hogy *A Magyar Iparművészet az ezredfordulón*. Nagy M-el és nagy I-vel. Évfordulós kiadvány lévén egészen természetesen vélheti úgy mindenki, hogy magáról a lapról, a Magyar Iparművészetről szól, annak első tíz évét mutatja be a munka. És a lap meg is érdemelné ezt a bemutatást. Tíz esztendőn át volt a 'szakma', az iparművészet egyetlen, valóban kiemelkedő jelentőségű orgánusa, produkcióinak, jelenségeinek, hozamának bemutatója és értékelője, életének, mindennapjainak figyelemmel (és kicsoda élénk, pontos figyelemmel) kísérője, egyedül hordotta hátán ennek a művészetnek, szakmának, ennek az oly bonyolult, olyannyira összetett és éppen ezért problémákkal, értelmezni való, értelmezni muszáj jelenségekkel olyigen telis-teli komplex jelenségnek minden gondját-baját, megérdemelte volna hát, hogy ezúttal, kivételesen, saját magáról szóljon. De nem ezt teszi. A cím helyesen így íródhatott volna: *A magyar iparművészet az ezredfordulón*. Ugyanis eléggé meg nem csodálható, eléggé meg nem becsülhető módon, a könyv spiritus rectorai, N. Dvorszky Hedvig és Fekete György nem magukról, nem a lapjukról, hanem annak tárgyáról, magáról a magyar iparművészetről adtak, szerzőtársaik, a legjobb mai magyar szakemberek (és persze a Magyar Iparművészet vezető szerzői) tollából való átfogó képet. (Emlékezzünk a Fülep-idézetre: „elérkezettnek véltem az időt az évadvégi mérleg megkészfítésére és az elszámolásra”!)

És e sorok szerzője ebben véli látni a gyönyörű kiadvány első és talán legfontosabb (ám éppen nem egyetlen) módszertani tanulságát. A kiadvány nem öntükröző, hanem tárgytükröző jellegű. Persze igen fontosnak véljük, hogy a sajtótörténet is megkapja a magáét. Igen megsüvegeznénk (megsüvegeztük volna), ha ezúttal magáról a lapról, annak tízéves történetéről kaptunk volna képet, hiszen a

Magyar Iparművészet a magyar (és a nemzetközi, az európai) sajtótörténet, művészeti, iparművészeti folyóirat-kiadás kiemelkedő jelentőségű darabja, ám bizonytalannal igaz, hogy van nála is (sokkal) fontosabb. Az, aminek szolgálatára maga a folyóirat megalakult, aminek szolgálatában telt el első tíz esztendeje.

A ragyogó szépségű kötet tebát a magyar iparművészetet mutatja be az ezredfordulón (persze nem ragaszkodva dogmatikusan évszámokhoz, hisz az lehetetlen is lett volna). Nagyívű tanulmányok, szépen megformált, egyszerre adatgazdag és láttató erejű, irodalmilag is értékes esszék mutatják be az iparművész- és formatervező-képzés történetét (Erney Gyula), a belsőépítészet és a bútortervezés (Fekete György, Mezei Gábor), a textilművészet (Polgár Rózsa, Simonffy Márta, Sárvári Katalin, Jankovics Zsuzsa); a kerámiaművészet (Sárkány József), az üvegművészet (Varga Vera), a fém- és zománcművesség (Prékopa Ágnes), az ipari formatervezés (Scherer József), a tervezőgrafika (Molnár Kálmán), a játéktervezés (Budavári István), a rekonstrukció és restaurálás (Kovács Petronella) ezredfordulós állapotát, valamint egy külön tanulmány szól arról, mit és hogyan tartalmaz a kortárs iparművészet alkotásaiból az Iparművészeti Múzeum (Lovag Zsuzsa). Az iparművészeti szakirodalom nem szegényes hazánkban, ám ilyen teljességgel, ennyire kompletten talán egy területet sem dolgoztak még fel, mint az ezredfordulós állapotot. Ami megint csak ritkaság, hisz általában a régebbi, régóta ismert korok és korszakok feldolgozása szokott – érthető okokból – a vezető ágazat lenni, a legtöbb eredménnyel dicsekedni. Ám ezúttal sokkal többről is van szó, mint az egyes iparművészeti ágazatok minuciózus szemrevételezéséről. Az egyes szerzők írásai persze sok mindenben eltérnek egymástól, részint az adott szakterületek különbözőségei okán (egészen másként lehet és kell például az üvegművészetről szólni, mint a belsőépítészet problematikájáról), részint a szerzők egyénisége, stílusa stb. különbözősége miatt. Két igen átfogó módszertani megfontolás azonban uralja a mezőnyt, egységet, egységesen átütő erőt biztosít a különböző tanulmányoknak, esszéknek. Az egyik ilyen módszertani megfontolásról igen szépen ír bevezetőjében Fekete György: „Az iparművészet legkülönbözőbb alkotóterületeinek világszerte közös adottságuk, hogy ősforrásuk a népi és polgári kultúra páros hagyományvilága. Ez utóbbit egyrészt a korszerű technikák és technológiák változásai, másrészt az újabb és újabb emberi igényekből fakadó szellemi mondanivalók serkentik továbblépésre. Ebben a szimbiózisban van a magyarázata annak a természetes kettősségnek is, amely a kézműves-iparművészet és a nemzetközi ipari formatervezés egyidejű jelenlétében és piacképességében mutatkozik meg. A magyarországi helyzet e tekintetben akár iskolapéldának is tekinthető, mivel ősforrásaink kiapadhatatlanok, ugyanakkor a korszerűség elementáris vágya olthatatlan szomjúságot gerjeszt minden ésszerű újdonság iránt”. A másik, legalább ilyen alapvető módszertani megfontolást a Magyar Iparművészet egyik régebbi cikkének a címe így fogalmazta meg: „a nemzeti romantikától a high-techig”. Ahol persze nemzeti romantikán a Fekete György említette ősforrások, a folklór kimeríthetetlen kincsestára (is) értendő. E kettősség jegyében, a két szélső pólust is, a kettő közötti átmenetek végeláthatatlan sokaságát és típusgazdagságát is felmutatják külön-külön az egyes szakterületek eredményeit bemutató, felmutató esszék, de a keresztszemet mellé prezentálják a hosszszemetet is, a kézműves formáktól a high-techig felölelve mindazt, amit az ezredforduló tájéki magyar iparművészet felmutathat.

Sokan talán nemigen értik, miért szólunk e lap, a 3K hasábjain erről a bármennyire kiemelkedő jelentőségű és értékű, ám könyvtári jellegűnek aligha tekinthető munkáról. Nos, azt hisszük, igenis van, méghozzá tetemes könyvtári vonatkozása a műnek. Mert hisz hogyné lenne könyvtári aspektusa a belsőépítészetnek, a bútortervezésnek, az ipari formatervezésnek, a rekonstrukciónak, a restaurálásnak stb., sőt még (gyerekkönyvtárak!) a játéktervezésnek is. Talán nem szükséges e vonatkozásokat részletezően is bemutatnunk. (Aki csak a képeket nézegeti a műben, az is fel-felsikkanthat, például amikor a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár felújított-új központi épületének a fotóját pillantja meg, de egyéb meglepetéseket is találhat szép számmal.) De amit a mű legfőbb módszertani újdonságának nevezünk, az sem tekinthető könyvtári–könyvtárosi implikációk nélkülinek. Sőt van még egy okunk is, hogy itt szólunk e kötetéről. Említettük, *nem* a folyóiratról szól a kiadvány. Ám a folyóirat története is összefoglaltatik benne (dióhéjban), és megtalálható a függelékben a folyóirat ugyancsak dióhéjnyi, de igen pontos repertórium is. Egy könyvtári lap szerkesztője el-elmereng az ilyesmit látva, forgatva. Bár az ilyesféle merengések előtt azért a főszerepet, a prímet a nagyszerű munka élvezete jelenti/viszi. (VK)

A MAGYAR IPARMŰVÉS ZET AZ EZREDFORDULÓN

HUNGARIAN APPLIED ARTS AT THE TURN OF THE MILLENNIUM

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K